

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?

כאשר שאלתי את הרב אברהם שפירא, ראש ישיבת מרכז הרב, אם אני רשאי לעלות להר הבית, הוא אסר עלי לעלות. האם יש מקום לומר, שהתרחשו מאז פטירתו מספיק שינויים, שבעקבותיהם אהיה רשאי לעלות אל ההר? ואם הרב עונה כן, האם גם מותר לעלות כמו כולם או צריכים לחשוש לשיטת הרב קורן?

תוכן העניינים

עמ' 1 לדעת קול התור: תקון חטא המרגלים ע"י בנין ירושלים כולל בנין בית המקדש

עמ' 2,3,5,6 גם הרב אברהם קוק הלך בשיטת קול התור

עמ' 4 איסור לצאת מאליהם לבנות את בית המקדש (בלי אישור מן הדומים לכורש) פג בשנת תש"ן

עמ' 6,7 לכאורה הרב קוק קבל במלואו את המסורת שקדש הקדשים (מקום אבן השתיה) נמצא מתחת לכיפת הסלע.

עמ' 8,9 אבן השתיה נמצא מתחת לכיפת הסלע

עמ' 10 הרב קוק לא חשש למידת האמה הגדולה של הנודע ביהודה / חזון איש שמקלקלת את עדות המסורת שמקום אבן השתיה נמצא מתחת לכיפת הסלע

עמ' 11 הוכחות מן העבר בין ממקורות קודש ובין ממקורות חול לסיוע לקביעת המציאות ההלכתית לפי שיטת הרב קוק

עמ' 12 לדעת הרב קוק, כאשר אין אפשרות אחרת, מודדים את המקוה לפי שיעור הרב חיים נאה, אף שמדובר בחשש כרת לפי שיטת האמה הגדולה של החזון איש (והנודע ביהודה).

עמ' 12,13,14 מדוע הרב קוק נתן את הרושם שאסור לעלות לכל הר הבית?

עמ' 14,15 גם החפץ חיים הלך בדרכו של הרב קוק

עמ' 15,16 מה בעצם שאלתי את הרב שפירא, ומה השיב הרב.

עמ' 16,17,18,19 טענות שיש לי, אולי להתיר עלייה להר הבית אף על פי שהרב שפירא אסר

עמ' 19 כותל הדמעות המכונה בפני המון העם בכינוי כותל המערבי אינו מכותלי הר הבית

עמ' 20,21 אודות הכותל המזרחי

עמ' 21,22,23,24,25,26 סבה נוספת להתנגד לזיהוי כותל הדמעות, ככותל הר הבית

עמ' 26,27,28 לפי המדרש, "מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי" אם לא מדובר בכותל הדמעות שלנו, איפה הכותל המערבי?

עמ' 28-32 גודל האמה

עמ' 33-35 שעורה של הרמב"ם תוכיח

עמ' 36 ספר תורה יוכיח

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

עמ' 37 מהלך איש בינוני ביום אחד יוכיח

עמ' 38-40 שאלה על אמת הגר"ח נאה מכיפת הסלע

עמ' 40-42 מטבעות נירון קיסר כהוכחה לאצבע, טפח, ואמה

עמ' 42 עובי גרעיני תמרה ממצדה (על פי פרופ' כסלו) כהוכחה

עמ' 45-50 אודות ההוכחה של הרב אלקנה ליאור נגד אמה שפחות מ53.5 ס"מ

עמ' 50 האם סטייה של 6 מעלות או אפילו 13 מעלות נחשבת סטייה מן הדרישה שפני המקדש תהיה במזרח?

עמ' 51,52 האם המקדש חייב להיות בראש הר המוריה

עמ' 52-56 רצפת המערה מתחת לסלע בכיפת הסלע כהוכחה נגד הרב שלמה גורן

עמ' 56 האם זה הגיוני שיש מחילות תחת ההיכל אם אסור תחת המזבח?

עמ' 57,58 הזיהוי של אבן כיפת הסלע על ידי תייר נוצרי מבורדו 260 שנים אחר החורבן

עמ' 58,59 לפי החזקוני יש תקדים למנהג היהודים למשוך את האבן בשמן שעליהם העיד התייר מבורדו

עמ' 59,60 לפי השיטה שבכיפת הסלע היה מקום המזבח, חסרים הרבה מטרם של הר המוריה במערב לכיפת הסלע, מצד הגובה.

עמ' 60-62 כיוון בית המקדש ומסלול ההליכה על יד שער הרחמים

עמ' 62-63 האם לחשוש לחיל של הרב זלמן קורן שלשיטתו יש להגדיל את החיל למידה של כ-230 מטר ממזרח למערב ו-190 מטר מצפון לדרום

עמ' 63-67 הפרשנות של הרב שפירא שאולי הרמב"ם אוסר את החיל מדין הלכה למשה מסיני ולא מדין דרבנן, והשילוב עם שיטת הרב זלמן קורן, ודין האם זה סבה להחמיר במסלול העולים להר הבית על יד שער הרחמים

עמ' 67 הכפתור ופרח ושיטת האדריכל טוביה שגיב וקצת על אשר קאופמן

עמ' 67-72 דיון בדברי הכפתור ופרח להוכיח שהוא בעצם הסכים עם המסורת שמופיע בפסק הרדב"ז

עמ' 72-73 מדוע הכפתור ופרח לא הזכיר במפורש את כיפת הסלע בניגוד לתלמיד הרמב"ן בן דורו ובניגוד לרבי בנימין מטודלה

עמ' 74 שיטת טוביה שגיב בתחומין כ"ח ומדוע אין לקבלו

עמ' 75-77 דיון בהוכחה המרכזית של טוביה שגיב. כלומר, ההנחות שמר שגיב הניח לגבי המים שירדו מעין עיטם אל המקדש.

עמ' 77-78 ההוכחה מן הירושלמי

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

הקדמה

לכבוד הרה"ג רב דוב ליאור שליט"א

למרות שכמה עובדות כאן הרב כבר יודע, לתועלת הרבים ולהבנת הרקע לשאלה, אני מרגיש חוב להקדים הקדמה, לשאלה ההלכתית.

הספר עליו מבוססת השקפתי – קול התור

ההשקפה שלי בנויה על ספר קול התור, המיוחס לא' מתלמידי הגר"א. למרות שיש ערעור מי באמת חיבר את הספר, הרב יצחק שלמה זילברמן ז"ל אמר לי, שהוא חושב שהספר נכתב על ידי תלמיד הגר"א, הרב הלל ריבלין. ועוד ארחיב על דבריו במקום אחר.

אפשרות אחרת הנטענת על ידי אנשי אקדמיה היא, שהספר נכתב על ידי א' מן הצאצאים של הרב הלל ריבלין, רבי יוסף (יושעה) ריבלין, שהיה מעורב בהקמת שכונות יהודיות רבות מחוץ לחומות עיר העתיקה בירושלים, והוא גם חיבר ספר של פזמונים ע"פ השקפת קול התור.

מין הראי"ה, כתב בשבח פזמונים אלו: "קראתי ולמדתי לעת עתה מעט משיריו, חיצוניותם הוד והדר, גאונות ואומנות בלתי מצויה, ופנימיותם מעיין של רעיונות ורמזים נפלאים, מיוסדים על אדני פז, מעיין ישועה הם בדרכי הגאולה, בנין ירושלים ושיבת ציון. כתבם ברוח קדושה כבירה והוציאם לפועל בסיכון גופו ונפשו, תורה רבה ועמוקה הם שיריו הקדושים של ר' יוסף, וללמדם אנו צריכים כראוי" [מובא בספר 'ברית אבות בסערת אליהו', עמ' 12].

קול התור: תקון חטא המרגלים ע"י בנין ירושלים

חטא המרגלים במדבר בימי משה הוא אחד החטאים הכלליים הגדולים הרובץ על עם ישראל בכל הדורות עד היום על פי מדרש רבותינו נגזרה בכיה לדורות בגלל חטא המרגלים, בכיה על חרבן ביהמ"ק, חרבן ירושלים ושממת הארץ. במדה מרובה, סבלו וסובלים ישראל בכל הדורות סבלות ותלאות הגלות המרה בגלל חטא המרגלים חלק גדול של עונש החטא הזה הוטל בעצם ימי המעשה של החטא בדור המדבר, כמבואר בתורה, אך שארית העונש נתחלקה לחלקים שהוטלו על כל הדורות ר"ל.

תקון רב לחטא המרגלים יכול לבוא ע"י גאולת ירושלים ובנינה וע"י הפעולות לקיבוץ גלויות, לפי הכלל הידוע, כי "זה לעומת זה עשה אלוקים", ומדה כנגד מדה היא הן לחוב והן לזכות, תקן במה שפגמת, לתקן כל דבר לפי המקום לפי הזמן לפי המעשה ולפי הפרסום, והנה חטא המרגלים שהביא בכיה לדורות כדרשת רבותינו על הפסוק "ויבכו העם בלילה ההוא" אותו לילה היה ליל תשעה באב, שבו נחרב בית המקדש. נמצא, שתקון חטא המרגלים צריך להיות ע"י בנין בית המקדש, ולפני בנין בית המקדש צריך להיות בנין ירושלים כמבואר עפ"י רבינו לפי הפסוק "ירושלים תבנה והיכל הוֹסֵד" שנאמר על אתחלתא דגאולה האחרונה כמו בימי כורש.

האם גם מן הרב קוק הלך בשיטת קול התור לענין הר הבית ובית המקדש?

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

4 ימים אחר הצהרת בלפור, הוי אומר, בכ"א מר חשון תרע"ח כתב הרב קוק¹:

ב. וע"ד שאלתו אם מותר לנו לבנות בית המקדש ע"מ שלא להקריב קרבנות. לא ידעתי הציור, שאם מטעם טומאה הרי הותרה בצבור, כמש"כ בזה כבר בכפתור ופרח (פ"ו) ע"פ הרי"ח מפריש, וא"כ יהי' מותר להקריב ג"כ תמידין ומוספין וכל קרבנות ציבור. ובאמת אם נגיע למדה זו לבנות ביהמ"ק, הלא נוכל ג"כ לעשות פרה, כשנמצא פרה אדומה כשרה ונטהר מטו"מ ג"כ, ואז נקריב כל הקרבנות כולם. ואף על פי שאין לנו כהנים מיוחדים, אין זו כ"כ קפידא, דמה"ת סמכין אחזקה, ולא אמרו מעלת יוחסין אלא בזמן שהיו להן יוחסין, ואלה שבקשו כתבם המתיחש הוי' להו ריעותא כשלא נמצא בזמן קצר כזה, אבל באורך הזמן, שאין אבדת היוחסין ריעותא, י"ל דאין מעכב כלל ענין כתב היחש. גם אולי ישנם ג"כ יחידים מכהנים שי"ל כתבי יחס מסורים מדורות עתיקים. בכל אופן לע"ד אם יהי' רצון ד' שנבנה ביהמ"ק, **גם קודם שיבא משיח ותתגלה הנבואה ויראו הנפלאות, לא יהי' כ"כ עכוב בדבר.**

מובא בספר "המקדש אורו של עולם"², שהרב קוק פעל אצל הבריטים לקבל רשות לחדש את עבודת הקרבנות בהר הבית

הסופר ש"י עגנון: מרן הרב קוק זצ"ל תכנן חידוש הבאת הקרבנות

בדיון בנושא 'התפילה בישראל', שהתקיים באוניברסיטת בר אילן, תיאר פרופ' דב סדן (חתן פרס ישראל לספרות תשכ"ח) את שיחתו עם הסופר ש"י עגנון בעניין חידוש עבודת הקרבנות ודעת מרן הרב קוק זצ"ל בעניין זה. אלו דבריו:

"אין לשכוח תפקידה של הנחת חידוש הקורבנות במחשבתה של תנועת חיבת ציון (כמו הרצ"ה קלישר, והר"א גוטמכר). ועמדתו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק עליו השלום תוכיח, שלא זו בלבד שכל ימיו חלם על חידוש הקורבנות, והכין עצמו לכך, **אלא ביקש לקיימו**. ושמעתי מפי ש"י עגנון, כי שני אישים עיכבו בידו, האחד שלא הבין את דוחק העניין – הוא חיים ויצמן, והאחד שהבין את דוחק העניין הוא רונאלד סטורס [המושל הבריטי של ירושלים] והרב חש כי זו נקודת הטרגיקה [טרגדיה, עובדה מעציבה] המכרעת בחייו" (הרב ארי יצחק שבט במאמרו: 'קרבנות העתיד בבית המקדש השלישי לדעת הרב קוק').

פרופ' ויצמן היה מראשי ההסתדרות הציונית והייתה לו השפעה מכרעת על האירגון והתקציבים, אך היה מרוחק מתורה ומצוות, ולכן התייחס בקרירות ליוזמת הרב קוק זצ"ל בעניין זה. מצד שני עמד רונלד סטורס, המושל הבריטי של ירושלים אשר נטה לצד הערבים בסכסוך עם היהודים. רונלד סטורס הואשם כמי שתמך מאחורי הקלעים בפרעות הערבים ביהודים בשנת תר"פ, ועמד מנגד מול רצח יהודים ביישובי הארץ. עקב יחסו זה ליהודים סירב הרב קוק באחד המקרים ללחוץ את ידו, שכן, כמושל ירושלים עשה סטורס רבות להעדפת הערבים לשליטה בעיר ובהר הבית.

שיחות עם השלטונות בדבר אפשרות חידוש העבודה במקדש

¹ שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן צד

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

למרות האמור, מעדותו של ש"י עגנון מתברר, שהתקיים דיון בעניין זה הן עם פרופ' וויצמן והן עם רונלד סטורס. כך גם עולה מן ההספדים שנישאו על מרן הרב קוק זצ"ל ביום פטירתו, הדוברים והכותבים ציינו בין דבריהם את תוכניתו להתחיל בעבודת הקרבנות. מתברר, שעובדה זו היתה ידועה לא רק לש"י עגנון אלא גם לעתונאים. כך מופיע בעתון 'דבר' (ד אלול תרצ"ה) – עתון פועלי ארץ ישראל, שם נכתב למחרת הפטירה ובטרם נטמן מרן הרב קוק זצ"ל בהר הזיתים:

"בשובו מלונדון לארץ ישראל אחרי הצהרת בלפור... חשב הרב קוק לחדש את הקרבנות על הר הבית, וייסד ישיבה מיוחדת בשם 'תורת כהנים', ללמוד את הלכות הקרבנות. אומרים, שגנרל סטורס העמיד את הרב קוק על הערך המדיני [והסיכון] של הצעה זו, והרב הרפה מרעיונו זה".

כלומר, עצם קיום השיחות בעניין זה היה דבר ידוע, אלא שבנסיבות המיוחדות של התקופה, כגון המתח בין יהודים וערבים, וכן קיומו של שלטון עוין בארץ, הביאה את מרן הרב ז"ל להחליטה להמתין לשעת כושר אחרת. כך נדחה הרעיון לחדש את המצוות שבמקדש לתקופה בה ישלוט עם ישראל בהר הבית, עכ"ל הספר, "המקדש אורו של עולם"

לדעת הרב קוק מלחמת מצוה דוחה פיקוח נפש

עלולים לקבל את הרושם מן הציטוט לעיל, שהרב קוק סבר שפיקוח נפש דוחה כיבוש ארץ ישראל, שהרי הרב נסג מן הרעיון של הקרבת קרבנות בזמן מתיחות עם הערבים והנהגת הבריטים. אבל אין הדבר כך. הרב קוק קבע בספרו חזון הגאולה, עמוד רכ"ב, שמלחמת כיבוש ארץ ישראל דוחה לכתחילה מצות פיקוח נפש. זאת, בתנאי שיש סיכוי סביר להצליח במלחמה. כך הבנתי מפירושו של הרב משה צוריאלי על דברי הרב קוק³.

כנראה, שלפי שיקול הדעת של הרב קוק, לא היה סיכוי סביר להצליח לכבוש את מקום המקדש, אחרי שפרופ' וויצמן ורונלד סטורס התנגדו.

אפשרות שנייה מדוע הרב קוק נסג - על פי פירוש הגר"א לשיר השירים

יש שני פירושים לגר"א על שיר השירים. לפי פירוש א' יש איסור ג' שבועות לצאת מאליהם לבנות את בית המקדש, עד ביאת בן דוד (אבל לא שאר ארץ ישראל). לפי פירוש ב', משמע שאם יהיו יותר מדי עינויים מצד הגוים, ה' יבטל את הג' שבועות ויביא את הגאולה טרם עת.

משמע מספר קול התור, שהמחבר נטה להסכים עם פירוש א' של הגר"א לשיר השירים. אלא, שכאשר יש הסכמה מאנגליה - "הכורש של זמן הרב קוק", זה לא נקרא שיוצאים מאליהם.

מי שמבין ספר קול התור היטב יודע, שהאיסור לצאת מאליהם לבנות את בית המקדש פג בשנת תש"ן

יש הקבלה בין ששת ימי בראשית וששת אלפים שנה של שנות היסטוריה, מזמן יצירת אדם הראשון עד זמן חורבן העולם הזה, שיתרחש לפי הש"ס באלף השביעי כמבואר במסכת סנהדרין דף צ"ז.

³ בהערות שהרב כתב בתגובה לאחד המאמרים שלי.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

“אמר רב קטינא שית אלפי שני הוו עלמא וחד חרוב שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. אביי אמר תרי חרוב שנאמר יחיינו מיומים ביום השלישי יקימו ונחיה לפניו. תניא כותיה דרב קטינא כשם שהשביעית משמטת שנה אחת לז' שנים כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלפים שנה שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ואומר מזמור שיר ליום השבת יום שכולו שבת ואומר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור. תנא דבי אליהו ששת אלפים שנה הוי עלמא שני אלפים תוהו שני אלפים תורה שני אלפים ימות המשיח ובעונותינו שרבו יצאו מהם מה שיצאו”.

הרבה מרביותינו הבינו שלא רק באופן כללי יש הקבלה בין ששת ימי בראשית לששת אלפים השנה של ההיסטוריה אלא שיש הקבלה מושלמת.

בסוף הספר התקופה הגדולה של הרב מנחם כשר, ששם נדפס הספר קול התור, יש במבוא הנדפס:

“תקופת קץ המגולה, שהיא תקופת אתחלתא דגאולה, נפתחה משנת ת”ק לאלף הששי ואילך. ודבר זה נודע לחכמים ע”פ כללי חכמת הקבלה. כי הנה מסורת בידי חכמי ישראל כי ששת אלפי שנה שהעוה”ז עומד להתקיים בצורתו הנוכחית הם כנגד ששת ימי בראשית, כל אלף כנגד יום אחד המקביל לו, החל מן האלף הראשון שהוא כנגד יום ראשון ועד האלף הששי שהוא כנגד יום הששי. והנה אין לך פרט גדול או קטן בששת אלפים שנה של העוה”ז שאין כללו מושרש בששת ימי בראשית, באופן שהמשכילים היודעים לשער סדרי המעשים שפעל ה' בששת ימי בראשית ולרדת לעומק ענינם, ידעו מראש כל הדברים העתידיים להתחדש בעולם, דבר בעתו, ואפילו מקרה קטן וכעדות הגר”א בפירושו לספרא דצניעותא (פ”ה).

והנה ידע הגר”א שתקופת עקבתא דמשיחא, היא וכל מקריה העתידיים להתחדש בעולם נבראו ביום השישי מן השעה הראשונה של אור הבוקר ואילך עד עת נטות צללי ערב. וכיון שי”ב שעות הלילה לא פעל בהם הקב”ה דבר, הרי שחשבון י”ב שעות היום מתחיל בשנת ת”ק, היינו מאמצע האלף. כפי שי”ב שעות הם מחציתו של מעת לעת. לכן כאשר השכיל רבינו הגר”א זמן בריאת עקבתא דמשיחא בשרשם בששת ימי בראשית, דהיינו משעה ראשונה של בוקרו של יום הששי. ממוצא דבר ידע שתקופת עקבתא דמשיחא בפועל נפתחה משנת ת”ק לאלף הששי. וכן יובן ע”פ כלל זה שכל שעה משעות יום הששי מוציאה לאור בפועל את המעשים המשורשים בה מבראשית במשך תקופה של מ”א שנים וח’ חדשים (הערה שלי: הכוונה ל-2/3 שנה – ש.מ.ש.) שכן אתה מוצא אם תחלק י”ב שעות היום לחמש מאות שנה זמן שליטתם, כאמור. ע”כ יש לציין, שבאופן כללי גם החתם סופר [שו”ת חתם סופר ח”ו סימן ס”א] וגם האור החיים [על ויקרא ו’, ב’] הסכימו שטמון רמז להתפתחות הגאולה בתוך הספור של הבריאה ביום השישי.

והדבר נרמז שיש הבדל מהותי בין השנים לפני תש”ן והשנים אחרי, בהערה 53 לפרק ראשון בקול התור פרק ה חלק א, אות י.

האם יש לנו ראייה שהרב אברהם יצחק הכהן קוק האמין בהשקפת קול התור

הרב צבי יהודה קוק החשיב את ספר קול התור, כדברי תלמיד הגר”א, והסכים עם מה שכתוב שם. וכן תלמיד הרב קוק, הרב חרל”פ היה בוועד להפצת קול התור לרבים, וגם הסכים, שהספר מיצג את דעתם של תלמידי הגר”א שהקימו את הישוב הישן במסירות נפש עליונה כדי לקדם את גאולת ישראל.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

שאלתי בזמנו את הרב יצחק שלמה זילברמן זצ"ל והוא גם הסכים שקול התור נכתב על ידי תלמיד הגר"א הרב הלל ריבלין. הוא השיב שהוא חשב שרוב הלל ריבלין היה המחבר, והיה לו סבה פוליטית להציג במכתבים תאריך מאוחר להגעתו לארץ ישראל⁴. אבל הוא הוסיף שמצד האקדמיה, סוברים שרוב יוסף "יושעה" ריבלין מצאצאי רבי הלל ובני שכונות החדשות בירושלים במסירות נפש ממש, היה המחבר של קול התור, שהרי הקבלות רבות בין הפזמונים שלו וספר קול התור.

אוסף על דברי הרב זילברמן שיושעה ריבלין אף הקים את אבן הפינה של "נחלת שבעה" ביום עשרים לעומר (ה אייר) וניבא שזה יהפוך לתאריך חשוב לעם ישראל⁵ (לפני שיום העצמאות היה באופק).

---

⁴ <https://forum.otzar.org/viewtopic.php?f=51&t=46278&start=160> בספר חזון ציון כותב שאכן ר' הלל עלה בהתחלה לבדו לארץ בשנת תק"ע. ואח"כ בערך בשנת תקפ"ה נסע לרוסיה לבטל איזה גזירה, ואח"כ עלה ארצה עם אשתו. ולפ"ז תעודת העלייה שלו ושל אשתו בשנת תרצ"ב {צ"ל תקצ"ב}, (בראשית העלייה, היו שעלו ללא רישיון ור' חיים מוולוז'ין מכה בעדם) וכן מפקד מונטיפיורי לגבי בנו ר' אליהו לא מהווה סתירה למסורת הריבילנאית. ואם היה בעיה עם החוק, וגם התנגדות של רב חיים מוולוז'ין זה יכול להסביר מדוע הרב יוסף שוורץ בסביבות שנת ת"ר ועוד עדים רבים, בדור השני לעליית תלמידי הגר"א, מאשרים את גרסת רבי הלל ריבלין שהוא היה בירושלים כבר בשנת תקע"ב, כאשר הדור הראשון השתיק את זה. וכאן אצטט מחוברת בחר ה' בציון (שמצאתי באינטרנט), עמודים קכ"ה, קכ"ו, עוד בענין קול התור. כפי המסורת שנתקבלה בין גדולי ירושלים, נתן הגר"א הדרכה מפורטת על ענין קיבוץ גלויות והפרחת הארץ. דברים אלו נשתמרו ע"י תלמידו ר' הלל ריבלין אשר במשך שבע עשרה שנה זכה לשבת לפני הגר"א, ולשמע ממנו סודות עמוקים בענין ישוב ארץ ישראל, שאותם העלה על הכתב בספר שנודע אח"כ בשם "קול התור". במשך כמה וחמישים שנה היה שמור כתב היד של הספר, והגו בו גדולי ירושלים בכל התקופה ההיא. ולאחמ"כ נינו של המחבר, הרב יצחק צבי ריבלין (רבה של זכרון משה) ערך את הספר, והשמיט את כל הקטעים שאינם מובנים למי שאינו בקי בתורת הנסתר, ומסרם לבן דודו הרב שלמה זלמן ריבלין, והוא הוציא לאור (בערך בשנת תש"ו) תמצית מן הספר המקורי, במהדורה מצומצמת, ולאחמ"כ יצאו מהדורות נוספות. מכיון שהספר היה שמור בכתב יד במשך מאה וחמישים שנה, הוא לא היה מוכר אלא בין גדולי ירושלים, ועל כן הספר לא היה ידוע בכלל הציבור ואין אנו מוצאים שמביאים אותו, אבל בירושלים השתמשו בו רבות. ובעמודים ש"ב-ש"ד המחבר הביא עדות הגאון רבי חיים שרגא פייביל פראנק חבר בית הדין וגם רב שכונת "ימין משה": "ולנו צאצאי ויני המשפחה נמסר לנו איש מפי איש כי זקננו הגאון המקובל רבי הלל ז"ע זכה לעמוד ימים רבים לפני הגר"א זצוק"ל, וקיבל ממנו סודות נעלמים בדבר ישובה של ארץ ישראל וכו', ועיקרי הדברים ששמע מפי הגר"א זצ"ל העלה רבי הלל על ספר "קול התור"...

וכן הביא עדות הגאון ר' ישעיהו חשין, (ראש המלמדים בת"ת עץ חיים בדור הקודם) בעד קול התור וכן העיד הגר"א אליהו ראם ראב"ד וראש השוחטים בירושלים וכן העיד הגר"ר מרדכי יהודה ליב זק"ש וכן העיד הגאון רבי אברהם ברדקי זצ"ל וכן העיד הגרש"ז אויערבך זצ"ל: "היה מוסכם על כל גדולי ירושלים בדורות שעברו, שספר "קול התור" הוא מהגר"א, ולא עלה על דעת אף אחד לפקפק בזה" (מפי עדים נאמנים ששמעו מפיו). וכן העיד הגר"ש אלישיב זצ"ל: "מעולם לא שמענו ערעור ופקפוק על ספר "קול התור". (כנ"ל) ובעמוד שטז מובא:

ספר המגיד דורש לציון עמ' 64 מביא קטע מכתבי ר' משה ריבלין (נפטר בירושלים בשנת תר"ז) "ומר אבי בכתבי קול התור הגאון ר' הלל משקלוב תלמיד הגר"א אומר וכו'". ובח"ב עמ' 113 "גם אבי נ"י בכתבי קול התור מדבר בענין זה...". 5 בעיתון הצופה תשי"א יש עדות מבנו של ר' יושעה, משה, שאביו נאם בה' אייר תרכ"ט בעת הנחת היסוד לבית הראשון ואמר שישו"ד גימ' שמונים, כי עכשיו אנו בונים יסוד קטן ובעוד שמונים שנה יוקם יסוד גדול [ה' איר תש"ח הוא ה' אייר השמונים מתרכ"ט]...

אח"כ מצאתי בפורום על הנושא שכבר בשנת תש"ד (4 שנים לפני הקמת המדינה) שיוסף יואל ריבלין כתב שהנחת אבן הפינה של ר' יושעה היתה בה' אייר, אולם חגיגת האירוע היה בתאריך אחר.

<https://forum.otzar.org/download/file.php?id=77830&sid=367afd3a36f175521498c7fd2f8ac074>

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

ההיסטוריון אריה מורגנשטרן הביא ראיה שפזמוני רב יוסף ריבלין שיש בידנו הם באמת מדברי המחבר (דבר שר' יוסי אביבי התחיל לערער עליו לאחרונה) שהרי יש מידע בפזמונים שרק אדם כמו ר' יושעה ריבלין היה יכול לכתוב⁶.

ומצאתי במאמרו של הרב שמעון כהן <https://www.yeshiva.org.il/midrash/32124>

מחבר הספרים: "ברית אבות בסערת אליהו" - ספר שירים המבטא את עקרונות הגאולה על פי הגר"א ו"מגילת יוסף" - אסופת מאמרים. בהספד שנשא מרן הרב קוק על רבי יושעה אמר: "עוד מימי צעירותי בהיותי עדיין בגולה ובקוראי בעיתונות על ידיעות מארץ ישראל, תפשו מקום רב בליבי מאמריו המצוינים של ר' יוסף ריבלין שכתב ב'המגיד', 'המליץ' ו'הצפירה' ועוד, מאמרים נלהבים מלאי רגשי קודש בעד בנין ירושלים וישוב ארץ ישראל, מלאי הגנה נמרצת על כבוד ירושלים מוסדותיה ומנהיגיה, נגד כל דברי דילטוריא של הימים ההם. פעמים רבות אף נתרגשתי מדבריו החוצבים להבות קודש ובסגנון תורני עשיר ומהודר מאוד" (מדרש שלמה, קונטרס מגילת יוסף פרק ב עמ' 16). ואודות שיריו כתב: "קראתי ולמדתי לעת עתה מעט משיריו, חיצוניותם הוד והדר, גאונות ואומנות בלתי מצויה, ופנימיותם מעיין של רעיונות ורמזים נפלאים, מיוסדים על אדני פז, מעיין ישועה הם בדרכי הגאולה, בנין ירושלים ושיבת ציון. כתבם ברוח קדושה כבירה והוציאם לפועל בסיכון גופו ונפשו, תורה רבה ועמוקה הם שיריו הקדושים של ר' יוסף, וללמדם אנו צריכים כראוי" (ברית אבות בסערת אליהו עמ' 12).

שאלתי את הרב משה צוריאלי האם ידוע לו אם היתה השפעה של ספר קול התור על הרב קוק. הוא השיב לי באי-מייל, "הרב קוק אומר כי כאשר יהיו בישראל ששים רבוא יהודים, זו היא סימן הגאולה. (עין איה ברכות פרק ט פסקא רפט, עמ' 372) והובא בקצרה בסידור עולת ראיה בענין ברכת חכם הרזים כשרואים בישראל ששים רבוא.

אין מקור לזה בשום מקום בחז"ל, שזו היא סימן הגאולה. אבל היא מוזכרת בקול התור", עכ"ל.

מדוע הרב קוק לא היה לו את החשש של הרב גורן, שאולי מקום המזבח ולא קדש הקדשים נמצא תחת כיפת הסלע – נקודה שמסוגל לעכב הקרבת קרבנות אפילו בדיעבד

לכאורה הרב קוק קבל במלואו את המסורת שקדש הקדשים (מקום אבן השתיה) נמצא מתחת לכיפת הסלע. זאת, בניגוד למה שטוען הרב אבי סילבצקי, שאין פוסק שהביא את המסורת הזאת להלכה. וכבר מצאנו, שלכאורה החתם סופר, כאשר הוא התיר להקריב קרבן פסח בזה"ז כן פסק להלכה, שיש מסורת על מקום המקדש.

וזו לשונו: שו"ת חתם סופר חלק ב (יורה דעה) סימן רלו

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=yTldGFov7pE&feature=youtu.be> מדקה 22 עד הסוף.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

יקרת קדשו הגיעני ומ"ש מו"ח הגנ"י לבקש משרי ירושלי' ליתן רשות להקריב הוא קפדן גדול כי ההוא אמר לבל יקרב שם מי שאינו מאמונת ישמעאל כי שם נבנה בית עבודה שלה' ואומרי' שאבן שתייה באמצע הכיפה ההיא ולא יקרב שם איש זר שאינו מאומנתם.

ראיה נוספת שהרב אברהם קוק קבל את המסורת שקדש הקדשים נמצא תחת כיפת הסלע, שמובא במאמרו של הרב ישראל אריאל, ב"מעלין בקדש"⁷

ישיבת 'תורת חיים בירושלים, הנהיגה בסדרי הישיבה את לימוד סדרי קודשים כהכנה לבניין הבית. בנשיאות הישיבה עמד הרב קוק זצ"ל אשר יצא בקריאה לציבור לתמוך בהחזקת הישיבה כיסוד לבניין הבית השלישי. ראש הישיבה הרב יצחק וינוגרד, עמד במשא ומתן עם רבנים בעולם בשאלת הקרבת קרבן פסח – כמובא בספר 'קרנות המזבח' מאת הרב יאקיל ובא.

כחלק ממגבית להחזקת הישיבה הוציאה ההנהלה ציור 'מזרח' עשיר ואומנותי, ובמרכזו כיפת הסלע. מעל הכיפה נרשם **"מקום מקדשנו"**. כמו כן נרשם הפסוק מתפילת שלמה: "ופרש כפיו אל הבית הזה". להוצאת 'מזרח' זה על ידי הישיבה שנקראה לאחר מכן 'תורת כהנים' משמעות רבה, שכן, ישיבה שלומדים בה גדולי ירושלים ומטרתה להעמיד כוהנים הבקיאים בהלכות המקדש, כשהיא מוציאה 'מזרח' שבמרכזו כיפת הסלע, תחת הכותרת – 'מקום המקדש', הדבר מעיד כמאה עדים על אמונה עמוקה במסורת אודות כיפת הסלע הבנויה על סלע אבן השתייה.

כאמור, הרב קוק זצ"ל – נשיא הישיבה – הוציא מכתבים בשנת תרע"א לציבור בארץ ובחוץ לארץ לתרום לישיבה זו, עוד בתקופת רבנותו ביפו. כן כתב לראשי ההסתדרות הציונית בטבת תרפ"ב:

על דבר יסוד הישיבה המכונה 'תורת כהנים'... אמת הדבר, שנוסדה פה ישיבה במטרה מיוחדת שילמדו כהנים את סדר קדשים, שהוא המקור של כל עבודת המקדש... השאיפה הנצחית שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, מוכרחת להתבלט בקביעות... אמונתנו חזקה, שימים יבואו וכל העמים יכירו שמקום מקדשנו, מוכרח לשוב לבעליו האמתיים, ועליו יבנה הבית הגדול והקדוש שיהיה על ידינו לבית תפילה לכל העמים כדבר ה'!... כאשר נשאלתי מוועידה בריטית רשמית, מהי דעתי על דבר 'מקום המקדש'?... אמרתי להם... יבואו ימים שכל העמים, יכירו את אמיתות זכויותנו על 'מקום המקדש'... ויהיה הבית הגדול והקדוש הזה שם על מכוננו, בידי בעליו הראשונים, שהם בעליו הנצחיים.

ראוי לציין כי בישיבה זו למדו גדולי עולם וביניהם: הרב יעקב משה חרל"פ, הרב אריה לוין, הרב צבי פסח פרנק, הרב יצחק אריאלי, הרב אברהם חיים נאה, הרב יוסף שלום אלישיב, הרב צבי יהודה הכהן קוק, ורבים אחרים, כשהכול שותפים לאמונה, שכיפת הסלע ניצבת על יסודות בית המקדש⁸.

⁷ גליון ל"ז עמודים 68, 69

⁸ אע"פ שאינו מוכרח שכל מי שלמד שם שותף לאמונה זו, יש להניח שבנושא כל כך מהותי התלמיד הולך כשיטת רבו אלא אם שומעים להפך. ומצאתי במאמרו של הרב אלה, שהגרי"ש אלישיב שלמד בישיבה הנ"ל היה שותף לאמונה זו, וזה לשונו:

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה:
מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

לתשומת לב מיוחדת ראויה תגובת המוסלמים 'שומרי מסגד אלאקצה' עם הופעת
ה'מזרח' הנ"ל, מסמך אשר עורר סערה בעולם המוסלמי: "העם הפלישתינאי
המוסלמי השומר על מקום המקדש ואבן השתייה זה אלף ושלש מאות שנה,
מודיע לעולם המוסלמי שהמקומות הקדושים הנ"ל נמצאים בסכנה גדולה מחמת
התנפלות הציונים הפראית ... ישנן {המשך השורה בעמוד המצולם ממעלן
בקודש, בעמוד הבא}

הגרי"ש אלישיב הורה לשואליו שגם תושבי ירושלים חייבים בקריעה למראה מקום המקדש (מעדני שלמה הל" בין המצרים), וכדי
שלא יתחייב בקריעה כל 30 יום היה נוהג לעלות לראות את מקום המקדש בגג הישיבה שליד מקום מגוריו. נכדו הרב א. ז. מספר
שכשאלו אותו שאינו רואה אלא את הכיפה הזהובה של המסגד, השיב שזו היא ראיית החורבן היות והמסגד בנוי במקום בית
המקדש (ממאורות הדף היומי ח כסליו תשע"ח).

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

לציונים בפלשתינה תשוקות ושאיפות אשר אם חס ושלום תתגשמה - תבוא שואה על כל המוסלמים. ההסתדרות הציונית מתאמצת לכוון ממלכה יהודית בפלשתינה, ולנשל את מקום המקדש מידי המוסלמים משום שהוא בנוי על חורבות היכל המלך שלמה עליו השלום ולעשותו למקום מקדשם הגדול" ('עלילות המופתי והדוקטור'. יהודה עציון. עמ' 28-35)

הוזה אומר, יהודים ומוסלמים הכירו בעובדה שכיפת הסלע בנויה על אבן השתייה. נמצא, שסביב כיפת הסלע מתקיים מאבק של דורות בין היהדות והאסלם על השליטה במקום, בידיעה ברורה כי בית המקדש השלישי עתיד להיבנות על סלע אבן השתייה.

ראש ישיבת 'תורת חיים' בירושלים, הרב יצחק וינוגרד, הדפיס 'מזרח' אמנותי עבור תורמי הישיבה ועבור הציבור הרחב.

בציור נראית כיפת הסלע, ומעל הכיפה נרשם "מקום מקדשנו". כמו כן נרשם הפסוק מתפילת שלמה: "ופרש כפיו אל הבית הזה", כלומר, יש לכוון בתפילה אל הבית הזה, שהוא מקום המקדש. ראשי הישיבה ראו לנכון לציין את כיפת הסלע כמקום בית המקדש, למרות הרגישות של הציבור המוסלמי בירושלים.

אכן ה'מזרח' שהופק, עורר סערה בעולם המוסלמי וגרר תגובות קשות מחשש שהיהודים מתכוונים לבנות מקדש על יסודות כיפת הסלע, והיה חשש למהומות.

הרוחות נרגעו רק לאחר שראשי הסוכנות היהודית ניהלו שיחות ושלחו מכתבים לשכך את זעמם.

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

מדוע בניגוד לרב שלמה גורן, הרב קוק לא חשש למידת האמה הגדולה של הנודע ביהודה / חזון איש שמקלקלת את עדות המסורת שמקום אבן השתיה נמצא מתחת לכיפת הסלע

לפני שאצטט מדברי הרב קוק אצטט מדברי הרב אלישע וולפסון, במאמרו "מותר ומצווה להקיף את מקום המקדש":

הרב גורן קיבל להלכה את המסורת על מקום המקדש, וכתב שזו מסורת המקובלת על כל הקדמונים. אלא שמחמת שאחז בשיטתו של ה'חזון איש' שהאמה היא 58 ס"מ, הייתה לו קושייה גדולה על המסורת. מכיוון שכאשר מציבים את המקדש לפי שיעור זה, נמצא שעזרת נשים והחיל מגיעים עד סמוך מאוד לכותל המזרחי. וזה אינו אפשרי, שהרי 'חייב להיות מרווח משמעותי במזרח לכל ציבור העולים להר בית ה'.

מכיוון שכך, העלה הרב השערה שנפלה טעות לשון במסורת, ובאמת אבן השתיה היא מקום המזבח, ובמקום לשנות אבן השיתין שנו אבן השתייה. ע"פ שיטה זו, המקדש כולו היה יותר מערבה.

ראשית צריך לדעת, שכאשר נוקטים באמה בת 48 ס"מ כשיטת הגר"ח נאה, אשר היא השיטה המקובלת להלכה לפי רוב הפוסקים, אזי אין כל קושי על המסורת, ואם כן ברור שיש לסמוך על המסורת ואין בזה כל בית מיחוש, עכ"ל.

אוסף על דברי הרב וולפסון, שגם אם מגדילים את אמת המקדש ל-50 סנטימטר (על פי פרשנות אפשרית אבל בהחלט לא מוכרחת שכדי למנוע מעילה, בנו את המקדש באמה שגדול באצבע (2 סנטימטר) מאמה של משה (מסכת כלים פרק יז, משנה ט), אין כל קושי על המסורת. עיין בפירוש הרמב"ם למשניות לפרשנות אחרת למשנה מסכת כלים יז, ט, לכן כתבתי שזה לא מוכרח שהאמה היתה 50 סנטימטר במקדש.

עוד אוסף שאורך הקיר החיצוני המזרחי של מתחם הר הבית וכן אורך הקיר המערבי (המכונה הכותל המערבי) של ימינו, הם הרבה יותר מ-500 אמות לכל השיטות⁹. כמו כן, הקירות אינן מקבילים זה לזה. הקיר המזרחי נוטה שש מעלות מן המזרח האסטרונומי¹⁰, ולפי פרופ' דניאל מיכלסון, הקיר המערבי נוטה 10.5 מעלות מן המערב האסטרונומי. אי אפשר ששני הקירות ביחד יהיו מקירות הר הבית, כדרישת ספר כפתור ופרח פרק ו "הר הבית הוא מרובע רבוע מוקף חומה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה. ובדברי יחזקאל הנביא (מ, יז - יט) יקרא הר הבית חצר החיצונה והעזרה חצר הפנימית".

הרב עידוא אלבה היה ער לבעיה הנ"ל ורצה לתרץ במאמרו בגליון ל"ט של "מעלין בקודש", שמה שאמרו חז"ל הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, לאו דווקא, שהרי

⁹ אורך צד הדרומי 281 מטר, אורך המזרח 466 מטר, אורך צד המערבי 488 מטר, ואורך הצפון 315 מטר – ע"פ מאמרו של אלחנן אייבשיץ, חומת הר הבית בבניין הורדוס, עמוד 1. זאת, משום שבני הורדוס, הרחיבו את ההר באופן מלאכותי. בפסקי תוספות למדות, קבעו "הר הבית הי' לצפון ירושלים וההר היה גדול הרבה מת"ק על ת"ק אלא לא היה קדוש אלא ת"ק על ת"ק". אלא לא ברור לי אם אמרו כך, כי החשיבו תוספת הורדוס כחלק מהר המוריה או שמא, על פי פירוש רש"י ליחזקאל מה, ב, ועוד, הבינו שיש מקום בהר המוריה להרחיב את הר הבית ל-500 קנים, הוי אומר 3000 אמות.

¹⁰ ושמה התוספות נקטו שההר עצמו הטבעי היה רחב מכך, ורק ת"ק על ת"ק היה מוקף חומה, ולכן רק הוא היה מקודש. מתוך מאמרו של בעז יעקובי, ונסו הצללים

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

לדעתו יש לנו מסורת שקיר המזרחי וקיר המערבי של מתחם הר הבית של זמן הזה, אלו קירות הר הבית.

הכפתור ופרח שראה את הר הבית בערך לפני 700 שנה, לא סבר כשיטת הרב אלבה. גם ר' יעקב בן הרא"ש, מחבר "הטור", "ובעל הטורים על התורה", מפרש בפירושו לשמות כה, ב, שהר הבית היה בדווקא, פי 50 משטח חצר המשכן במדבר. וכן הר"ש בפירושו למסכת זבים פרק א משנה ג, הבין ת"ק אמה על ת"ק אמה, בדווקא. וזה לשונו: "הר הבית היה ת"ק אמה על ת"ק אמה ואם באת למנות היקפו היינו אלפים אמה", וכן משמע מרש"י על התורה (במדבר י, לב) והספרי וזה לשון הספרי:

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא פא

(פא) והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא, וכי מה טובה הטיבו לו? אמרו כשהיו ישראל מחלקים את הארץ הניחו דושנה של יריחו **חמש מאות אמה על חמש מאות אמה**. אמרו: כל מי שיבנה בית הבחירה בחלקו יטול דושנה של יריחו. נתנוהו ליונדב בן רכב חלק בראש והיו אוכלים אותו ארבע מאות שנה וארבעים שנה.

וכן כתוב בספרי דברים פרשת וזאת הברכה פסקא שנב, ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר דף צט עמוד ב.

הוכחות מן העבר בין ממקורות קודש ובין ממקורות חול לסיוע לקביעת המציאות ההלכתית לפי שיטת הרב קוק

על פי חז"ל 40 סאה שווה במידתו ל-3 אמות מעוקבות. סאה לפי חז"ל מכילה כמות מסוימת של ביצי תרנגולת וידוע לנו שאורך אמה רגילה מורכבת מ-24 אצבעות. רבי יחזקאל לנדא, מחבר הספרים "נודע ביהודה" וצל"ח שהיה אדם גדול במידתו לפי עדות תלמידו, מדד את השיעורים לפי האצבע שלו ולפי הביצים שהיו בימיו ומצא סתירה בין השיעורים שנתנו חז"ל. במקום להניח שהאצבע שלו היתה יותר גדולה מן האצבע של חז"ל, רבי לנדא טען שביצי התרנגולת של ימיו היו יותר קטנים מהביצים בזמן חז"ל, ולפיכך צריך להגדיל את גודל האמה, ממה שהיה נהוג עד ימיו.

הרב קוק כתב על פי דברי הגאונים, וגם על פי גודל הביצים שנמצאו במצרים העתיקה בפירמידות, שיש להוכיח שהביצים לא התקטנו במשך הדורות, ולכן לא צריכים להגדיל את השיעורים למצוות רבות (כגון הפרשת חלה וכו'). זאת, בניגוד לשיטת הנודע ביהודה והחזון איש.

וזוה לשונו כפי שמובא ב**אוצר הגאונים - יו"ט, חגיגה ומשקין - ליון, בנימין מנשה, 1879-1944:**

הערות מרן הרב הראשי לארץ-ישראל הגאון ר' א"י הכהן קוק שליט"א

(לצד ס' א)

ע"י צל"ח פסחים קט"ז ע"ב מש"כ שהשיעורים ביחוד הביצים שבזה"ז נתקטנו. ומש"כ ע"ז בחת"ס או"ח ס"י קכ"ז בד' השו"ע או"ח ס"י תפ"ו ובתשובה מאהבה ס"י שכ"ו שכתב שאין

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

לסמוך על שיעורו של הגאון הצ"ח בזה, שהוא ז"ל הי" ארוך בדורו ומדד ע"פ אצבעותיו. ודברי הגאון פה הם מפורשים שאין לחוש שנשתנו, ושמעתי נאמנה שמצאו בזמן האחרון ביצים חנוטות במצרים שהמומחים מעידים ע"פ בחינות ברורות שהם ביצי תרנגולות וגדלם הוא כמו הבצים שבזמננו. וזה חיזוק גדול לדברי הגאון רבינו שרירא ז"ל.

לדעת הרב קוק, כאשר אין אפשרות אחרת, מודדים את המקוה לפי שיעור הרב חיים נאה, אף שמדובר בחשש כרת לפי שיטת האמה הגדולה של החזון איש (והנודע ביהודה).

יש להקדים, שלכאורה, מאחר שיש השלכות לכיבוש ארץ ישראל ובנין בית המקדש, **כאשר מדובר בהר הבית, אנו במצב של "לא אפשר להחמיר"**. וכאן אצטט מדברי הרב קוק:

שו"ת דעת כהן (ענייני יורה דעה) סימן קח

וע"ד החשבון של ארבעים סאה, כבר נהגו בכל תפ"י לעשות בהידור גדול באופן המחזיק כפלים ויותר, וכן ראוי לעשות מפני הספיקות שיש בשיעורים, שיש אומרים שנתקטנו המדות של אצבעותינו, וכן הביצים, ומחמירים היכי דאפשר ברביעית של תורה, לעשותו של שיעור שלש ביצים, במקום ביצה ומחצה שמדין הש"ס, וכן ראוי היכי דאפשר לעשות במקוה, ובדלא אפשר **מודדים באמה של ששה טפחים מרווחים**, עכ"ל.

גם החפץ חיים באמת מסכים לדברי הרב קוק כאשר לא אפשר

יש להעיר, שגם החפץ חיים מעיקר הדין אחז כדברי הרב קוק. וכנראה היה לו מצב של "לא אפשר" בענין הכוס קידוש שלו, שהתאים רק לשיעור הקטן של הגר"ח נאה והיה קטן מדי לצאת ידי שיטת החזון איש והצל"ח, כפי שהעיד נכדו.

החפץ חיים, הקל בענין קידוש, אף על פי שהוא קבע "שלענין קידוש של לילה דעיקרו הוא דאורייתא נכון לחוש לכתחילה לדברי הצל"ח", כנראה כי הוא היה במצב של "לא אפשר"¹¹.

ועיין במשנה ברורה (רע"א סי"ג ביאור הלכה ד"ה של רביעית) שיש "קושיא חמורה" על שיטת הצל"ח (הוא אומר, שיטת הנודע ביהודה וחזון איש) שמלא לוגמא משני צדדים של אנשים בינונים בזמן הזה אינו מסתדר עם כמות הנוזלים שיש בשיעור רביעית של הנודע ביהודה-חזון איש, עי"ש.

אם הרב קוק ידע את הגבולות - איפה אסור לטמא מת ללכת בהר הבית, ואיפה ודאי מותר ללכת - אחרי טבילה במקוה וכו', אם כן מדוע הרב קוק נתן את הרושם שאסור לעלות לכל הר הבית?

אני טוען, שהרב קוק נהג על פי מסכת שבת דף קלט, לאסור לפשוטי עם ולהתיר לתלמידי חכמים.

¹¹ אין לי ידיעה בדיוק מדוע החפץ חיים השתמש בשיעור הקטן לקידוש של לילה, אבל אני מנחש, שהוא לא רצה לגרום לעלבון לחכמים חשובים או קרובי משפחה שכן סמכו על השיעור בלי פקפוק. וראיתי שבאבקת רוכל סימן נ"ב שמחלוקת בענין השיעורים למקוה הביא לפעמים למכות והלשנה לשלטון, ולשון הרע וכו'.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

וכך כתוב במסכת שבת עם הסבר "חברותא"

שלחו ליה בני בשכר [שם מקום] **ללוי** שלש שאלות:

א. **כילה** - מהו לנטותה בשבת?

ב. **כשותא** צמח הגדל מתוך הסנה ורוצים לזורעו **בכרמא** - מהו? האם הוא אילן ואין בו איסור כלאי הכרם, או שהוא ירק ואסור לזורעו בכרם?

ג. **מת ביום טוב** - מהו לקוברו?

הגמרא מסיקה, שבשלש השאלות הללו, תיאורטית היתה דרך להתיר, אבל החכם רב מנשיא השיב לשואלים (בארמית) "לא מצאנו לה צד היתר".

ומדוע?

הגמרא מסבירה, לפי שבני בשכר "אינן בני תורה", ולא יצייתו להלכה אם נשיב להם עד כאן מותר, ומעבר לזה אסור, ולכן רב מנשיא אסר להם את הכל. אבל לתלמידי חכמים שכן יצייתו לכל מה שאומרים להם לעשות או לא לעשות, יש באמת מקום להתיר.

במאמרו של בעז יעקבי "וְנָסוּ הַצִּלְלִים" - אֵלֶּךָ לִי אֶל-הָר הַמֹּר וְאֶל-גִּבְעַת הַלְבוֹנָה עֲמוּד מ, הערה 11 מובאת הוכחה (לגביה אפשר להתווכח), שהרב אברהם יצחק קוק התיר עליה להר הבית לתלמידי חכמים שהקיפו לעלות על פי פסק הרמב"ם

"יש עדויות על עליית יחידים מהיישוב הישן להר הבית. הרשל"צ הגר"ש עמאר אמר בראיון לעולם קטן (ערב ר"ה תשע"ז): "נכון גם שעלו בעבר אל הר הבית, אבל הייתה להם מסורת. גם הרב שלי, הרב יעקב ניסן רוזנטל עליו השלום, עלה להר הבית לפני קום המדינה. כשהוצאתי את הפסק שאסור להיכנס, אמרתי לו – אתם הלכתם עם גדולי הדור ההוא שהייתה להם מסורת, והיום לא יודעים איפה מותר. אם נתיר, רובא דעלמא ייכנסו בכל מקרה. הרב רוזנטל הסכים אתי. אנשים באים אחר כך ומספרים לי שהרב רוזנטל עלה להר הבית. זה נכון, אבל הם לא יודעים את ההמשך". עדות נוספת ניתן למצוא בספר 'ימי שמואל' לרבי שמואל הורביץ, חסיד ברסלב, (שהיה בקשר הדוק עם מרן הראי"ה קוק זצ"ל), ומתאר בספרו (עמ' עז) על עלייתם להר הבית, למקום בו מותר לטמא מתים להלך שם¹². הראשון שהעלה אפשרות לעלייה ציבורית רחבה להר הבית הוא למיטב ידיעתי הרב טוקצ'ינסקי זצ"ל¹³, בספר הר הקודש והמקדש, שקרא להקמת בית כנסת על הר הבית. הספר יצא עשרות שנים אחרי פטירתו, עכ"ל.

האם באמת היה מקום לראי"ה קוק לחשוש, שרבים מן הצבור לא יצייתו להוראות מדויקות לגבי עליה להר הבית, כדי לאסור באופן גורף, כתקדים רב מנשיא ובני בשכר בשבת קלט?

במאמרו של בעז יעקבי "וְנָסוּ הַצִּלְלִים" עמוד 40, מובא:

¹² יש מי שמפקפק וטוען שהלכו רק עד השער, ואני באתי להשמיע לא להכריע
¹³ יש מי שמפקפק גם כאן, וטוען שאפשר לחלק בין בית כנסת בהר הבית ועלייה ציבורית

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

בזמן כיבוש ירושלים בידי האנגלים התחדשו שתי עובדות:

א. לא מוסלמים (גם יהודים) הורשו לעלות כתיירים להר הבית. (ראשיתו של ה"סטטוס קוו" הארוך השורר בהר עד היום).

ואכן, יהודים חילונים, ואף דתיים שלא היו מודעים להלכה – עלו להר, ונכנסו במקום שאסור להיכנס. מפורסמות עליותיהם של ברל כצנלסון, יצחק בן צבי, אורי צבי גרינברג עוד.

ב. מספר רבנים, הרב חיים הירשנזון בספרו מלכי בקודש שיצא בשנת תרע"ט, והרב נח בראווער בספרו "שער דלתי הלבנון" - הכריעו הלכה למעשה לפסוק כראב"ד ולהתיר כניסה להר הבית ללא כל הגבלה¹⁴.

כתגובה, פסקו רבני ירושלים שהר הבית עומד בקדושתו ולכן אסור להיכנס אליו. על רקע זה כתב מרן הראי"ה זצ"ל את תשובתו הארוכה במשפט כהן.

גם החפץ חיים הלך בדרכו של הרב קוק לתת את הרושם לפשוטי העם שכל הר הבית אסור, אבל לתלמידי חכמים שהיו בודקים במקורות שלו, הוא הניח מקום להבין שהוא רק אסר עלייה להר הבית לאלו שלא נטהרו במקוה כדין. כי הוא הביא פסחים דף סח כמקור לאיסור.

זה לשון החפץ חיים - ספר המצוות הקצר מצוות לא תעשה מצוה קצג

מצות לא תעשה שלא יבוא טמא למחנה לוייה הוא הר הבית.

שנאמר (דברים כג, יא): "כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור וגו' לא יבא אל תוך המחנה" {הערה: הפסוק המלא, "כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור **מְקֵרָה לִילָה** לא יבא אל תוך המחנה"} וקבלו חז"ל (פסחים סח ע"א) שהוא מחנה לוייה - והוא הר הבית. וטמא שעבר על זה ונכנס להר הבית, עובר בלאו זה.

ונוהג גם בזמן הזה, בזכרים ובנקבות, כיון שאנו טמאי מתים.

מי שבודק את המקור שהחפץ חיים הביא להוכיח שיש איסור, הוי אומר, מסכת פסחים דף סח, יגלה שכתוב שם דוקא שטמא מת **מותר** במחנה לוייה, ורק בעל קרי אסור (או לפי פרשנות מחמירה אולי גם טבול יום של בעל קרי) אסור במחנה לוייה¹⁵.

ובספרו שמירת הלשון חלק ב פרק טז, החפץ חיים בעצמו סותר את מה שהוא כתב בספר מצוות הקצר וזה לשונו:

חפץ חיים - שמירת הלשון חלק ב פרק טז

והנה יש שלש מיני טומאות. טומאת טמא מת, וטומאת זיבה, וטומאת צרעת. **טמא מת משתלח רק חוץ למחנה שכינה** {הערה: ולא מחנה לוייה, ששונה ממחנה שכינה}, זב ובעל קרי חוץ לשתי מחנות, ומצורע חוץ לשלש מחנות, שנאמר בדד ישב מחוץ למחנה מושבו, והיינו שאפילו

¹⁴ ויש מי שהעיר: כולל למקום המקדש. והם נקטו כן אף בדעת הרמב"ם.

¹⁵ שם כתוב "דהא טמא מת חמור ממנו ומותר במחנה לוייה" ושם גם כתוב "תני תנא קמיה דרב יצחק בר אבדימי: ויצא אל מחוץ למחנה - זו מחנה שכינה, לא יבא אל תוך המחנה - זו מחנה לוייה, מכאן לבעל קרי שיצא חוץ לשתי מחנות".

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

שאר טמאים לא ישבו עמו. ואמרו חז"ל מה נשתנה מצורע לישיב בדד, הוא הבדיל בין איש לאשתו בין איש לרעהו, לפיכך בדד ישב.

וכן בספרו ליקוטי הלכות על סוטה דף כ, החפץ חיים התיר לטמא מת להיות במחנה לוויה.

וכמעט מפורש במסכת שמחות פרק ו הלכה יא, שנהגו מיום השלישי של אבלות והלאה שטמאים בטומאת מת יעלו להר הבית [ככתוב ויקרא כא ג "לה יטמא"] והקיפו בהר הבית דרך שמאל. ואנשים אחרים שלא היה להם צרות, הקיפו בהר הבית דרך ימין ואמרו לאבל שפגשו, מה לך מקיף לשמאל? והוא עונה, שאני אבל. ומשיבים לו, "השוכן בבית הזה ינחמך".

לכן מסתבר, שמה שהחפץ חיים התכוון בספר המצוות הקצר שאין לעלות לכל מחנה לוויה בגלל שאנו טמאי מתים, הכוונה, שבגלל שאנו לא בקיאים כל כך בהלכות טומאה וטהרה שהרי כמעט כולנו טמאי מתים, צריכים לתת את הרושם לעמי הארץ, שכל הר הבית אסור, מחשש שהם לא יטבלו במקוה כדין. אבל לתלמידי חכמים שבודקים במקורות, ימצאו היתר לעלות.

יתכן שיש נפקא מינה מכל הנ"ל כדי להבין תשובתו של ראש ישיבת מרכז הרב, הרב אברהם שפירא כאשר שאלתי אותו על עלייה להר הבית.

מה בעצם שאלתי את הרב שפירא?

אחרי שקבלתי המלצה מאחד הרבנים הפעילים ביותר בנושא עלייה להר הבית, שאמר שהוא שמע שהרב שפירא התחיל להתיר, שאלתי לרב שפירא השאלה הבאה.

הקדמתי לרב שפירא שלפני שנים שאלתי את א' הרבנים החשובים במרכז הרב, האם מותר לי לעלות להר הבית והוא השיב לי, לא. אבל עכשיו (באמצע האינתיפאדה השנייה) שריבונות ישראל על ירושלים התדרדרה מאד, אולי לאור המצב יש מקום להתיר, עכשיו.

הרב השיב לי שבאמת אם היינו יודעים את הגבולות של הר הבית היה מצוה לעלות כדי לחזק את הריבונות של מדינת ישראל על ירושלים, אלא הוא הוסיף שהוא לא יודע איפה מותר ואיפה אסור לעלות על הר הבית, ולכן הוא אסר לי. אבל הוא לימד זכות על אלו שכן עולים שכנראה "הם יודעים". ואף על פי כן, הוא לא נתן לי רשות לשאול את אלו ש"כן יודעים" אלא אמר לי סתם, לא לעלות.

שאלתי אותו גם, אם היה לי הצעת עבודה להיות בארגון שמעודד עלייה להר הבית תמורת שכר, והיה לי קושי בפרנסה, האם מותר לי לקבל את העבודה? הוא לא רצה להגיד כן או לא באופן ברור, אבל הוא ניסה לשכנע אותי לרדת מהתוכנית.

מדוע אני חושש שהרב שפירא, אסר עלי לעלות כי לענין הר הבית, הוא חשש שאינני מספיק "תלמיד חכם" כדי לסמוך עליו.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

קראתי באינטרנט,¹⁶ שהרב הראשי הרב אברהם שפירא התיר במקרים מסוימים את העליה להר הבית. "אמנם הרב הראשי לישראל לשעבר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל לא התיר בפומבי לעלות להר, אך מסר לי הרב ישראל שליטל שליט"א, חתנו של הרב שלמה זלמן רענן הי"ד שהיה נכדו של הרב קוק זצ"ל, שבשיחה אישית עם הרב שפירא התיר לו לעלות במקומות המותרים". הרב אליעזר מלמד כתב גם הוא אודות הרב שפירא, שאמר לו על העליה להר הבית ש"אי אפשר לאסור את המותר."

אם הדבר כך, עולה בי החשש, שעל פי סוג השאלות ששאלתי את הרב שפירא בשנים שקדמו לשאלה על הר הבית, שהרב הכניס אותי לקבוצה של רוב העם. ולגבי רוב העם לפי שיטתו אין לסמוך עליהם שיצייתו לכל דרישות ההלכה הקשורות להר הבית.

אי נמי, שנים לפני ששאלתי את הרב שפירא את השאלה על עלייה להר הבית, הגעתי בתוך קבוצה גדולה, ששאלו את הרב שאלות. אני שאלתי, אם יש לבטל את הפסק הלכה שקבלתי בחוץ לארץ, על פי הפרשן לספר המצות, "מגילת אסתר", שאין מצוה לעלות לארץ ישראל עד ביאת המשיח. הרב באמת הסכים לבטל. חבר שלי בקבוצה שאל את הרב, אם יש מצוה על היחיד לפוצץ את המסגדים בהר הבית. הרב הביע ביקורת על הקבוצה על עצם השאלה, אבל הוא ענה לנו, שאם מישהו היה מפוצץ את המסגדים, ממשלת ישראל היתה בונה אותם בחזרה, ביותר איכות, בכספי משלמי המסים, לכן אין לפוצץ. ועל פי זה אולי הרב חשש שאני "ימני מדי" כדי לסמוך עליו.

ואף על פי שיש אפשרות שהרב שפירא אסר לי לעלות רק בגלל שהוא לא סמך עלי שאציית להוראות איך לעלות, אודה על האמת, שאולי המחנות שלו, הרב אבי סילבצקי שליט"א¹⁷, שהעלה קושיות נגד שיטת המתירים את העלייה להר הבית, אולי בסוף שכנע את הרב שפירא, שאין לנו את הידיעות כעת להבדיל בין גבולות המותר והאסור בהר, ולכן יש לאסור את הכל.

זכור לי, שגם בזמן שהרב אברהם שפירא היה ראש ישיבת מרכז הרב, הרב אבי סילבצקי שליט"א התחיל לערער על הנחות היסוד של הרבנים המתירים עלייה להר. אולי הרב סילבצקי הצליח לשכנע את הרב שפירא בצדקת דרכו, ולפי זה הרב שפירא באמת אסר לי לעלות מצד פקפוק בסברות של המתירים, ולא מטעם תקדים "בני בשכר". על סמך הנחה זו רציתי לטעון, שהתגלו מספיק דברים חדשים אחרי שנפטר הרב שפירא, שאולי יש מקום לפסוק שמותר לעלות להר הבית, בלי לפגוע בכבודו של הרב שפירא.

תקדים ילתא להתיר מה שחכם גדול אסר

תלמוד בבלי מסכת נדה דף כ עמוד ב עם הערות "חברותא"

16

https://www.hakolhayehudi.co.il/item/Land_Israel/%D7%94%D7%A8%D7%91_%D7%A6%D7%91%D7%99_%D7%99%D7%94%D7%95%D7%93%D7%94_%D7%94%D7%AA%D7%99%D7%A8_%D7%90%D7%AA_%D7%94%D7%A2%D7%9C%D7%99%D7%99%D7%94_%D7%9C%D7%94%D7%A8_%D7%94%D7%91%D7%99%D7%AA

¹⁷ אשתו של הרב סילבצקי היא נכדה של הרב שפירא

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

ילתא, אשתו של רב נחמן, **[אייטא דמא לקמיה דרבה בר בר חנא, וטמי לה. הדר, אייטא את אותו מראה הדם לקמיה דרב יצחק בריה דרב יהודה ודכי [וטיהר] לה.**

ומקשה הגמרא: **והיכי עביד הכי**, רב יצחק, שטיהר? **והתניא: חכם שטימא, אין חבירו רשאי לטהר! אסר, אין חבירו רשאי להתיר?** ומתרצת: רב יצחק מעיקרא - **טמוי הוה מטמי לה**, על אף שסבר שהוא מראה טהור, ומשום הדין שחכם שטימא אין חבירו רשאי לטהר, אך **כיון דאמרה לו ילתא לרב יצחק דכל יומא הוי רבה בר בר חנה בעצמו מדכי לי כהאי גונא** שגם הוא היה סבור שמראה שכזה הוא מראה טהור **והאידנא** שטימא אותו **הוא** משום **דחש בעיניה, דכי לה** רב יצחק, שהרי גם רבה בר בר חנה סובר כן.

לענ"ד, כוונת הש"ס היא, שאם יש סיבה טובה לתלות שהיה איזה אונס שהתרחש, שהסתיר את המציאות מעיני הפוסק שאוסר, לא חל במקרה הנ"ל הכלל, "חכם שטימא, אין חבירו רשאי לטהר. אסר, אין חבירו רשאי להתיר".

ואפשר להתווכח, שאולי זה נכון שאין פגיעה בכבוד החכם רק במקרה הדומה לרבה בר בר חנא, שבדרך כלל רבה בר בר חנא התיר, והיתה סיבה חריגה מדוע הרב פתאום אסר לילתא. אבל בענין עלייה להר הבית, הרב שפירא בדרך כלל אסר לעלות.

ואולי יש לדחות, שכיון שהרב שפירא, רק אסר מדין ספק, שהוא לא ידע את המציאות, והרב שפירא הודה שעליה להר הבית בגבולות המותרים, תורמת לכיבוש ארץ ישראל, די בבירור המציאות כדי שלא נפגע בכבודו של הרב שפירא.

וכן מצאתי בשו"ת מהרש"ם חלק ד סימן צד

דאם הראשון אסר מפני חשש קידושין ואחר כך נתברר לפני הב' על פי עדים שלא היה חשש קידושין ובא רעהו וחקרו כי היא פנוי' בודאי לא שייך בזה חשש חכם שאסר כי הראשון אסר א"א והב' התיר פנוי' ואם נתברר דבר מחודש בהשאלה הרי הראשון לא אסרו כלל יעו"ש באורך וע' כה"ג בהג"א ריש כתובות ובשו"ת שער אפרים סימן ס"ג בדין אין ב"ד יכול לבטל כו' יעו"ש.

וכן מצאתי בספר "חברותא" - הערות ברכות דף סג עמוד ב הערה (42)

ובבית לחם יהודה [גליון שו"ע יו"ד רמב] כתב, דהיינו דוקא בחכם שהורה מתוך ידיעת הדין, אך אם החמיר ואסר בלא טעם, אלא משום שאינו בקי בדין, מותר להתיר אחריו.

צפנת פענח - השמטות השמטה ז

וע' תוספ' פ"ז דסנהדרין דגבי חכם שטימא או אסר אין חבירו רשאי להתיר זה רק אם הביא ראיה ר"ל דפסק בבירור. וכה"ג מבואר בחולין דף מ"ד ע"ב דכיון דרב לא פסק בבירור לאיסור יכול השני להתיר, עכ"ל.

ואנן סהדי, שהרב שפירא לא התכוון לאסור את הר הבית לנצח. שהרי גם הוא התפלל התפילות הקובעות שיבנה בית המקדש מחדש ויחזור עליה לרגל. אלא מוכח שהאיסור שלו היה לזמן מסוים, ויש רק להוכיח אם הגיעו התנאים להתיר. לכן אין כאן איסור של חתיכה דאיסורא נצחית, או פגיעה בכבודו להתיר אחרי שהוא נפטר, לכאורה.

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

לדעת הערוך השלחן הסבה שחכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, שחל עלה דין "חתיכה דאיסורא" אבל משמע שלדעתו דין זה אינו נוהג בזמננו

ערוך השולחן יורה דעה סימן רמב סעיף נט

והנלע"ד דה"פ דהנה הטעם שאין השני יכול להתיר כתבו הראב"ד והרמב"ן והרשב"א והרא"ש והר"ן בפ"ק דעבודה זרה [ז'] דאין זה מפני כבוד החכם אלא מפני שכיון שהחכם אסרה חל עלה חתיכה דאיסורא ע"ש וממילא אם זה החכם טעה בדבר משנה או בשיקול הדעת דמבואר בח"מ סי' כ"ה והיינו דסוגיא דעלמא אזלא להתיר לא שייך חתיכה דאיסורא כמו שא"א לעשות משומן חלב...

סעיף סג

ודע שלא נמצא דין זה דחכם שאסר אין חבירו יכול להתיר לא ברמב"ם ולא בטור והרי גמ' מפורשת היא בכמה מקומות ולא ראיתי מי שהעיר בזה והנלע"ד דס"ל לרבותינו אלה דעכשיו אחר שנתפשטו ספרי הש"ס והפוסקים לא שייך כלל דין זה שהרי כבר נתבאר דין זה אינו אלא כשנחלקו בסברא בעלמא ועכשיו אין לך דבר הוראה שאין לה ראייה מאיזה גמ' או איזה פוסק ורחוק הוא בכלל להורות בסברא בעלמא ואי משום שגם הפוסקים מחולקים אך באמת בזה ביאר הרמב"ם בספ"א מממרים וז"ל שני חכמים שנחלקו וכו' אחד אוסר ואחד מתיר וכו' בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אחר המיקל עכ"ל ורבינו הרמ"א בח"מ סי' כ"ה הביא דברים אלו והוסיף בזה דדווקא כשהחולקים שוין ולא קטן נגד גדול ולא יחיד נגד רבים ע"ש ובארנו שם בסעי' י"ב דאם הוא גדול בתורה וביכולתו להכריע בראיות וסוגיא דעלמא לא נתפשטה כחד מיניהו אלא יש שמורים בדאורייתא לחומרא ובדרבנן לקולא ובממון לא יוציא ממון מספק ע"ש [עי' ש"ך בקיצור הנהגת או"ה באות א' והולך לשיטתו שחולק על הרמ"א וכבר בררנו שהעיקר כדברי הרמ"א ע"כ אין להעתיק דבריו]:

לדעת שו"ת משנה הלכות לא שייך הכלל "חכם שאסר, אין חבירו רשאי להתיר", במקרה שכבר נהגו בתחילה, לשנים רבות להתיר הדבר על פי גדולי עולם, כגון הרדב"ז ורק אח"כ בא חכם שאסר

וכיון שהרדב"ז בימיו פסק להתיר עליה להר הבית אולי שייך גם הכלל של בעל שו"ת משנה הלכות חלק ח סימן צא ד"ה ובדברי הש"ג:

דלא אמרין חכם שאסר אלא בהוראה חדשה שנשאל ואסר אבל דבר שהותר כבר ע"י חכמים ונהגו בו היתר כמה ימים וחכם אחר בא ואסר יכול אח"כ אחר להתיר וכ"כ המהרי"ק ובפסקי מהרא"י סי' רל"ח הביאו הרמ"א יו"ד סי' רמ"ב ס"ג דאפילו על רבו מותר לחלוק ובביאור הגר"א חיזק ההלכה דבכמה מקומות מצינו שהיו חולקין על אביהם ורבים בקידושין מ"ב א'. ועיין שו"ת הרדב"ז ס' תצ"ה ובנובי"ק סי' ל"ה. וא"כ בדין שידוע שבנוא יארק התירו לערב הגאונים הראשונים הגאון מהרש"ם והגאון מפרעמעשליאן והגאון מקילץ עם עוד הרבה גדולים וע"פ הני ג' רועי ישראל עשו עירוב בנוא יארק וטלטלו בשבת כמה שנים עד שנתקלקל העירוב ומפני סיבות לא חדשוהו אז כה"ג ודאי הדרינן להתיר הראשונים ואין זה בכלל חכם שאסר שאין אחר יכול להתיר.

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

מה השתנה במציאות מאז שאסר הרב שפירא?

יש הוכחות, שאולי לא היו ידועות לרב שפירא. יש הוכחה שהתפרסמה אחרי שהרב שפירא כבר נפטר לעולמו, שכותל הדמעות המכונה בפני המון העם בכינוי "כותל המערבי" אינו מכותלי הר הבית. כותל הדמעות הוא קיר תמך חיצוני, שהוסיפו הורדוס ובניו כדי להרחיב את השטח של הר המוריה. ודאי אין לשנות את גודל האמה או מקום המקדש על סמך מדידות מן הכותל הדמעות (לדוגמת שיטת רב גורן).

יש אנשים רבים, שקשה להם לקבל את העובדה, שהכותל המערבי אינו מכותלי הר הבית. זאת, משום שהם הבינו בצורה לא נכונה את דברי המדרש "מעולם לא זזה שכינה מכותל המערבי". כוונת המדרש, שהשכינה לא זזה מכותל המערבי של ההיכל ולא מכותל המערבי של הר הבית.

זה לשון מדרש תנחומא (בובר) פרשת שמות סימן י

אמר ר' אחא, לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי של בית המקדש, שנאמר הנה זה עומד אחר כתלנו (שה"ש = שיר השירים = ב ט), הוי ה' בהיכל קדשו.

שמות רבה (שנאן) פרשת שמות פרשה ב ...ור' אלעזר אמר: לא זזה השכינה מתוך ההיכל... א"ל: אף על פי שהוא חרב, האלהים לא זז משם. אמר ר' אחא: לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי, שנאמר: הנה זה עומד אחר כתלנו (שה"ש = שיר השירים = ב). עיניו יחזו [עפעפיו יבחנו בני אדם] (תהלים יא).

וכן כאשר אלישע בן אבויה "אחר" הסביר לרבי מאיר מדוע הוא לא יכול לחזור בתשובה הוא מסביר, מדרש זוטא - קהלת (בובר) קהלת פרק ז פסוק ח "פעם אחת הייתי רוכב על הסוס סמוך לכותל מערבי של בית המקדש, ושמעתי בת קול יוצאת מבית קדשי הקדשים ומפוצצת ואומרת, שובו בנים שובבים (ירמיה ג' י"ד), חוץ מאלישע שהיה יודע כוחי ומרד בי" (הערה: שמיעה שייך למקום סמוך, הוי אומר, הכותל מערבי סמוך לקדש הקדשים).

וכן תנא דבי אליהו, אליהו רבה (איש שלום) פרשה כח

שוב פעם אחת נכנס ר' נתן לבית המקדש, ומצא בית המקדש חרב וכותל אחד עומד, אמר, מה טיבו של כותל זה, אמר אחד, אני אראך, נטל טבעת (ההיא) ונעצה בכותל, והיתה הטבעת ההיא הולכת ובאה.

אילו "כותל הדמעות" המכונה בזמן הזה, ה"כותל המערבי" היה הקיר היחיד מ4 כותלי הר הבית ההלכתיות לשרוד, היינו מצפים שסגנון הבניה שם יהיה שונה משאר הכתלים. אבל אין הדבר כן. למטה הצגתי תמונה של הפינה הדרומית מערבית של מתחם הר הבית בזמן הזה. סגנון האבנים בדרום דומה לסגנון במערב.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה:
מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

דווקא בצד המזרחי של מתחם הר הבית אפשר למצוא סגנון בנייה החורג משאר החומה.

וכאן אצטט ממאמרו של אשר גרוסברג בתחומין

לפי דבריו של יוסף בן מתתיהו, לא בנה הורדוס מחדש את החומה המזרחית. הוא כותב (קדמוניות היהודים כ,ט,ז - [222-219]) כי בשנת 64 ביקשו מאגריפס לחדש את הסטיו המזרחי, כדי לנצל כספים שהצטברו וכדי למנוע אבטלה מ-18 אלף הפועלים שעסקו בבניית המקדש. אגריפס חשש שלא יוכל להשלים את הבנייה של הסטיו, שהיה בנוי על החומה

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

המזרחית" - מפעלו של שלמה המלך" - ולכן סירב לבקשה. נראה כי הן החומה המזרחית והן הסטיו שעליה לא נבנו מחדש בימי הורדוס, ומכאן כי הרחבת הר הבית בכיוון מזרח-מערב יכלה להיעשות רק למערב.

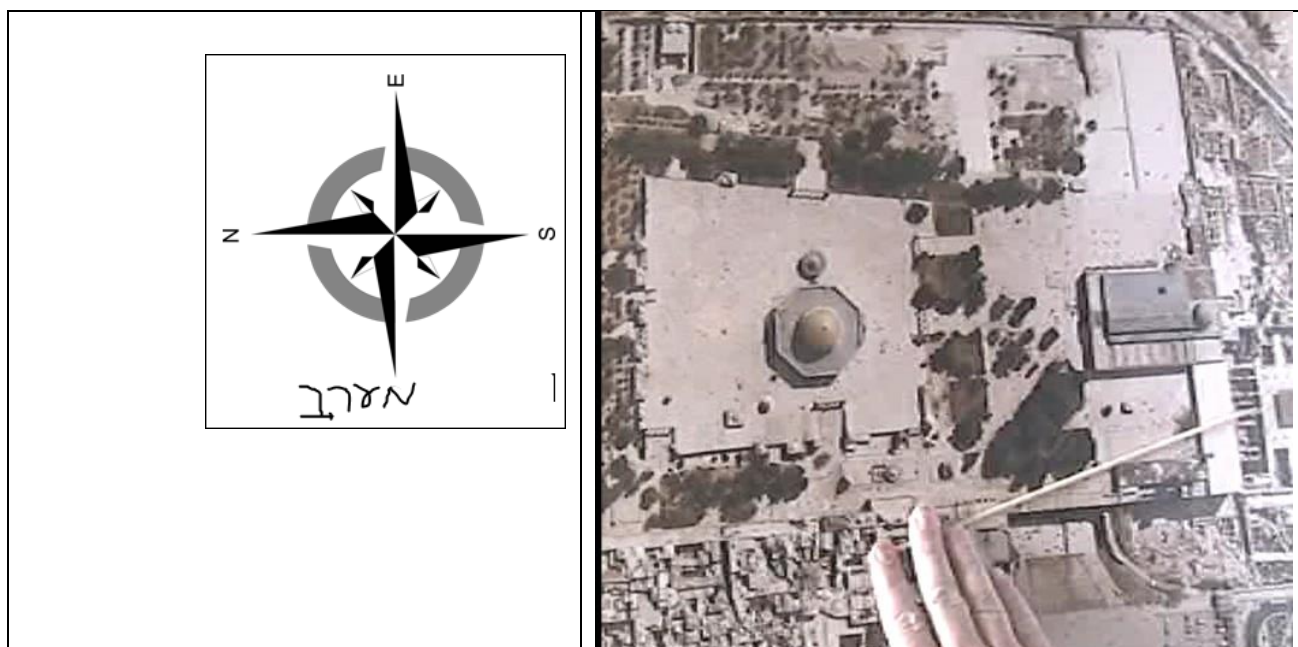
איור 1: "התפר" בחומה המזרחית של הר הבית

החומה המזרחית של הר הבית אכן בנויה בסגנון שונה מאשר הכתלים האחרים. רק 32 המטרים הדרומיים שלה - מהמקום המכונה "התפר" ודרומה - בנויים בסגנון הכתלים האחרים; וכן גם חלקה הצפוני - מעט מצפון לשער הרחמים. ביחוד בולט הדבר במגדל הצפוני-מזרחי. ב"תפר" הנמצא בדרום החומה (איור 1) ניכר כיצד הנדבכים של ימי הורדוס נשענים על גבי הנדבכים שמצפון להם, ולכן ברור כי הקטע שמצפון ל"תפר" קדם לבנייה של ימי הורדוס. הבנייה של ימי הורדוס המתחילה ב"תפר" נמשכת לאורך הכתלים הדרומי והמערבי ומסתיימת בחלקה הצפוני של החומה המזרחית, עכ"ל.

יש להעיר, שלמרות שיוסף בן מתתיהו טען שהקיר המזרחי היה מפעלו של שלמה, יש לפקפק על כך על פי סבות שאביא להלן. אבל לגבי כותל הדמעות, המכונה בפני המון העם "הכותל המערבי" אני משוכנע שהוא לא נבנה על ידי אנשי שלמה המלך.

סבה נוספת להתנגד לזיהוי כותל הדמעות, ככותל הר הבית. לעיל, הבאתי מקורות שהיתה מגבלה, שלא להגדיל את הר הבית ההלכתי מעבר ל-500 אמה על 500 אמה. וחוץ מזה לפי מקדש דוד, קדשים סימן כז אות א, ולפי אור שמח הלכות בית הבחירה פרק ו הלכה י, כל החמש מאות אמה על חמש מאות אמה של הר הבית חייב להיות על הר המוריה. אבל החלק המערבית – דרומית של כותלי הר הבית נכנסים לתוך עמק הטיטורפיאון ואינם על שטח הר המוריה. אם כן משמע שהכותל המערבי האמיתי של הר הבית היה יותר פנימה, שהרי סגנון האבנים מעיד, שכל האבנים התחתונות של כותל הדמעות, נבנו פחות או יותר באותה תקופה.

החלק של כותל הדמעות (המערבי) שמתחת המקל בתמונה, הוא החלק של הכותל הנ"ל שלא בנוי על הר המוריה אלא בעמק הטיטורפיאון (לפי מומחי טופוגרפיה). ואם כן לא סביר שכותל הדמעות (המערבי) הוא באמת כותל הר הבית ההלכתי. ואין אני מקבל את התירוץ שאולי

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

מראש עשו חלק מכותל הדמעות לצורך הר הבית המקודש וחלק לצרכי חול. לא סביר שיהיה ערבוב קודש וחול.

להסבר הלכתי מדוע קשה לקבל שהיה ערבוב בין קודש לחול עייין ברמב"ם הלכות בית הבחירה פרק א הלכה כ

אין עושין כל הכלים מתחילתן אלא לשם הקודש, ואם נעשו מתחילתן להדיוט אין עושין אותן לגבוה, וכלי גבוה עד שלא נשתמש בהן גבוה רשאי להשתמש בהן הדיוט, ומשנשתמש בהן גבוה אסורין להדיוט, אבנים וקורות שחצבן מתחלה לבית הכנסת אין בונין אותן להר הבית.

ערוך השולחן העתיד הלכות בית המקדש סימן ד סעיף כג

כג. והא דלשם הדיוט פסולין אף על גב דקיי"ל הזמנה לאו מילתא היא. אך זהו כגוף הקדושה, ובגוף הקדושה הזמנה מילתא היא ולכן צריך הזמנה. ועוד דגנאי הוא להכניס לבהמ"ק דבר שנעשה לשם הדיוט. וזה שכתב אבנים וקורות שחצבן מתחלה לבהמ"ק אין בונין אותן להר הבית, בתוספתא שם הגירסא שחצבן להדיוט, אלא דהרמב"ם רבותא קמ"ל דאפילו לבהמ"ק אין מכניסין להר הבית דקדיש טובא ולגבי הר הבית גם הבהמ"ק הדיוט חשיב (כ"מ). ומ"מ תימא למה שינה הלשון (שם). והרמב"ם נראה דסובר דאם כוונת התוספתא להדיוט ממש מאי קמ"ל דידעינן מהקודם. [והעיקר כטעם השני מפני גנאי, דאי בכאן הזמנה מילתא למה מותר להשתמש בהדיוט עד שלא נשתמש לגבוה הא הזמנה, אלא ודאי כמ"ש].

שכבות האבנים בכותל לא נגמרות בקו משותף
קצה האבן בשכבה עליונה נשענת על האמצע של אבן תחתונה

משמע מדבריו שגנאי הוא שאבן שהוא בגבול של הת"ק אמה של הר הבית בצד המערבי ישתמש חצי לצורך קודש וחצי לצורך חול.

ועוד קשה כי אסור שהחול ישען על אבן של קודש ככתוב ברמב"ם הלכות מעילה פרק ח הלכה ד

הלכה ד

כשבונים במקדש אין לוקחין עצים ואבנים מן ההקדש ולא בונים את הבניין על דעת שהוא קדש אלא בונים הכל מן החול, גזירה שמא יהנה בצל הבניין או ישען על אבן או קורה בשעת מלאכה, ואחר שישלם הבניין מחללין מעות ההקדש על הבניין, ואם צרכו הגזברים לעצים לקודש לאותו היום בלבד לוקחין אותן ממעות ההקדש שהרי אינן מתאחרין ימים כדי שנחוש להן שמא ישען אדם עליהן וימעול.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

וכותב שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ד סימן סג

"ועל כותלי הר הבית הוא כוונת הרמב"ם בפ"ח ממעילה ה"ד, דכתב כשבונים במקדש אין לוקחים עצים ואבנים מן ההקדש ולא בונים את הבנין על דעת שהוא קדש אלא בונים הכל מן החול", עכ"ל. ואין לי הסבר, מדוע הרב פיינשטיין בתשובה אחרת כן התייחס לכותל הדמעות ככותל הר הבית.

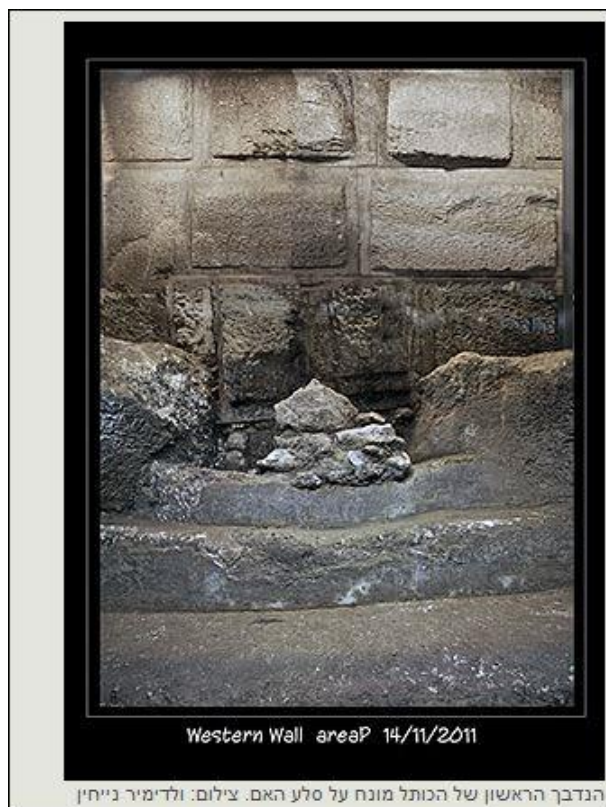
ואולי אפשר לדחות, שעמק הטפל להר המוריה, מוגדר גם כהר המוריה. שהרי לדעת רש"י הר הבית לעתיד לבוא יתפשט ל3000 אמה על 3000 אמה, שלפי השטח של הזה"ז הוא כולל שטחים מחוץ להר המוריה. (והדחיה הזאת מסבירה, מדוע זה אולי אפשרי להתייחס לפינה הדרומית מערבית כהר הבית, אבל לא מסבירה את הבעייתיות של חול מעורבב בקודש בצד השני של כותל הדמעות).

מטבעות ממשפחת השושלת ההרודיאנית נמצאו במיקוואות (מקוה בלשון רבים) שהיו מלאות עפר ואבנים מתחת לכותל. כך עולה כי החומה נבנתה רק זמן קצר לפני חורבן בית המקדש, וכך עולה גם בכתביו ההיסטוריים של יוספוס פלביוס.

במאמר של רשות העתיקות שהתפרסם כמה שנים אחרי פטירתו של הרב שפירא כתוב:

http://www.antiquities.org.il/article_heb.aspx?sec_id=25&subj_id=240&id=188=0&module_id

בניית הכותל המערבי: הורדוס התחיל, אבל לא סיים (23/11/2011)

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

פרופ' רוני רייך מאוניברסיטת חיפה ואלי שוקרון מרשות העתיקות: מקווה טוהרה שנחשף מתחת לכותל המערבי של הר הבית מעיד כי בניית הכותל המערבי בהר הבית לא נשלמה בימיו של המלך הורדוס

הנדבך הראשון של הכותל מונח על סלע האם. צילום: ולדימיר נייחין

מי בנה את כותלי הר הבית? כל מורה דרך וכל תלמיד המצוי בתולדות ירושלים, ישיב מיד שהיה זה הורדוס. ואולם, בחפירות הארכיאולוגיות בצד תעלת הניקוז העתיקה של ירושלים התגלה לאחרונה מקווה טהרה קדום, שמערער את התפיסה הארכיאולוגית המקובלת בנוגע לאחריותו הבלעדית של הורדוס על הבנייה.

לאחרונה נערכו פעולות תמיכה ואחזקה בריצוף הרחוב הראשי של ירושלים מלפני 2000 שנה, ששימש עולי רגל שעלו לבית המקדש. זאת, במסגרת פרויקט לחשיפתה מחדש של תעלת הניקוז שעברה מתחת לרחוב, ועברה מברכת השילוח בעיר דוד עד לגן הארכיאולוגי של ירושלים שליד הכותל המערבי. החפירות מתנהלות באתר מטעם רשות העתיקות בשיתוף רשות הטבע והגנים והחברה לפיתוח מזרח ירושלים, במימון עמותת אלע"ד, והן מנוהלות בידי הארכיאולוג אלי שוקרון מטעם רשות העתיקות, בסיועו של פרופ' רוני רייך מאוני' חיפה.

בחפירה מתחת לרחוב המרוצף שליד קשת רובינסון, נחשפו קטעים של יסודות הכותל המערבי המושחת על הסלע - שהוא גם יסודה המערבי של 'קשת רובינסון' - קשת עצומה שנשאה גרם מדרגות שהוביל מן הרחוב הראשי של ירושלים אל הכניסה למתחם בית המקדש.

עבודות החפירה במקווה

לדברי פרופ' רייך, "במהלך העבודות התברר כי בסלע הטבעי מצויים שרידים חצובים של מתקנים שונים, ובהם בורות מים, מקוואות טוהרה ומרתפים. אלה, השתייכו לשכונת בתי מגורים שהתקיימו במקום לפני שהמלך הורדוס החליט על הרחבת מתחם הר הבית. ההיסטוריון היהודי בן התקופה יוסף בן מתתיהו מספר שהורדוס החל במפעל ההרחבה של המתחם בשנה השמונה-עשרה למלכותו (שנת 22 לפסה"נ), ומגדיר את ההרחבה כ"**מפעל הגדול ביותר ששמעו עליו בני אדם מעולם**".

משהוחלט על ההרחבה, הופקע השטח, והוסרו קירות הבתים עד הסלע. את המתקנים החצובים בסלע מילאו בעפר ובאבנים, על מנת שניתן יהיה לבנות עליהם. משנקבעו פינות הר הבית והוחל בהנחת הנדבך הראשון, התברר כי אחד ממקוואות הטהרה ממוקם בדיוק בתוואי הכותל המערבי. הבנאים מילאו את המקווה בעפר, הניחו על העפר שלוש אבנים שטוחות גדולות, ובנו את הנדבך הראשון של הכותל על גבי סתימה זו.

מטבע של הנציב הרומי ולריוס גרטוס, המסייע בתיארוך זמן בניית קשת רובינסון

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

ניפוי של העפר מתוך המקווה החתום העלה שלושה נרות חרס מן הטיפוס שרווח במאה ה-1 לספירה. בנוסף, הוצאו בניפוי שבעה-עשר מטבעות ברונזה הניתנות לזיהוי. דר' דונלד אריאל, אוצר המטבעות של רשות העתיקות, קבע כי המטבעות המאוחרים ביותר (ארבעה במספר) נטבעו בידי הנציב הרומי ולריוס גרטוס בשנה 17/18 לספירה. פירוש הדבר שקשת רובינסון, ואולי חלק ארוך יותר של הכותל המערבי, נבנו לאחר שנה זו – כלומר: לפחות 20 שנה אחרי פטירתו של הורדוס (שחלה - לפי הסברה הרווחת, ב-4 לפני הספירה)

נתון ארכיאולוגי זה ממחיש את העובדה שבניית כותלי הר הבית וקשת רובינסון הייתה מפעל אדיר שנמשך על-פני עשרות שנים והוא לא הושלם בימיו של הורדוס.

עבודות החפירה במקווה

ממצא דרמטי זה מאשש את תיאוריו של יוסף בן מתתיהו המספר כי רק בימיו של המלך אגריפס השני (נינו של הורדוס) הסתיימה העבודה, ועם סיומה נותרו בירושלים שמונה-עשר אלף מובטלים.

לסיכום: לפי מה שכתוב במאמר, ברור שכותל הדמעות המכונה "כותל המערבי" לא נבנה בימי שלמה, כי לא סביר שנמצא מקווה עם חפצים מתקופת הורדוס מתחת חומה הלכתית של הר הבית במערב. רק הגיוני, שהמקווה עם המטבעות וחפצי תקופת הורדוס היו שם כי כותל הדמעות בנוי בתוספת הורדוס, כדי לחזק ולהרחיב את ההר.

עוד סבה לדחות את הזיהוי של כותל הדמעות ככותל המערבי ההלכתי של הר הבית

כבר הבאתי בקטע אחר, שאין הכותל המזרחי מקביל לכותל הדמעות ובכל מדה לאמה שהבוחר יבחר לא תגיע לרבע של חמש מאות אמה כדרישת הכפתור ופרח "הר הבית הוא מרובע רבוע מוקף חומה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה. ובדברי יחזקאל הנביא (מ, יז - יט) יקרא הר הבית חצר החיצונה והעזרה חצר הפנימית".

ויש להעיר, שבפירוש הגר"א על החצר החיצונה של בית המקדש לעתיד לבוא (שהוא הר הבית לדברי הכפתור ופרח), אנו רואים שהחמש מאות על חמש מאות היא מדידה מדויקת ולא כוללת את חומות הר הבית. וכן מצאתי בפירוש עלי תמר מסכת ברכות פרק ט הלכה ה

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

וז"ל: וצ"ל שהר הבית גופא נקרא שער המלך ע"ש, שהוא מכוון כנגד החצר החיצונה של מקדש העתיד וכמ"ש הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"א ה"ד.

וראיה ש500 מאות אמה של הר הבית לא כולל מקום החומה מתלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק ז הלכה יב

רבי יוחנן בר מדייא בשם רבי פנחס מן מה דאנן חמיי רבנן שלחין סנדליהון תחת האגוף של הר הבית הדא אמר שלא קידשו תחת האגוף של הר הבית.

קרבן העדה מסכת פסחים פרק ז הלכה יב

מן מה. שאנו רואין שחכמים נותנין סנדליהון תחת האגוף של הר הבית שאסור לכנוס להר הבית בסנדלו:

הדא אמרה. זאת אומרת שאגוף של הר הבית לא נתקדשה ואפשר לכך לא קידשו להעמיד שם המנעלים וסנדלים:

פני משה מסכת פסחים פרק ז הלכה יב

שלחין. מפשיטין סנדליהון ומניחין תחת האגוף של הר הבית כשנכנסין א"כ מאי הדא אמרה שלא קידשו וכו' דהא אנן תנן לא יכנס אדם להר הבית במנעלו ובסנדלו אלא ודאי אין לו קדושת הר הבית:

והרחבתי קצת על הנקודה כדי לרמוז על חלק מן הסבות שאני גם לא מקבל את שיטתו של הרב אלקנה ליאור, שליט"א, שהרי לפי שיטתו א' מן הזויות של הר הבית הוא בזוית של 91 מעלות ולא 90 מעלות, וגם הרב א. ליאור כלל את עובי החומות בחישוב שלו ל- ת"ק אמה על ת"ק אמה.

אם כותל הדמעות שלנו אינו כותל המערבי שלא נחרב איפה הכותל המערבי שלא נחרב?

במאמרו של הרב עידוא אלבה "חובת שמירת המסורת – הכיפה בנויה על מקום מקדש" עמוד 7 אנו לומדים :

הנוצרי סוזומנוס (היסטוריה כנסייתית, ספר ה' פרק כ"ב) מספר שבזמן הקיסר יוליאנוס (363 לספירת הנוצרים) רצה הקיסר לבנות את המקדש ליהודים, ו"משפינו את הריסות הבניין הקודם, הם חפרו באדמה ופינו את יסודותיו". משמע שהוא מדבר על גילוי היסודות של הבנין הקודם של המקדש של היהודים.

קריסוסטמוס, הבישוף של קונסטנטינה (מת ב407 לספה"נ) מתייחס למסורת שלהם שיש"ו עמד במקום המקדש והכריז שלא תשאר בו "אבן על אבן", וכתב: "לא תשאר אבן על אבן" – אם כן איך נשארו [שרידי המקדש היהודי]?... כי הוא [יש"ו] אמר דברים אלו או שיהיה עזוב [ולא הרוס], או שהיה מדבר על המקום שהיה עומד עליו. כי יש מקומות שנהרסו עד היסוד".

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

מדבריו מוכח שמציאותם של חורבות המקדש גם אחרי יוליאנוס היתה גלויה וידועה כל כך, עד שגם הבישוף אינו יכול להכחיש אותה, למרות שלא היתה נוחה לו כלל וכלל והוא נאלץ למצוא לכך הסברים דחוקים ולומר שעכ"פ יש כמה מקומות שנחרבו עד היסוד.

בעמוד 6 באותו מאמר הרב אלבה הביא גנזי הגאונים בבא בתרא ס ע"ב, שבעת אשר [המוסלמים] פשטו ידם ולכדו את ארץ הצבי מיד אדום ובאו ירושלים, היו עמהם אנשים מבני ישראל, הראו להם מקום המקדש... והתנו עמהם תנאים שהם יכבדו את בית המקדש מכל גיאול".

רבי בנימין מטודלה – ביקר בארץ כ-60 שנה אחרי שהצלבנים כבשו את ירושלים מן המוסלמים

וכך הוא כתב: ושער יהושפט לפני בית המקדש שהיה בימי קדם. ושם טמפלו דומינו והוא היה מקום המקדש ובנה עליו עמר בן אל כטאב כיפה גדולה ויפה עד מאד ואין מכניסין שם גוי שום צלם ולא שום תמונה אלא שבאי' להתפלל תפלתם. ולפני אותו מקום כותל מערבי, **אחד מהכותלי' שהיו במקדש בקדש הקדשי'** וקוראין אותו שער הרחמים ולשם באי' כל יהוד' להתפלל לפני הכותל בעזרה.

ושם בירושלים בבית שהיה לשלמה ארוות הסוסי' אשר בנה שלמה בנין חזק מאד מאבני' גדולות ולא נראה כבנין ההוא בכל הארץ.

מדברי רבי בנימין מטודלה אנו רואים:

[1] שבזמנו הגדירו את הכותל המערבי כאחד מכותלי קודש הקודשים ולא כותל הדמעות שאנו קוראים היום כותל המערבי.

[2] היהודים התקרבו מאד לכותל המערבי של קודש הקדשים, (או בגלל שהם סברו כשיטת הראב"ד על פי פרשנות המאירי, או שהתרחקו את המרחק המינימלי שדורש הרמב"ם להתרחק ממחנה שכינה).

[3] רבי בנימין מטודלה הניח, שמטרת האבנים הענקיות שהוא מצא בירושלים, היתה בשביל להכניס לשם את סוסי שלמה. והוא לא ידע, שמטרתם להרחיב את ההר כקיר תמך שבנו בוני הורדוס.

מה שרציתי לומר בזה, שיש מקום לומר שרבי בנימין מטודלה לא התייחס לאבנים הענקיות שהוא מצא בפינה הדרום מערבית של הר הבית כאבני כותלי הר הבית ההלכתיות. אלא הוא מצא הסבר אחר מדוע יש שם אבנים ענקיות.

ומה שהניחו אחדים מן הראשונים מתקופות אחרות שכותל הדמעות הוא כותל המערבי של הר הבית לא היה מטעם מסורת אלא סברא, שלא מצאו סבה להזיז אבנים כל כך כבדות להר המוריה, אלא לצורך להבדיל בין קדושת ירושלים לקדושת הר הבית. אבל היום אנו יודעים שהצורך היה כקיר תמך להרחיב את ההר. אי נמי לא ידעו שהיה להורדוס יותר יכולת טכנולוגית משלמה המלך להזיז אבנים כבדות, אבל כך הוא האמת, כמו שבדורנו יש יותר יכולת טכנולוגית מכל הדורות שלפנינו.

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

אני גם דוחה את ההצעה שאולי הורדוס בנה מחדש את הכותל המערבי ההלכתי, ועשה חלק קודש להר הבית וחלק לצורכי חול. לא מסתבר בכלל שהוא היה עושה ערבוביה בין קודש לחול ולא שמענו בחז"ל שהורדוס עשה כך. וקצת משמע מבבא בתרא ג, עמוד ב, שהבניה של הורדוס היה על פי רצונו של החכם בבא בן בוטא. וכן כתוב במסכת תענית דף כג עמוד א:

"וכן מצינו בימי הורדוס שהיו עוסקין בבנין בית המקדש, והיו יורדין גשמים בלילה, למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ויצאו העם למלאכתן, וידעו שמלאכת שמים בידיהם".

אחרי שהתברר שגם כותל הדמעות (הכותל המערבי של ימינו) וגם הכותל הדרומי של מתחם הר הבית הם בעצם תוספת הורדוס, לא נוכל לקבל את המדידות שהרב שלמה גורן עשה מן הכתלים האלו לערער על הזיהוי המסורתי של מקום כיפת הסלע כמקום קודש הקדשים

הרב שלמה גורן (הרב הראשי לישראל בשנים תשל"ג – תשמ"ג) מדד מדידות מן הכותל הדרומי של הר הבית¹⁸ ואף מן הכותל המערבי ויחד עם שיעור גדול של "אמה" כמדת החזון איש, הרב שלמה גורן הסיק שקודש הקדשים אינו מתחת כיפת הסלע אלא לשיטתו מזבח החיצון שהיה על פי מסכת מידות פרקים ד, ה' 85 אמות או יותר מזרח לקדש הקדשים הוא הנמצא תחת כיפת הסלע.

המשנה במידות פרק ב משנה א קובעת: "הר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה. רובו מן הדרום, שני לו מן המזרח, שלישי לו מן הצפון, מיעוטו מן המערב. מקום שהיה רוב מדתו שם היה רוב תשמישו". על פי הפרשנות של הרב גורן למשנה, יש מעט מדי מקום במזרח על פי אמת החזון איש, להכניס שם את עזרת הנשים והחיל ואת שאר שטח הר הבית, ומעט מדי בצפון בהשוואה למה שיש בצד המערב. מסיבה זו, הרב גורן סבר שיש להזיז את המקום המסורתי של קודש קדשים, מערבה.

רוב (ולא כל) הפוסקים מאמינים, שאילו היינו מקבלים את שיטת הרב גורן כאפשרית, זה היה גורם לפגיעה אנושה במסורת על מקום המקדש, משום שאם זה לגיטימי להזיז את מקום קדש קדשים 85 אמות מערבה, יבואו מחדשים אחרים ויביאו "הוכחות" להזיז את קדש הקדשים 85 אמות לדרום או לצפון, ורוב הרבנים יעדיפו לנקוט בגישה של "שב ואל תעשה" כאשר טעות אולי תגרום לחשש איסור כרת.

גודל האמה

כבר הבאתי שהרב קוק קבע על פי כתבי יד הגאונים ועל פי גודל הביצים שנמצאו בפירמידה במצרים, שהביצים שלנו לא התקטנו. מסיבה זו, כאשר הרב יחזקאל לנדא, מחבר הספרים "נודע ביהודה" וצל"ח מצא סתירה בין השיעור של מקוה מינימלי – שמכיל 5760 ביצים¹⁹ ובין

¹⁸ עיין עמוד 177 "הר הבית" של הרב שלמה גורן שהוא מדד הת"ק אמה מן הדרום של מתחם הר הבית. ובודאי שהרב גורן טעה, שהרי הצד הדרומי של מתחם הר הבית הוא פחות מ-290 מטר כפי שצריך להיות, אילו צדק החזון איש.

¹⁹ במדבר רבה (וילנא) פרשת קרח פרשה יח סימן כא, מדרש תנחומא (ורשא) פרשת קרח סימן יב, וששית השיעור ע"פ הרוקח בספר השם עמוד ריא תתק"ס ביצים, 1/40 של שיעור מקוה 144 ביצים ע"פ הרי"ף מסכת פסחים דף כ"ג עמוד ב. לכאורה מדובר על כמות המים ש-5760 ביצים מפילים מכלי גדול מלא מים עד הסוף.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

השיעור המכיל 24 אצבעות רוחב ו 24 אצבעות אורך וגובה של 72 אצבעות, היה ראוי לו להסיק שהאצבע שלו או של דורו היו גדולים יותר משל האצבע של חז"ל. אבל הרב לנדא ובעקבותיו החתם סופר והחזון איש הסיקו ההיפך. שהאצבע שלנו נשאר באותו גודל שהיה האצבע בזמן חז"ל והביצים הם שהתקטנו.

להלן מאמר שהתפרסם בתשע"ט:

<https://www.srugim.co.il/332058-%D7%91%D7%99%D7%AA-%D7%94%D7%9E%D7%A7%D7%93%D7%A9-%D7%91%D7%99%D7%A6%D7%94-%D7%A9%D7%99%D7%A2%D7%95%D7%A8-%D7%97%D7%96%D7%95%D7%9F-%D7%90%D7%99%D7%A9>

נחשף בעיר דוד: הביצים בזמן בית המקדש לא היו כשיעור החזון אי"ש

שרידי ביצים שנמצאו בחפירות בעיר דוד מגלים, כי גודל הביצה בזמן בית המקדש הייתה קרובה מאוד לגודל הביצים בימינו. המשמעות - אין צורך להתמיר כדעת החזון אי"ש המחקר שהושלם לאחרונה בראשותו של פרופ' זהר עמר מהמחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכאולוגיה שבאוניברסיטת בר אילן, ויפורסם במלואו במהלך הכנס השנתי של המחלקה ללימודי א"י בנושא חקלאות ובטבע של א"י בעת העתיקה מעלה כי שרידי ביצים שנמצאו בשפכי אשפה ואפר בשטח G שבעיר דוד משלהי הבית הראשון מראה כי שיעור הביצים דומה לגודל של ימינו.

קליפות הביצים נמצאו במהלך החפירות שניהלה במקום לפני כעשור ד"ר אילת מזר. מתוך מאות שבבי קליפות תרנגולות שבחן פרופ' עמר, נמצאו מספר בודד של שברים יחסית גדולים שבאמצעותם ניתן היה לשחזר את גודל הביצה ושיעורה. הבדיקה נעשתה באמצעות אלגוריתם ייחודי שפיתח ד"ר אבשלום קרסיק מרשות העתיקות לשחזור כלי חרס ונוסה לראשונה על שבבי הביצים מעיר דוד. התוצאות של השחזור הראו שגובה הביצה כ-50 מ"מ, שיא הקוטר המרבי 40 מ"מ ונפחה הכולל עם הקליפה הוא 61 סמ"ק.

גודל זה דומה מאוד לגודל המקל של ביצים בהלכה כ-50 סמ"ק, ואינו מחמיר כמו שיעור החזון אי"ש ו'הנודע ביהודה' שקבעו כי ביצה היא כ-100 סמ"ק.

וכן באתר <https://www.makorishon.co.il/nrg/online/1/ART2/087/076.html> כתוב:

קליפות ביצי תרנגולת, שנמצאו בחפירות הארכיאולוגיות בשרידי העיר הרומית פומפיי, איטליה, עוררו לאחרונה תשומת-לב גדולה בקרב מדענים בעולם. הסיבה: הן השתמרו להפליא למרות כמויות-אדירות של אפר וולקני חם שכיסה את פומפיי בהתפרצות הר הגעש ווזוב, לפני 1931 שנים, ב-79 לספירה....

בחינה מדוקדקת של תצלומי קליפות הביצים, שפורסמו באתר הבי.בי.סי, העלתה, שגודלן ונפחן של ביצי התרנגולת בפומפיי - שבה התנהלו חיים תוססים עד תשע שנים בלבד לאחר חורבן הבית השני בירושלים - זהים לאלו של תרנגולות ימינו. כלומר: בניגוד גמור לדעת כמה מגדולי הרבנים ופוסקי-הדור בעבר, שהתנצחו ביניהם עד אמצע המאה ה-20 כשטענו שהביצים בתקופה הקדומה, כשנוסחו מצוות החובה וקובעו מנהגים ל"סדר" פסח, היו גדולות פי שניים מגודלם בימינו.

מצאתי באתר: <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5464972,00.html>

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

הגובה הממוצע של בני אדם עשוי לעלות ולרדת. שלדיהם של מתאבדי מצדה היו בגובה של 1.70 מטר. כלומר, הגובה הממוצע לפני כאלפיים שנה נפל בסנטימטרים ספורים מהגובה הממוצע של ימינו.

בתקופת ימי הביניים ממוצע הגובה בעולם שהיה ידוע אז (בלי אפריקה ואמריקה), ירד. אנשי ימי הביניים שסבלו מתת-תזונה וממחלות, היו למעשה מעוכבי-גדילה ונמוכים, בהשוואה אלינו ובהשוואה למתאבדי מצדה.

הקפיצה הגדולה לגובה החלה בראשית המאה ה-20, עם המצאתם של שימורי המזון, ופיתוח כלכלה המאפשרת אספקת מזון טרי בכמות מספיקה. היא קיבלה תנופה עם גילוי הוויטמינים והאנטיביוטיקה, הדברת המחלות וההתפתחות הכללית ברפואה, (עד כאן הציטוט מאתר החדשות החילוני).

משמע שהאצבעות שלנו קצת גדלו מזמן בית שני וגדלו הרבה מתקופת ימי הביניים.

כוכין יוכיחו

בחוברת של א' הרבנים שתומכים בשיעור הגר"ח נאה, הועלתה טענה, שמדת הכוכין במסכת בבא בתרא דף ק; מוכיחה כשיטת הגר"ח נאה. הוי אומר, שמצאו כוכין שמתאימים למה שכתוב, בתלמוד, וכך כתוב:

"וכוכין - ארכן ארבע אמות, ורומן שבע (טפחים ע"פ מאירי ועוד), ורחבן ששה (טפחים, מאירי)". החלטתי לבדוק, האם אני יכול למצוא במציאות אישור למה שמתואר בחוברת. חפשתי באינטרנט מידע ארכיאולוגי להוכיח לכאן או לכאן.

גיליתי, שחלק מן הכוכין מתאימים לאמה בת 48 סנטימטר אבל יש כוכין שמתאימים לאמה בת 45.6 (אמה של 48 ס"מ כפול 4 = 1.92 מטר, אמה של 45.6 כפול 4 = 1.824 מטר) בשלב הזה לא מצאתי אתר ארכיאולוגי של כוכין, שברור לי שהם נבנו על ידי תלמידי חכמים ההולכים כשיטת בבא בתרא, שזה קצת יותר הוכחה מכוכין לא ידועים שאולי בנו אותם אנשים שלא הלכו על פי שיטת הש"ס בבלי.

ביינתיים לא מצאתי שום כוכין שארכן מתאים לארבע אמות של שיטת החזון איש, או אפילו ארבע אמות של שיטת הרב אלקנה ליאור שטוען אמת הבנין של 6 טפחים שווה 54.8 ס"מ²⁰.

http://www.hadashot-esi.org/mag_id=125&25327=il/report_detail.aspx?id - ציטוט:

אורך הכוכים שגילו בחפירה לא חוקית

כוכ' 1 [1.95 מ' אורך, 0.65 מ' גובה

כוכ' מס' 2 (1.9 מ' אורך, 0.5 מ' רוחב, 0.7 מ' גובה)

בחלקה המזרחי של הדופן הדרומית הותקן כוכ' קבורה נוסף (1.95 מ' אורך, 0.5 מ' רוחב, 0.7 מ' גובה; איורים 3:4; 5) חתום בלוח סגירה ובתוכו נתגלה שלד אדם בארטיקולציה ללא ממצאים נוספים. תקרת שלושת הכוכים קמורה.

בחלקה המערבי של הדופן הדרומית נחצב פתח (0.45 מ' רוחב, 0.65 מ' גובה), המוליך לעבר חדר מלבני (II; כ-1.7 מ' אורך, 1.1 מ' רוחב, 1.5 מ' גובה). רצפת החדר נמוכה מפתח הכניסה ב-0.65 מ', ללא מדרגת עזר. בדופנות המזרחית והמערבית של החדר

²⁰ אמה של קודש בכתובת <https://www.yeshiva.org.il/midrash/45437> עמוד 50. ליתר דיוק הרב אלקנה ליאור כותב שם אמה בת חמישה שווה 45.67 האמה הבינונית בת שישה 54.8 ס"מ (לדוגמא: אמת הבנין במסכת מידות). אמה בינונית כשהיא שוחקת 57.08. אמה בינונית כשהיא עציבה -52.51

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

הותקנו מקמרים זהים בגודלם (1.7 מ' אורך, 0.5 מ' רוחב, 0.8 מ' גובה מרבי; איורים 7:4, 8; 8) בגובה 0.65 מ' מרצפת החדר, במפלס זהה לזה של רצפת חדר I. במרכז הדופן הדרומית של חדר II נחצב פתח (0.4 מ' אורך, 0.1 מ' רוחב, 0.5 מ' גובה; איור 9) המוביל לעבר חלל (III; כ-1.1 מ' אורך, 0.8 מ' רוחב, 1 מ' גובה), שבתוכו נמצא שבר מלוח הסגירה של הפתח. החלל שימש כנראה לליקוט עצמות או להנחת גלוסקמות. בחדר II ובחלל III לא נמצאו ממצאים נוספים.

<http://atigot.org.il/download.ashx?id=421>

אורך הכוכים 1.9 מטר
אבל מדף קבורה 1.7 – 1.8 מ' אורך,

<http://www.hadashot-esi.org.il/images/H.%20Hanut.pdf>

עמוד 14 מידות הכוך הקטן ביותר שהשתמר
0.50 * 1.65 מטר
וגובהו 0.8 מטר
מידות הכוך הגדול ביותר 0.6 * 2.0 מטר

http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.aspx?id=9545&mag_id=121

חדר קבורה B. החדר ריבועי (2.5 × 2.4 מ', 1.4 מ' גובה), חצוב היטב. בדופן המזרחית נחצב מקמר (ארקוסוליה), כ-0.9 מ' מעל מפלס הרצפה (2.00 × 0.65 מ'; איור 7). מתחת למקמר נחצבו שני כוכים קמורים (דרומי כ-0.60 × 1.85 מ', צפוני כ-0.6 × 2.1 מ'). בניקוי המשכב שבמקמר התגלו סימני פטינה בצבע חום כהה, היוצרים דפוס של שלוש גלוסקמות שהונחו עליו (איור 8). בקיר הצפוני של החדר נחרת על גבי הקיר מתאר של מקמר נוסף שלא נחצב (1.9 מ' רוחב בסיס; איור 9).

לפי מדריך טיולים (בלי כיפה²¹) בסרטון של

https://www.youtube.com/watch?v=Xm1_pFqpkMQ

"הגומחות" של מערות קבורה "סנהדרין" בסנהדריה הם 1.8 מטר, בינתיים לא שמעתי על כוכין שמתאים ל 4 אמות שיעור חזון איש או לשיעורו של הרב אלקנה ליאור.

האמה של מצרים העתיקה

תנאי הארץ משפיעים על גובה האנשים הנמצאים בה, גם בזמן הזה. לפי

https://en.wikipedia.org/wiki/Average_human_height_by_country

הגובה הממוצע של גברים באנגליה בשנת 2012 למנינים של האוכלוסיה מעל 20 היה 177.8 ס"מ לגברים ו-163.3 ס"מ לנשים. בשנת 2010 למנינים הגובה הממוצע בישראל 177 ס"מ לגברים ו-166 ס"מ לנשים. בעירק בשנת 2000 למנינים הגובה הממוצע היה 165.4 ס"מ לגברים ו-155.8 ס"מ לנשים. בנפאל ב 2006 למנינים בגילאי 25-49 הממוצע לגברים היה 163.0 ס"מ ולנשים 150.8 ס"מ.

²¹ אדם לא דתי אולי יש לו פחות עניין לדייק בפרטים, כי אין נ"מ לו.

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

וכן הדבר רמוז ברש"י במדבר פרשת שלח פרק יג פסוק יח (יח) את הארץ מה היא - יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים יש מגדלת אוכלוסין ויש ממעטת אוכלוסין:

כאשר בני ישראל יצאו ממצרים, משמע שהם היו קטנים בהשוואה ליושבי הארץ, אולי בגלל תנאי הגידול, שהיה להם כעבדים במצרים. וכך כתוב בספר במדבר פרשת שלח פרק יג פסוק לג וְשֶׁם רָאִינוּ אֶת־הַנַּפְלִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנַּפְלִים וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ כְּחֹגְבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם:

לפי זה יש מקום להניח, שבתקופתו של משה, שאז נקבע השיעור של אמה (כמבואר ברש"י מסכת בכורות דף מד עמוד א ד"ה באמה של קרש קאמינא – שאמה בינונית היא האמה "שתיקן משה"), האצבעות היו אפילו יותר קטנות מאשר בדור שלנו.

וכך אנו מוצאים, בדברי ממחבר "תשובה מאהבה", כאשר הוא דחה דברי רבו, רב יחזקאל לנדא שרצה להגדיל את האמה, שהוא מצא קשר בין קומת האנשים לבין גודל האצבע שלהם.

וכן גילו בפירמידות כלי מדידה עתיקים ולפי הכלי מדידה של המצרים
https://en.wikipedia.org/wiki/Ancient_Egyptian_units_of_measurement

שהטפח שלהם היה 7.5 ס"מ ואמה שלהם שהיתה בת 6 טפחים היתה שווה 45 ס"מ. אם האמה שתיקן משה היתה די דומה לשיעורים האלו לא כל כך משנה לנו – שזה קטן מן הממוצע של דורנו בענין המרחק בין המרפק שקורין עלינבויג"ן עד ראש האצבע האמצעי שהוא ארוך מכל האצבעות ונקרא אָמה ועל שמו נקרא מדה זו אמה²².

ואין אני קובע שהאמה של עם ישראל היתה זהה לאמה של מצרים. אלא שאם המצרים היו יותר קטנים בממוצע מדורנו, מסתבר לומר, שדורו של משה, שהיו עבדים במצרים גם היו יותר נמוכים מדורנו, וטפח של 8 סנטימטר או אפילו פחות, התאים לדור ההוא, שאז נקבע המדה.

עוד הוכחה ארכיאולוגית נגד מידות החזון איש ממצדה

בדומה למבואר קובע אשר גרוסברג במאמרו "המקווה במצדה" בתחומין יז (תשנ"ז):

"לפיכך נוכל לומר, כי אנשי מצדה נקטו בשיעורי המידות הקרובים לשיעורי רא"ח נאה, ולא בשיעורי החזון-איש. אמנם, איננו יכולים לעמוד על דיוקם של השיעורים בהם הם נקטו".

ויש להודות, שאין הוכחה גמורה שעשו את המקווה במצדה ע"פ פוסקי הלכה המקובלים עלינו.

לפי זה, שהסבריהם של הרב יחזקאל לנדא והחזון איש (וגם החתם סופר) לא מסתדרים עם המציאות, צ"ל אחת מכמה אפשרויות: או שהאצבע במקום הרחב כן התאים ל2 סנטימטר (ואולי פחות) בזמן חז"ל. או שצריכים למדוד את האגודל לא במקום הרחב (שיטת תוספות²³) או שצריכים למדוד בעובי האגודל מהצד הקדמי לצד האחורי, (שיטת פרופ' גרינפילד) או שצריכים למדוד את עצם האגודל בלי השומן (שיטת שו"ת משנה הלכות חלק ח סימן קצד).

²² ערוך השולחן אורח חיים סימן שמט סעיף ג

²³ מטה אפרים אלף למטה סימן תרו סעיף ד

"לפי מה שכתבתי ס"ק ה' בספרי בית אפרים שהתוספות נסתפקו במדידות אגודל שמא במקום הקצר ויש להקל במידי דרבנן"

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

שעורה של הרמב"ם תוכיח

ציטוט ממאמר פרופ' מרדכי כסלו <https://www.inn.co.il/Articles/Article.aspx/14804>

הרב יחזקאל לנדא הידוע בכינויו ה'נודע ביהודה' שישב בפראג מדד את הנפח המזערי של קמח שחייבים להפריש ממנו חלה על פי 43 ביצים וחמישית ביצה, ומצא שהוא משקל פינט [יחידת משקל] אחד. וכן עשה כלי על-פי מידת האצבעות כמבואר בהגהות של הרמ"א (ר' משה איסרליש) על השולחן ערוך: "עשר אצבעות על עשר אצבעות בגובה שלש אצבעות ותשיעית אצבע" והכיל הכלי משקל שני פינט וקצת יותר. ומכיוון ששיעורי הביצים והאצבעות סותרים זה את זה ואין לומר שהאגודל התגדל, שהרי הדורות הולכים ומתמעטים, על כן יש לשער שהביצים קטנו.

הרמב"ם ידוע בדיוקים שלו ולכן נתן ארבע מידות לשיעור הפרשת חלה: כמה שיעור העיסה שחייבת בחלה? מלא העומר קמח [עומר – שיעור חלה = כמות הקמח החייבת בהפרשת חלה. וכל האצבעות הם רוחב אגודל של יד, נמצאת למד, שהמידה שיש בה:

1. 10 אצבעות על 10 אצבעות ברום שלש אצבעות ותשיעית אצבע בקירוב הוא העומר. וכמה מכילה מדה זו?

2. כמו ארבעים ושלוש ביצים בינוניות וחומש ביצה.

3. והם משקל ששה ושמונים סלעים ושני שלישי סלע.

4. שהם משקל חמש מאות ועשרים זוז מזוזי מצרים בזמן הזה.

לכאורה יש סתירה בין הנודע ביהודה לרמב"ם. או שבגרסת הרמב"ם יש טעות דפוס. ננסה לנתח את הדברים. הבדל של פי 2 במידת הנפח נובע מתוספת של 25% במידת האורך.

לדוגמה:

הבדל באורך: 2.5 לעומת 2.0 ס"מ, הבדל של 25% נותן בשני ממדים תוספת של 56% בשטח (6.25 לעומת 4.0 סמ"ר), ונותן בשלושה ממדים הבדל של 97.5% בנפח (15.6 לעומת 8.0 סמ"ק, כמעט פי 2). ואולי הסיבה לכך היא שבשולחן ערוך, הלכות חלה המדידה נעשתה בביצים; בעוד שבהלכות מקוואות (יו"ד רא, א) המדידה בסאים ובאמות, וכאן נהגו להחמיר.

הרמב"ם ציין את שיעור האצבע לפי רוחבם וגם לפי אורכם של גרגירי שעורה. רוחב האגודל האמור בכל השיעורים האלו ובשאר שיעורי תורה כולה הוא אצבע הבינוני וכבר דקדקנו בשיעורו ומצאנוהו רחב שבע שעורות בינוניות זו בצד זו בדוחק והן כאורך שתי שעורות ברווח. בקביעת שיעור האצבע מניח הרמב"ם את היסוד למידות האורך ההלכתיות, ולמעשה גם למידות הנפח. לכן חשוב לדייק בדבריו ובגישתו. ההנחה היא שהרמב"ם, שחי במצרים במאה יב, ביצע את המדידות שלו בשעורה המצויה בה, ואולי אף דאג להשוות אותה לשעורה הגדלה בארץ.

שמה הנחת ה'נודע ביהודה' הייתה: כשם שהחמירו בנפח המקווה, כך יש להחמיר בהלכות חלה.

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

ארבע 'קושיות' על דברי הרמב"ם

מהי שעורה בינונית?

מהו המשמע כאן של: בדוחק? ברווח?

מדוע הרמב"ם כפל והשווה 7 ברוחב ל-2 באורך? (לכאורה היה די באחד מן הנתונים)

היכן מודדים את האצבע (=האגודל) ומה גודלו?

מהי שעורה בינונית?

תכונה אופיינית לשעורה: בכל פרק של ציר השיבולת – 3 שיבוליות: אמצעית ושתי צדדיות. (שיבולית היא יחידת המבנה של שיבולת בדגנים). בכל שיבולית יש פרח אחד, אבל לא תמיד נוצר בו גרגיר.

שעורה תרבותית מחולקת לשני תת-מינים: בזני שעורה דו-טורית. רק בשיבולית האמצעית בכל שלשה מתפתח גרגיר. בקבוצת הזנים השנייה מתפתחים גרגירים בכל השיבוליות, זוהי שעורה ששה-טורית.

השעורה מימין שעורה ששה-טורית

שעורה דו-טורית

שעורה ששה-טורית

ומשמאל דו-טורית

תכונה אופיינית נוספת: לאורך ציר השיבולת יושבות בהדרגה זו מול זו 10-20 שלשות של שיבוליות. בשעורה ששה-טורית מתפתח גרגיר בכל שיבולית, כך נוצרים בשיבולת 6 טורים אנכיים של גרגירים. בכל שלשה, הגרגירים בשיבוליות הצדדיות מפותלים במקצת בעוד שאלה שגדלו בשיבוליות האמצעיות ישרים וגדולים יותר. לכן רוב הגרגירים מפותלים והיחס המספרי ביניהם הוא 1:2. רוב השעורה המסורתית בארץ היא ששה-טורית על-פי הממצא הארכיאולוגי, כך היה גם בימי קדם.

פירוט קשיים בדברי הרמב"ם

שבע שעורות רגילות, רוחבן כ-2.4-2.5 ס"מ, ואילו אורך שתי שעורות ברווח עולה כ-2.1 ס"מ, רוחב שעורה בימינו כ-3.3-3.5 מ"מ ואורכה כ-10 מ"מ מכאן, 2 שעורות באורך אינן אלא 6 ברוחב. לכן, יש אומרים ש-7 שעורות אלה נמדדות בעוביין. ויש שגרס בלשון הרמב"ם שש שעורות ברווח

"בדוחק לעומת בריח" הרמב"ם הסביר במקום אחר את אופני המדידה שלו:

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

"וענין מצומצם, שיהו אצבעות ידך דחוקות זו לזו בעת שתשער ששת הטפחים ותלחצם עד כמה שתוכל. ושאינו מצומצם הוא הפך זה, והוא שתשאיר אצבעות ידך סמוכות זו לזו בלי לחץ אלא יכנס האור ביניהם. וזכור כלל זה ואל תכריחני לחזור עליו בכל מקום".

מדוע הרמב"ם כפל והשווה 7 ברוחב ל-2 באורך?

במסגרת מחקרנו, ד"ר סוהיל זיידן, מנהל מחלקת הייעור בקק"ל, צירף אותנו לסיור בכפרים הערביים ברחבי הארץ ובגדה, שם דגמנו שעורה ששה-טורית – השעורה המסורתית הנפוצה היום בארץ. בעידודו של הרב מרגולין מדדנו דוגמאות של השעורים הללו והתברר במפתיע, שאורך 2 גרגירים שווה לרוחב 7, בדיוק כדברי הרמב"ם, ורוחב האצבע 2.0 ± 0.1 ס"מ²⁴! נציין שיחס 7-2 זה נמצא בשעורה המקומית

מדדנו את גרגירי השעורה הבינוניים בגודלם. כלומר לא גרגירים אמצעיים – הישרים והרחבים אלא את המפותלים. בדוגמאות שברשותנו, היה מספר הגרגירים המפותלים קרוב למספר הגרגירים הישרים (כידוע היה צריך להיות כפול).

ככל הנראה בגלל שהגרגירים הקטנים יותר נשארו בפסולת יחד עם העשבים הרעים, כי הכינו את הגדולים לזריעה או למכירה. התוצאה – מידת האצבע לפי הרמב"ם $2.0 \sim 2.0 \pm 0.1$ ס"מ. אכן, בבדיקת הספרות המתאימה התברר שהשעורה המסורתית במצרים גם היא ברובה ששה-טורית.

עדויות עקיפות לאצבע קטנה

לבעלי התוספות יש ספק האם מקום המדידה בראש האגודל שהוא צר או בקשר – חיבור בין הפרקים – המקום הרחב. ובמקביל, האינץ' האנגלי הישן הוגדר ע"י דיוויד הראשון מלך סקוטלנד בשנת 1150 ~ (בזמן הרמב"ם 1135-1204), כאגודל של גבר ממוצע בבסיס הציפורן ומידתו – 20 מ"מ. ויש עדות מהמאה ה-14 שמידתו – כאורך 3 גרגירי שעורה. לאחר מאות שנים של לבטים נקבעה מידתו – 25.4 מ"מ.

מסקנת ה"נודע ביהודה" הייתה שהביצים קטנו, כלומר שהטבע השתנה. כעת מתבררת האפשרות שלא הטבע השתנה, אלא שההתייחסות אל הטבע השתנתה. הרי פעם מדדו את האצבע, כמו את האינץ', גם לפי רוחב האגודל במקום הציפורן; והיום, שמא בטעות – דווקא במקום הרחב של האגודל. לא שמנו לב שמידת האצבע המקורית יכולה להיות כ-2 ס"מ כדעת הרמב"ם.

סוף דבר, מצאנו את השעורה המתאימה לדברי הרמב"ם והמהווה בסיס לנקודת המחלוקת בין שיטת החזו"א והנודע ביהודה לבין שיטת הרב נאה. כשמודדים גרגירים בינוניים של שעורה מסורתית מקומית, אכן אורך 2 גרגירים שווה כמעט לרוחב 7 מהם ומידת האצבע $2.0 \sim 2.0$ ס"מ. לאחר שהאינץ' גדל מ-2 ל-2.5 ס"מ, האנשים התרגלו לכך ושכחו שהאינץ' השתנה. בדורות מאוחרים יותר יצאו מתוך הנחה שהאינץ' תמיד היה בגודל של 2.5 ס"מ. נראה שבמקביל, כך היה לגבי האגודל.

לסיכום אם לא היינו חוששים היינו אומרים: ספק אם ה"נודע ביהודה" היה מציע את החידוש שהביצים קטנו, אם היו בידיו כל הנתונים שהבאנו. עכ"ל של פרופ' כסלו

²⁴ הערה: כלומר, בערך 2 ס"מ עם אפשרות של סטייה של מילימטר לכאן או לכאן

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

הערה: יש איזה שאלה על הסברו של פרופ' כסלו (מאיזה חלק של האגודל נמדד רוחב האצבע, לפי הרמב"ם, אבל מצאתי תירוץ במילואים לפרק ה, של מדות ושיעורי תורה של הרב חיים ביניש, עי"ש)

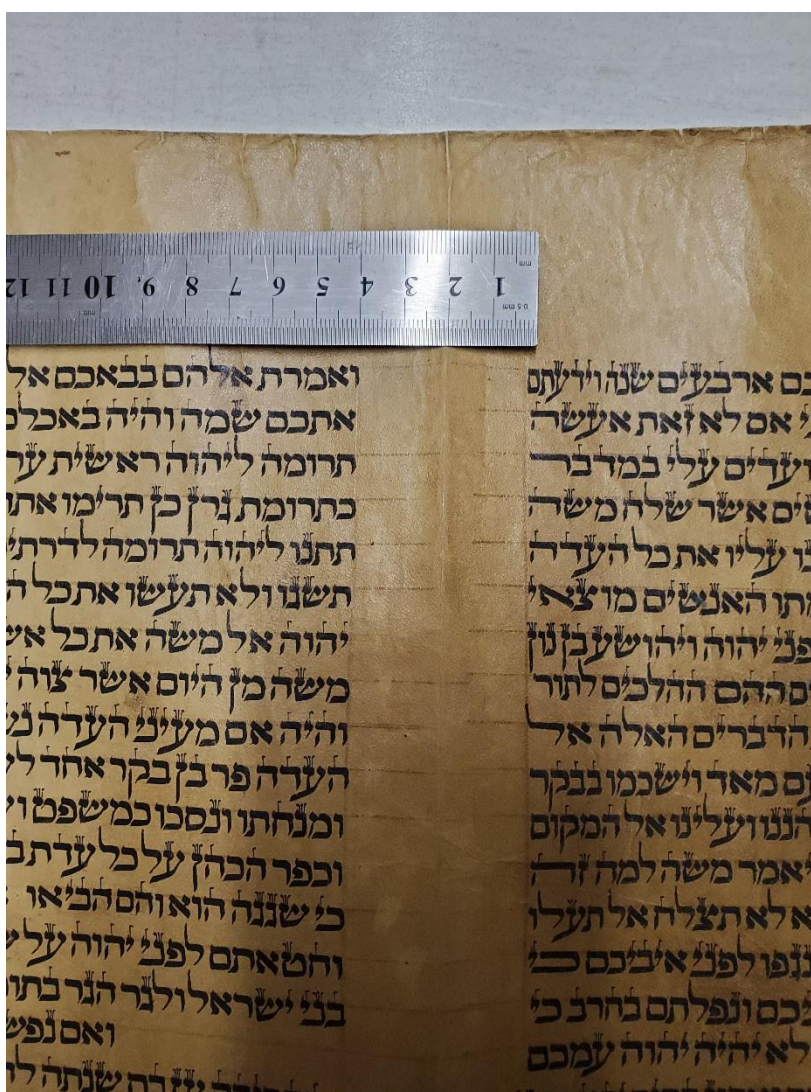
ספר תורה יוכיח

פסק הרמב"ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ט הלכה ב:

שיעור הגליון מלמטה ארבע אצבעות ולמעלה שלש אצבעות ובין דף לדף שתי אצבעות לפיכך צריך שיניח בתחלת כל יריעה ובסופה רוחב אצבע אחת וכדי תפירה, שנמצא כשיתפור היריעה יהיה בין כל דף ודף בכל הספר כולו שתי אצבעות ויניח מן העור בתחלת הספר ובסופו כדי לגלול על העמוד, וכל השיעורין האלו למצוה ואם חסר או הותיר לא פסל.

שאלתי את "מכון אות", אם השוליים מסביב לטורים של הטקסט של ספרי תורה עתיקים כשיטת החזון איש או הרב חיים נאה. והשיבו לי, שקשה לדייק מן השוליים למעלה או למטה, אבל מן הרווח של 2 אצבעות בין הטורים שהם 4 סנטימטרים משמע כשיטת הגר"ח נאה.

וכך התמונה שקבלתי מהם מספר תורה ספרדי מטוניסיה בן 500 שנה

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

יש להודות שאחרי שהבאתי את התמונה הנ"ל לא' מחוקרי המקדש שרוצה להגדיל את האמה, הוא הביא לתשומת לבי שהמדידה בתמונה תומכת יותר בשיטתו של הרב חיים בניש שאצבע (עוצבת) שווה בערך ל 1.9 ס"מ ו 20 אצבעות 3.8 ס"מ²⁵.

מהלך איש בינוני ביום אחד יוכיח

כתוב בתלמוד בבלי מסכת פסחים דף צד עמוד א:

"דאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כמה מהלך אדם בינוני ביום - עשר פרסאות".

עשר פרסאות שווה 40 מיל (עיין מחצית השקל אורח חיים סימן תמג ס"ק ג).

יש במיל 2000 אמה. אמה לפי שיטת הרב חיים נאה שווה 48 סנטימטר, ואם מדובר "באמה עוצבת" אולי 47 סנטימטר. נמצא, שלפי הרב חיים נאה, מהלך יום שווה 38.4 קילומטר, ואם מדובר באמה עוצבת 37.6 קילומטר.

המשנה (מעשר שני, ה:ב) קובעת כי המרחק בין לוד לירושלים היה המרחק שהאדם הממוצע יכול ללכת בו ביום אחד. רש"י בפירושו למסכת ביצה דף ה עמוד א מסביר, כי לוד נמצאת במרחק הליכה של יום אחד מאדם ממוצע, וכך גם טוען הפרשן הון עשיר למשנה, במעשר שני פרק ה משנה ב.

במאמר בתחומין כרך 9 "פורים בלוד" מאת יואל אליצור, הוא טען על סמך ראיות ארכיאולוגיות, שהצד המערבי של העיר לוד העתיקה נמצא ברחוב אבא הלל סילבר בתוך העיר לוד המודרנית. על פי <http://www.distancefromto.net/> המרחק בין הר הבית, ירושלים עד רחוב אבא הלל סילבר, לוד הוא 38 ק"מ, ובכך מאשר, כי רש"י השתמש במדת האמה היותר גדולה של הרב חיים נאה כאשר הוא דבר על המרחק הממוצע שאדם יכול ללכת ביום אחד.

יש להעיר שלדעת הרב חיים בניש במדות ושיעורי תורה, האמה "שוחקת" שלו שווה 47.5 סנטימטר, ו- 47.5 סנטימטר כפול 80000 אמה שווה 38 קילומטר.

בין צור לצידון

והנה ראיתי בשו"ת מנחת יצחק חלק ד סימן יא שהמרחק בין צור וצידון במפה רק לערך ארבעים ק"מ (וכן כתוב בוויקיפדיה צידון <https://he.wikipedia.org/wiki/צידון>). וברש"י ד"ה וצידון רש"י קובע שמדובר במרחק יום. ומתלבט המנחת יצחק אם מדובר שם בהליכת רגל או נסיעה באוניה. מאחר שגם שיעור זה מתקרב למרחק שבין הר הבית ללוד, מסתבר לומר, שמדובר בהליכה ברגל. לפי זה יש עוד ראייה נגד שיטת החזון איש בענין אורך אמה.

²⁵ לפי מרדכי גלצר ב-"מלאכת הספר של כתר ארם צובא והשלכותיה" בעמוד שכתוב עליו בימין 202 ובשמאל [36] של הקובץ, בכתר ארם צובא השוליים העליונים 35-36 מ"מ, והתחתונים 59-63 מ"מ, השוליים הפנימיים: 22-27 מ"מ, והחיצוניים: 45-35 מ"מ. רוחב העמודה במתווה שלוש עמודות: 53 – 55 מ"מ, והרווח בין העמודות לרוחב 23 מ"מ. אם נטען שהמחצף של כתר ארם צובא צריך להיות מתאים למרווחים של חומשין בתלמוד בבלי, מנחות דף ל, אז השוליים התחתונים מתאימים לשיטת רב חיים נאה, אבל המרווח בין העמודות שזה אולי יותר בעל משמעות מתאים לשיעור אמה של 55.2 ס"מ.

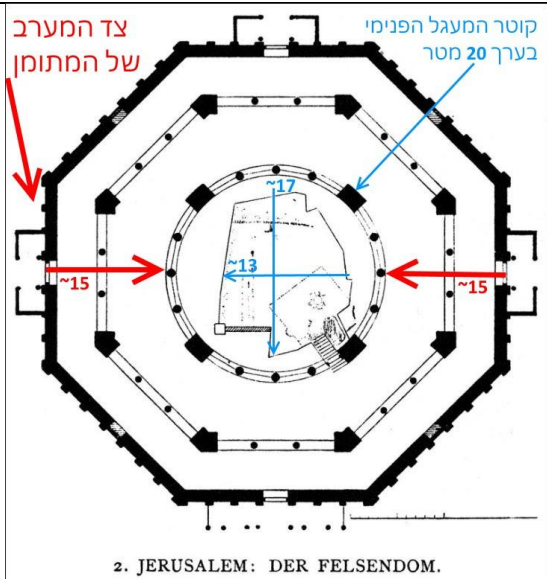
וכאשר שאלתי כמה מומחים התומכים באמה קטנה, השיבו שדין מחצף אינו כדן חומש. ובקטע של מאמרי על מטבע נירון קיסר, אציע אפשרות אחרת להסביר מדוע "כמלא ריוח רוחב גודל" של הכתר שווה בערך 23 מ"מ (שאם מכפילים ב24 מגיעים ל55.2)

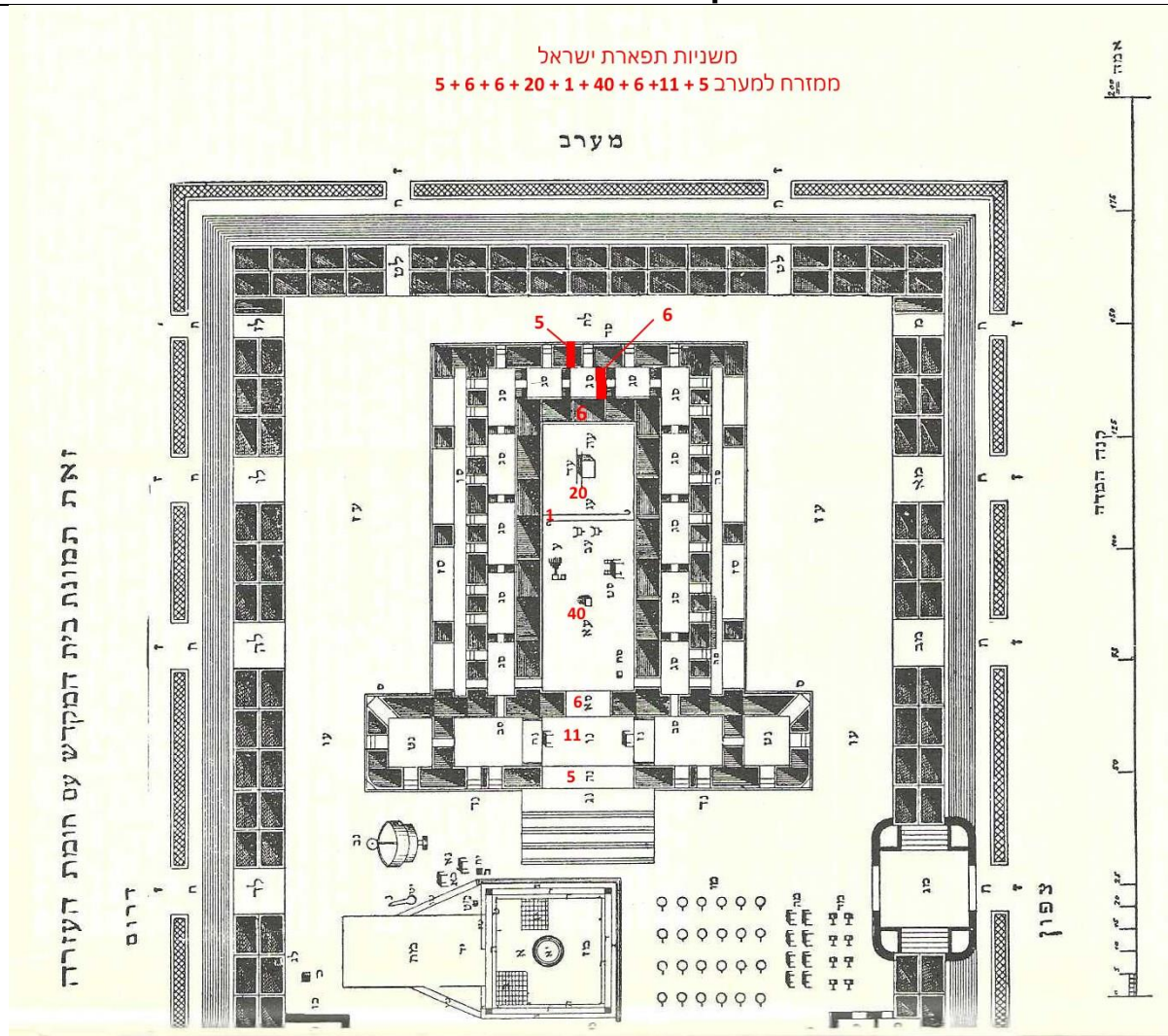
בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה): מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

שאלה על אמת הגר"ח נאה

א' שתמך בשיטות המגדילים את האמה, כגון הרב גורן, הרב זלמן קורן, והרב אלקנה ליאור, שאל אותי איך אמה קטנה יכולה להסתדר עם הממדים של כיפת הסלע. בזמן הזה, המתומן של הכיפה הוא בערך 50 מטר באורך וכן בערך 50 מטר ברוחב. אם נקבל את דברי הרדב"ז ששמע ממנו שהערבים בנו את הצד המערבי של המתומן על קיר קדום של הכותל המערבי של ההיכל, איך אפשר לומר שהסלע של כיפת הסלע הוא מקום קודש קדשים. לפי האמה הגדולה של הרב זלמן קורן אפשר להסביר את המרחקים. לפי https://en.wikipedia.org/wiki/Dome_of_the_Rock הכיפה בערך 20 מטר שמשאיר לשני צדדי המתומן 30 מטר או לצד אחד (אם הכיפה בדיוק באמצע) 15 מטר.

לפי המשנה במסכת מידות פרק ד משנה ז:

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

[*] מהמזרח למערב מאה אמה. כותל האולם חמש והאולם אחד עשר. כותל ההיכל שש ותוכו ארבעים אמה. אמה טרקסין, ועשרים אמה בית קדש הקדשים. כותל ההיכל שש, והתא שש, וכותל התא חמש.

הוא אומר, שיש רק 17 אמות מסוף הבנין עד קדש הקדשים במערב ומקסימום עוד 20 אמות עד קצה קדש הקדשים במזרח, הוא אומר 37 אמות. באמה בת 48 סנטימטר יש ב15 מטר 31.25 אמה. אם כן נשאר מן הסלע רק 5.75 אמה בערך עד העיגול הפנימי. ומעיגול הפנימי עד הסלע יש כמה מטרים כמו שצינתי בעמוד הקודם. אין לי נתונים מדויקים, מה המרחק, אבל מסתבר מן הציור למעלה שרוב חלקי הסלע במערב, רחוק יותר מ3 וחצי מטר, הוא אומר, יותר מ-7 אמות של הגר"ח נאה. ואז כל הסלע לא יהיה בקודש קדשים.

אם נשתמש באמה של הרב זלמן קורן (57.6 ס"מ) ה-15 מטר מחוץ לעיגול הסלע רק "מבזבזת" קצת יותר מ26 אמות מתוך 37 אמות שהזכרתי לעיל ואם על זה נוסיף עוד 3.5 מטר מן העיגול על הסלע, סך הכל יש בזבז קצת פחות משלשים ושנים וחצי אמות מתוך 37 ועדיין אפשר להכניס מקצת הסלע בקודש קדשים. ועדיין יהיה קצת קשה לשיטת הרב קורן איך הרמב"ם קבע הלכות בית הבחירה פרק ד הלכה א

"אבן היתה בקדש הקדשים במערב שעליה היה הארון מונח", אבל בכל זאת יותר קל להסביר מה שאנו רואים בשטח לפי ראשונים אחרים, (שלדעתם הארון היה במזרח) אם נקבל לכאורה את שיטתו של הרב קורן.

ויש להשיב, שלענ"ד קשה לדייק יותר מדי דיוקים מצורת כיפת הסלע של היום. שהרי כמה פעמים המבנה ניזוק קשה במשך אלף שלש מאות ויותר שנים. והשתנו ממדיה.

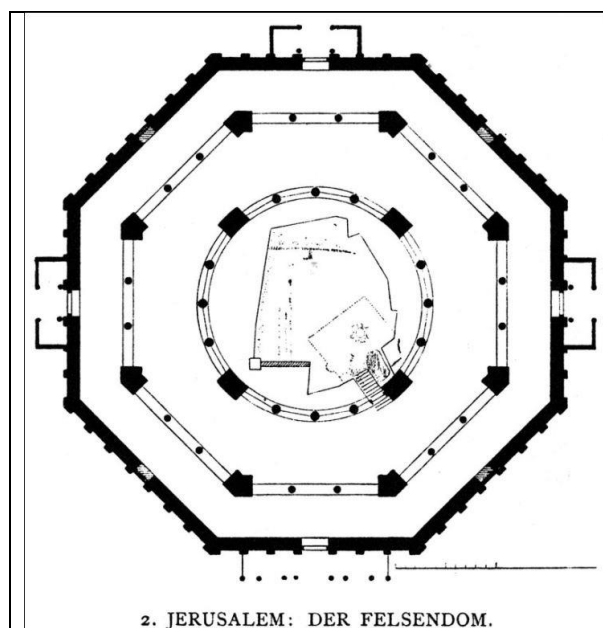
רבים אינם יודעים שכאשר נבנה כיפת הסלע בתחילה, בנו אותה בדומה לכיפת השלשלת, הוא אומר - כיפה על עמודים שהיתה חשופה לאויר מן הצדדים. כך ראיתי באתר

kids.kiddle.co/Dome_of_the_Rock
ועוד.

בערך 738 שנה אחרי חורבן המקדש בשנת 808 למנינם, הוזק כיפת הסלע באופן קשה על ידי רעידת אדמה. כמה שנים אח"כ כחלק מן התיקונים שעשה המלך Al-Ma'mun הורחב השטח של המבנה וגם נוסף עליה קיר אטום.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

משמאל תרשים של כיפת הסלע שעשה א' מן המבקרים הגוים למבנה לפני 120 שנה. יתכן שהעמודים הפנימיים בצורת מתומן הם בשטח המתומן המקורי של כיפת הסלע אבל אינני בטוח.

גם בוידאו ביוטוב רואים את העמודים שיוצרים מתומן פנימי. מסתבר לי, אף על פי שאין לי ראייה גמורה, שהמתומן הפנימי תופס את השטח המקורי של הכיפה.

בין כך ובין כך, כבר אי אפשר להוכיח שום דבר מן הקיר החיצוני של כיפת הסלע, בשביל לערער על המסורה. זאת, משום שהמסורה התייחסה למבנה יותר קטן מן המבנה של היום.

עוד אוסיף, שייתכן שהרדב"ז לא היה ער לשינויים במבנה כיפת הסלע, כאשר הוא הרחיק את העולים להר הבית 40 אמה מן הקיר הצפוני של כיפת הסלע²⁶ ואולי הוא הרחיק מן הקיר ה"ל, מצד חומרא, בלבד.

מטבעות נירון קיסר כהוכחה לאצבע, טפח, ואמה

כתוב בחולין דף נ עמוד ב

נקדרה כסלע - טרפה, שאם תמתח תעמוד על הטפח. ופרש תוספות מסכת חולין דף נ עמוד ב לכשתמתח תעמוד על טפח - כשתקיף הסלע בחוט וימתח החוט יהיה בארכו טפח. וגם תוספות הרא"ש הסכים (שם) שחוט המקיף את הסלע שווה לטפח.

איזה סלע מדובר?

בגמ' בכורות (לז: -לח.) דנו בגודל הסלע, לפי רב חסדא הוא שוה לסלע נירונית, ולפי רב נחמן הוא קטן מסלע נירונית. ורש"י ב"מ כ"ה עמוד ב, ד"ה נירונית פרש "סלע נירונית" – היינו ש"נירון קיסר כתוב עליה". וכן דעת רבנו חננאל ב"מ דף כה, ורמב"ם, ר"ש, רא"ש ור"ע מברטנורא למשנה כלים יז, יב. אלא שמשאר הראשונים אנו לומדים רק שהסלע נעשה בתקופת נירון קיסר ולא מה שכתוב עליו.

מה באמת ההיקף של המטבע של נירון קיסר כדי לקבוע את הגודל המקסימלי של הטפח?

הרב הדר יהודה מרגולין בכתב עת: בית אהרן וישראל קה, תשס"ג קג - קיא כתב שקוטרם של סלעים אלו שנמצאו במטמוניות 2.5 – 2.6 ס"מ בקירוב אלא שהבאתי לתשומת לבו של הרב מרגולין שליט"א שזה לא מדויק.

²⁶ שו"ת רדב"ז חלק ב סימן תרצא

וזה לשון הרדב"ז: וחשבון זה אינו מדויקדק לפי שהיכל היה צר מאחוריו ורחב מלפניו כדכתיב הוי אריאל אריאל ומ"מ לצאת מידי ספק צריך להתרחק מהחוט המתוח מכותל הכיפה הצפונית ארבעים אמה ברוחב באורך קפ"ז אמות מן המערב למזרח.

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

לפי האתר <http://www.ancient-roman-coin.com/nero-coins-imperial>

קוטר מטבע נירון קיסר בשנת 62 ובשנת 63 למנין הגוים (שמונה ושבע שנים לפני חורבן המקדש) היה 29 מ"מ או 2.9 ס"מ. ובשנת 64 עד הסוף שנת 66 הקוטר ירד 26 מ"מ 2.6 ס"מ.

על פי האמת ההיקף של עיגול שווה הערך של הקוטר כפול פאי שזה בערך 3.14 ועוד קצת או להיות יותר מדויק הערך של 22/7.

22 מחולק ל 7 כפול 2.6 ס"מ שווה קצת יותר מטפח של 8.1714 ס"מ ואם כופלים ב 6 אני מקבל אמה של ~49.0285 ס"מ שזה האמה השוחקת של רב חיים נאה²⁷. לתומכים בשיטת הרב חיים נאה אפשר להסביר שכאן השתמשו בנוסחא שההיקף שווה הקוטר כפול פאי (22/7) כי מדדו את היקף החור בבהמה שאולי נטרפה בחוט מסביב ולא לפי הנוסחא שקוטר שווה שליש ההיקף. ועיין ברמב"ם בפירושו למסכת עירובין פרק א משנה ה, שגם הוא מודה שקוטר שכופלים אותו בהערך פאי יותר מדויק מסתם לכפול הקוטר בשלש.

הרא"ש, אחרי שהוא הסכים שחוט המקיף את שטח הסלע שווה לטפח, קובע על פי הנוסח הלא מדויק, ששליש ההיקף שווה לקוטר, וכך לשיטתו נוהגים בכמה תחומים בהלכה, ששליש ההיקף שווה לקוטר.

דרשתי ומצאתי שגם הרא"ש היה ער לעובדה, שזה לא מדויק מדעית שקוטר העיגול = שליש ההיקף. וכאן אצטט מאמר שמצאתי <https://www.kby.org/english/torat-yavneh/view.asp?id=5826>

"על הסוגיה בעירובין לגבי הים של שלמה כותב תוס' רא"ש: "כל שיש בהקיפו שלשה יש בו רוחב טפח מנא הני מילי. תמיה לי מה שייך למיבעי הכא מנא הני מילי בדבר הנראה לעינים ואדם יכול לעמוד עליו? יביאו דבר שהוא רחב טפח ונמדוד ההיקף! ונ"ל לפרש לפי שאין הדבר מכוון, שההיקף הוא יותר מג' טפחים, קא בעי תלמודא מה"מ, מנין לקחו חכמים ליתן גבול ומדה לדבר אחד אף על פי שאינו מכוון אלא שהדבר קרוב להיות מכוון, ומייתי ראייה דקרא נמי קא עביד הכי..."

הדברים מיישבים באופן נפלא את שלוש התמיהות שלנו לגבי הדיוק בחישוב מעגל (אף שתוס' רא"ש בא לענות על שאלה אחרת לגמרי...). יש לומר שהגמ' לא הביאה את הפסוק כדי ללמד ערך גיאומטרי שאותו ניתן למדוד בקלות, אלא כדי ללמד שאין צורך לדייק יותר מכך ואפשר להסתפק בקירוב הזה (שהיחס הוא 1 ל-3) לצורך חישוב המעגל. וניכרים דברי אמת. בשו"ת התשב"ץ (ח"א סי' קסה) עונה לאחד ששאל על הנושא, שניתן לומר אחד משני דברים:

"קבלתן כך היתה ללכת ע"פ דרכים אלו, ואף על פי שיש בהם קירוב, דהא שיעורין הלכה למשה מסיני הם כדאיתא בערובין (ד ע"א)... ואפשר לומר שכך נאמרה הלכה למשה מסיני... והטעם בזה לפי שלא ניתנה התורה למלאכי השרת... ושם כן נמסרה להם הלכה שיתנהגו על עיקרים אלו אף על פי שיש בהם קירוב כאלו הם מדוקדקים ויש סמך בזה מים שעשה שלמה שהלך בו הכתוב על דרך קירוב..."

²⁷ בספר זמני ההלכה – למעשה, עיתים וזמנים מדות ומשקלות להלכה ולמעשה, בחלק מדות ושעורי תורה, עמוד 259 כתוב שם אמה לרא"ח נאה 47-48-49 ס"מ. עם הערה, המדות ניתנות לחומרא, ע"פ הטפח השוחק והעצב, וכמש"כ הרא"ח נאה בספרו.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

"הם כשנשאו ונתנו בזה על עיקרים אלו עשו זה לקרב ההבנה אל התלמידים לפי שלעולם ישנ' אדם לתלמידו בדרך קצרה כדאיתא בפ"ק דפסחים (ג ע"ב)... אבל לענין מעשה יש לנו לדקדק הענין ע"פ הדקדוק האמתי ומסרוהו לחכמים יודעי השיעור'. נמצא כי ההלכה מסורה לתלמידים המתחילים והמעשה מסור אל החכמים לדקדקו על פי האמת, וזה הדרך ישר בעיני לתקון דבריהם ז"ל... ואף על פי שהקשו בסוכה... "אימר דאמרי' לא דק לחומרא, לקולא לא אמרינן" זה הוא כשהוא הרב' אבל דבר מועט לא יחושו בו שלא לבלבל התלמידים... וי"ל עוד כי מצאו סיוע לזה בים שעשה שלמה..."

כמות מטבעות של נירון קיסר שמצאו

מטבעות נירון קיסר כאלו נמצאו עמנו לרוב, אולי לאלפים ("מידות ושיעורי תורה" עמוד י"ז) והרי הם ממצא מבית שני שאין שום ספק לגבי אמינותו בהיותו עם חותם המלכות הנושא את תמונתו של נירון קיסר.

קוטר הסלע מסתדר עם שיטת רב חיים נאה ואולי גם עם אלו שמקטינים את האמה יותר מרב חיים נאה. אבל קוטר הסלע הנירונית אף אם נבחר בקוטר של 2.9 ס"מ שהיו בשימוש שמונה ושבע שנים לפני חורבן הבית, עדיין לא נגיע לטפח של החזון איש. שהרי $22/7$ כפול $2.9 =$ בערך 9.11 ס"מ.

פסק הרמב"ם - רמב"ם הלכות שחיטה פרק ט הלכה ו

נקדר הבשר הזה בעגול או באורך אם היה יתר מכסלע והוא כדי שיכנס בו שלש גרעיני תמרה זו בצד זו בדוחק הרי זו טרפה, שאם ימתח קרע זה יעמוד על טפח.

עובי גרעיני תמרה על פי פרופ' כסלו

שאלתי באי-מייל את פרופ' מרדכי כסלו כיון שיש קצת אי בהירות על מה גודל הסלע שהרמב"ם הזכיר, "רציתי לשאול אותך - האם ידוע לך העובי של גרעיני תמרה בזמן הרמב"ם?"

כבוד...

ננסה לענות לך.

- 1 מדובר כנראה על רוחב הגלעין, כי קשה להעמיד את הגלעין על צידו.
- 2 מגוון זני התמר במצרים הוא הוא גדול היום ויש להניח שהיה כך גם בעבר.
- 3 אני מציע לקחת לחישוב את הזן חייאני שהוא נפוץ מאוד היום בצפון מצרים, יש עליו עדויות שהוא גדל שם מאות אחדות של שנים. יש לו תת-זנים, הוא לא אחיד.
- 4 בספר של צבי ברנשטיין, 2004, התמר, עמ' 372 תמונה של גלעין חייאני בגודל טבעי
- 5 רוחב הגלעין בתמונה כ-8 מ"מ.

ובאי-מייל אחר הוסיף פרופ' כסלו

בעבודת הד"ר של בלה כספי, תשע"ח, זיהוי זני תמר ממצדה בעזרת מורפולוגיה ואנליזה מורפומטרית של הגלעינים, אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 77, מצאתי את הנתונים הבאים (מ"מ) של 10 גלעיני חייאני רצנטי (הנתונים בכחול - תוספת של ש. שיינמן)

	אורך	רוחב	עובי	רוחב תמרים	רוחב פאי (22/7)	רוחב כפול 3	עובי תמרים	עובי כפול פאי	עובי כפול 3
ממצע	24.8	8.9	7.6	26.7	~83.91	80.1	22.8	~71.66	68.4
סטיית תקן	1.4	0.5	0.5	1.5	~4.71	4.5	1.5	~4.71	4.5
מינימום	22.8	8.4	7.0	25.2	~79.2	75.6	21.0	66	63
מקסימום	28.0	10.0	8.5	30.0	~94.26	90.0	25.5	~80.14	76.5

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

האם המרחק בין תחילת המפלס העליון בצד המזרחי בהר הבית עד הסלע של כיפת הסלע מהווה ראייה בעד או נגד האמה הקטנה?

נאמר במשנה במסכת מידות פרק ה משנה א: כל העזרה היתה אורך מאה ושמונים ושבע על רחב מאה ושלושים וחמש. מן המזרח למערב מאה ושמונים ושבע. מקום דריסת ישראל אחת עשרה אמה. מקום דריסת הכהנים אחת עשרה אמה. המזבח שלשים ושתיים. בין האולם ולמזבח עשרים ושתיים אמה. ההיכל מאה אמה. ואחת עשרה אמה לאחורי בית הכפורת.

הוא אומר, מתחילת מחנה שכינה עד כותל אולם ההיכל 76 אמה (11+11+32+22). על פי המשנה במידות ד, ז, במעבר בין מזרח למערב - מכותל האולם ועד לתחילת קדש הקדשים יש 63 אמות (5 + 11 + 6 + 40 + 1 ועיין בתרשים בעמוד 38). סך הכל 139 אמות. אם מקטינים את גודל האמה יש קצת קושי להסביר את המרחק בין תחילת המפלס העליון בהר הבית (מקום המשוער של שער ניקנור) עד הסלע של כיפת הסלע (מקום קודש הקדשים).

כאן אצטט ממאמרו של הרב ד"ר זכריה דור-שב בתחומין כרך ט. הרב דור-שב טען שהיו 2 אמות בהר הבית. עזרת נשים ומחנה שכינה נעשו לדעתו על פי האמה הקטנה אבל לשיטתו הת"ק אמה על ת"ק אמה של הר הבית היו על פי האמה הגדולה של הרב זלמן קורן. אבל אחרי שדחיתי את זיהוי כותל הדמעות ככותל הר הבית נשארנו רק עם ההוכחות שלו בעד האמה הקטנה בהר הבית, וזה לשונו:

עובי החומות: מדות העזרות הניתנות במס' מדות אינן כוללות עובי החומה שבין עזרת נשים למחנה שכינה. וזה אפשר להוכיח מצרופ המקורות הבאים:

מסכת מדות (פרק א משנה א): בשלשה מקומות הכהנים שומרים בבית המקדש... והלויים בעשרים ואחד מקום: חמשה על חמשה שערי הר הבית, ארבעה על ארבע פינותיו מתוכו, חמשה על חמשה שערי העזרה (כולל שער נקנור), ארבעה על ארבעה פינותיו מבחוץ.

פירוש הרע"ב (שם): מבחוץ – לפי שאין ישיבה בעזרה... וכן השומרים בשערי העזרה, שומרים מבחוץ כדי שיהיו מותרים בישיבה.

הרי שמקום השמירה ליד שער נקנור היה מחוץ למחנה שכינה.

2). יוסף פלביוס (מלחמת היהודים²⁸ – ספר חמישי): באשר לשערים, תשעה היו מכוסים זהב וכסף... אבל זה (שער נקנור) שהיה מחוץ לקודש (מחנה שכינה) היה עשוי נחושת... לכל שער היו דלתות כפולות... **מבפנים** היה השערים יותר רחבים, ולכל צד היה בית שער (עגול) 45 רגל (30 אמות) אורך ורוחב וכו'.

3). מסכת סוטה (פ"א מש' ה): "מעלין אותה לשער המזרח שעל פתח שער נקנור ששם משקין את הסוטות". ופירש רש"י (בגמ' ז, א) "מפני המצורעין שמכניסין ידיהם לבהונות ליתן מדם האשם על בוהן ידן, ומחוסר כפורים שנכנס לעזרה בכרת. לפיכך לא קדושו' שיוכל לעמוד בחלל השער... צריך להכניס ידו לתוך חלל העזרה. וביאה במקצת שריא רחמנא".

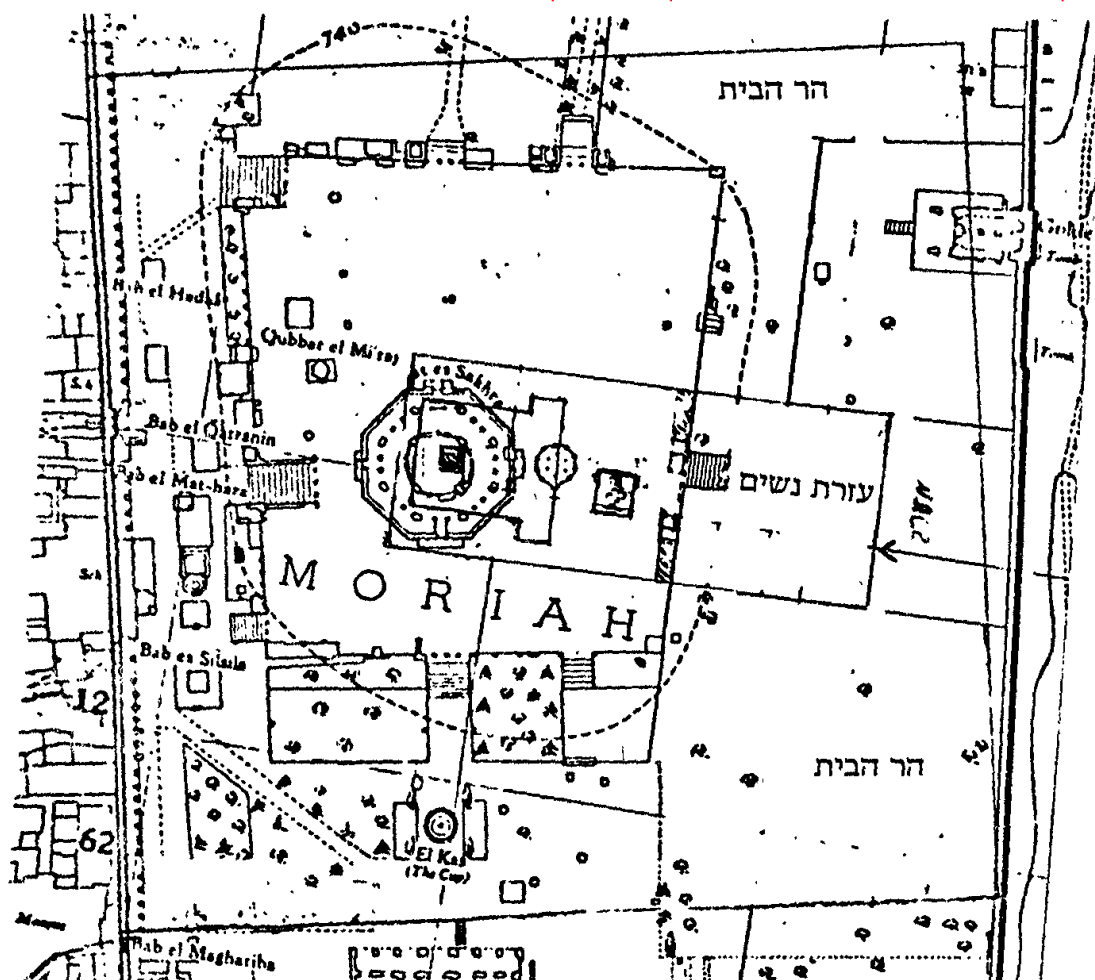
מכאן נלמד שבית השער, היינו עובי החומה, אינו קדוש בקדושת מחנה שכינה. ואין לומר שנכלל בעזרת נשים. עזרה זו, לא כללה בריבועה (135 אמות) את עובי החומות מצפון ומדרום וודאי גם לא את זו שבמערב, עכ"ל.

Josephus: The Jewish War. Translated by G.A. Williamson, (Revised by E. M. Smallwood), Middlessex : Penguin Books, ²⁸ 1981, p. 303

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה): מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

1. ממצאים ארכאולוגיים

שרידי חומות קיימות: במפה של Ordnance Survey משנת 1944 (ראה שרטוט מס' 1) מופיעים שני קווים (בחלק מהתמונות העכשויות כמו גם בחלק מהמפות הקדומות,³ לא מופיעים קווים אלה, יתכן ומדובר בהסתרה מכוונת). שהם קרובים מאד להיות מקבילים – חסר להם דיוק של קצת יותר מאשר שליש מעלה אחת – מזרחה לרמה שעליה נמצאה כיפת הסלע. הקווים האלה מדויקים מאד לפי רוחות העולם מזרח ומערב. כאשר נשרטט עזרת נשים משפת קו הרמה מזרחה ברבוע של 135 אמות קטנות (לפי 47.41 ס"מ האמה), תפולנה חומותיה הצפונית והדרומית על שני הקווים האלה, שהם אמורים להיות שרידים ממבנים עתיקים (ראה שרטוט מס' 2 על המפה משנת 1944). הערה משיינמן: הריבוע של הר הבית בתמונה נעשה על פי שיטתו של הרב קורן שאמה שווה 57.6 ס"מ לדעתי יש לקצר את הריבוע הנ"ל להתאימו לאמה הקטנה. המלבן של עזרת נשים ומחנה שכניה שורטט בתמונה על פי אמה הקטנה

שרטוט מס' 2

מקום המקדש והר הבית לפי שתי אמות בנות 6 טפחים

3. במפה של וילסון (1865), אינן מופיעות החומות הנ"ל. אולי בגלל שלא נחשפו עד אז (כידוע, בזמן ההוא לא התירו חפירות וחקירות ארכאולוגיות בהר הבית. וגם היום לא מרשים ליהודים להגיע לאזור השרידים האלה).

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

לפי החישובים של הרב ד"ר זכריה דור-שב יבלוט הסלע במערבו של קודש הקדשים.

לפי ד"ר מיכאל בן ארי, הוא עשה מדידות במפה משנת 1944 ושוב מצא גיבוי מתצלום אוויר משנת 1946 למניינם וגם הוא הגיע למסקנה שהוא מצא שרידי עזרת נשים. אלא שלפי החישוב שלו האמה של עזרת נשים היתה בת 54 סנטימטר.

ע"ן <https://www.makorrishon.co.il/judaism/146517/>

הדיווחים הסותרים מביאים אותי לחשוב שאי אפשר להוכיח מ"קירות עזרת נשים" כלום. יתכן שאותם קווים במפה משנת 1944 למניינם, הם שרידים מבנין של גוים, והיום אין לנו דרך לבדוק, ויתכן שמישהו לא מדד את המדידות בצורה טובה. אבל מה שחשוב לי להדגיש, שאף באמה של 47.41 ס"מ בהר הבית המרחקים בין המפלס העליון (במזרח) והסלע בכיפת הסלע יכולים להסתדר. ועוד יותר קל להתאים את השטח של הר הבית למסכת מידות באמה בת 48 ס"מ.

אחרי שדחינו את מידת האמה של החזון איש, נשאר לנו האמה הקטנה של הרב חיים נאה, שהרי הדרכי תשובה העלה 2 אפשרויות. או שמא ההלכה כשיטת החתם סופר או שמא כשיטה שיש רק 2 ס"מ רוחב, לאגודל ו-48 ס"מ לאמה (שיטת הרב חיים נאה).

דרכי תשובה סימן כ ס"ק כה והנה בס' דעת תורה סוף ס"ק הנ"ל כ' דשיעור כל אצבע אגודל הוא שני צענט"י מעט"ר שבזמנינו אולם לפמ"ש בשו"ת חתם סופר חאו"ח סי' קפ"א באמצע התשובה דכל שיעור אצבע אגודל במקום הרחב הנזכר בפוסקים הוא כשיעור צא"ל, עכ"ל. ויש להעיר שכיון שדחינו השיעור הגדול של החזון איש, והחתם סופר, נשאר לנו השיעור "שני צענט"י מעט"ר" שבזמנינו.

וע"ן עוד בדרכי תשובה סימן לה ס"ק צה

ועי' בדעת תורה ס"ק קט"ז שכ' שהוא מדד ע"פ אצבע אגודל דאדם בינוני וע"פ החשבון דז' שעורות ועלה בידו דשיעור אצבע הוא פחות מעט כערך שעורה משיעור צאל"ל של אמות הבנין והוא במכוון כשיעור שני צענט"י מעט"ר שבזמנינו ע"ן שם ועי' מזה בדברינו לעיל (סי' ל' ס"ק כ"א ולהלן סי' נ"ג ס"ק מ"ב):

ויש להעיר שזה נכון שאפשר להתאים את שיטת הבית יוסף לשיעורים יותר קטנים משיעור הרב חיים נאה. אבל התרשמתי שמנהג הפוסקים בירושלים ספרדים ואשכנזים גם יחד לדורי דורות היה דווקא כשיטת הגר"ח נאה²⁹.

ואפשר לדחות שמנהג הספרדים היה כשיטת האמה השוחקת של הרב חיים בניש שהוא 47.5 סנטימטר. וכיון שרצוני רק לדחות את שיטת החזון איש/הרב גורן בהר הבית אין לי צורך לבחור ביניהם.

אודות ההוכחה של הרב אלקנה ליאור נגד אמה שפחות מ-53.5 ס"מ

וז"ל הרב אלקנה ליאור:

²⁹ <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=3986>

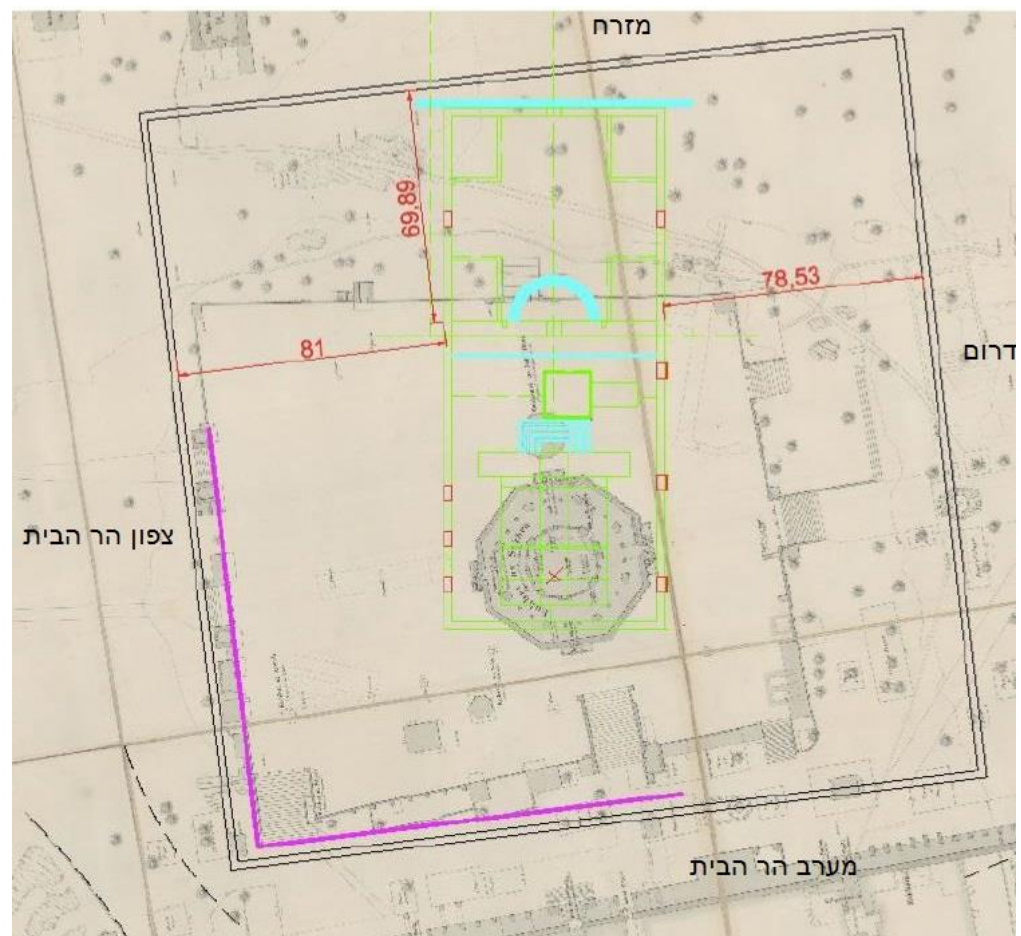
בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה): מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

שלילת אפשרות הצבת ריבוע ת"ק על ת"ק באמה של 45.6 ס"מ ממערב לכותל המזרחי

כמו כן דברי הדחייה אמורים גם כלפי אפשרות (מופרכת) של הצבת ריבוע ת"ק על ת"ק באמה קצרה של 45.6 ס"מ כשהצלע המזרחית לא על התוואי של הכותל המזרחי של היום אלא יותר מערבית, בהנחה תאורטית (בלבד) שהחשמונאים (לפני הורדוס) הרחיבו מזרחה לתוואי הקדום של הת"ק (ועפ"ז גישה זו טוענת שהורדוס הרחיב צפונה ע"ג הרחבת החשמונאים),

מלבד העובדה שזה סותר את יוספוס שכותב שגם לאחר פרוייקט הרחבה של הורדוס, הכותל המזרחי עומד על מקומו וגם זה מנוגד לממצאים במזרחי וגם אין לזה שום סימוכין חוץ מהפרחת השערה לאויר, ניסיתי להציב זאת על מפה מדוייקת, בהנחה שקדש הקדשים הוא על הצאכרא והנק' הכי גבוהה בסלע במערב קודש הקדשים כשיטת הרמב"ם, ואת הצלע הצפונית של הת"ק כמובן מצפון לקו הצפוני של הרמה 'שהוא תוחם את האזור הסלעי המוגבה, טכבר (אולי צ"ל וכבר) הוכחנו שכותלי הר הבית בהכרח הקיפו את כל האזור המוגבה. עם נתינת מרחק של רווח מינימלי ביניהם של עשר אמות עבור מדרגות שבהכרח היו בין מפלס הר הבית למפלס העזרה כמבואר לעיל) שפער הגבהים ביניהם הוא לכל הפחות עשר אמות (20 מדרגות) שזה גם פער לרוחב של עשר אמות כי כל מדריגה שילחה חצי אמה וגובהה חצי אמה.) ומצאתי, שלפי זה יוצא שהמרחק משער ניקנור ל"כותל הר הבית" המזרחי הוא כ-69 מטר וזה קטן מהמרחק שבין כותל העזרה בצפון ל"כותל הר הבית" בצפון שהוא כ-81 מטר!

וזה כמובן לא יכול להיות כי לפי המשנה במידות פ"ב מ"א החלק הפנוי בהר הבית במזרח גדול מהחלק הפנוי בצפון שכן כך המשנה אומרת: שני לו מן המזרח, שלישי לו מן הצפון" (לפי פירוש הרמב"ם במשנה ובי"ד החזקה בהל' בית הבחירה ורוב הראשונים). גם אם נציב את בליטת הסלע במזרח קודש הקדשים כשיטת התוס' עדיין המזרח קטן מהצפון. כך זה נראה:

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

מסכם הרב אלקנה ליאור:

שירטוט הממחיש את אי-ההיתכנות של הצבת ריבוע של ת"ק על ת"ק באמה

של 45.67 ס"מ במרכז הר הבית סביב הרחבה המוגבהת מפני שאז יוצא

שהאזור הפנוי בין חומת העזרה לחומת הר הבית במזרח קטן ממרחק זה בצפון וזה מנוגד למשנה במידות ע"פ פירוש הרמב"ם ורוב הראשונים שהמזרח גדול מהצפון.

כדי להוכיח את עמדתו הרב אלקנה ליאור צריך להניח כל ההנחות הבאות. ואם אחד מהם נופל, נופלת כל הראיה.

- כל הרמה העליונה ב-4 צדדים שלה, היתה שם בתקופת בית שני ובהסכמת חז"ל. וצריך להניח שהרומאים, והמוסלמים, והנוצרים לא הוסיפו כלום למפלס הנ"ל במשך 2000 שנה. ומצאתי באתר מכון המקדש, ציטוט שממנו משמע שהמוסלמים כן עשו שינויים, וכאן הציטוט: בספר 'נסתרות דרשב"י': "המלך השני שיעמוד מישמעאל יהיה אוהב ישראל. ויגדור פרצותיהם ופרצות ההיכל. וחוצב הר המוריה ועושה אותו מישור כולו, ובונה לו שם השתחויה על אבן שתיה."

ובמיוחד בצד הצפוני יש יותר חשש להוספה, כי בשאר הצדדים של המפלס העליון יש סדרה של הרבה מדרגות שצריכים לטפס כדי להגיע לשם אבל בצד הצפוני העלייה מן המפלס התחתון לעליון מאד מתונה ובלי צורך למדרגות.

יום ראשון, כ"ז תשרי ה'תשפ"ב

הרב אלישע וולפסון

בתמונה עלייה למפלס העליון דרך צד הצפון

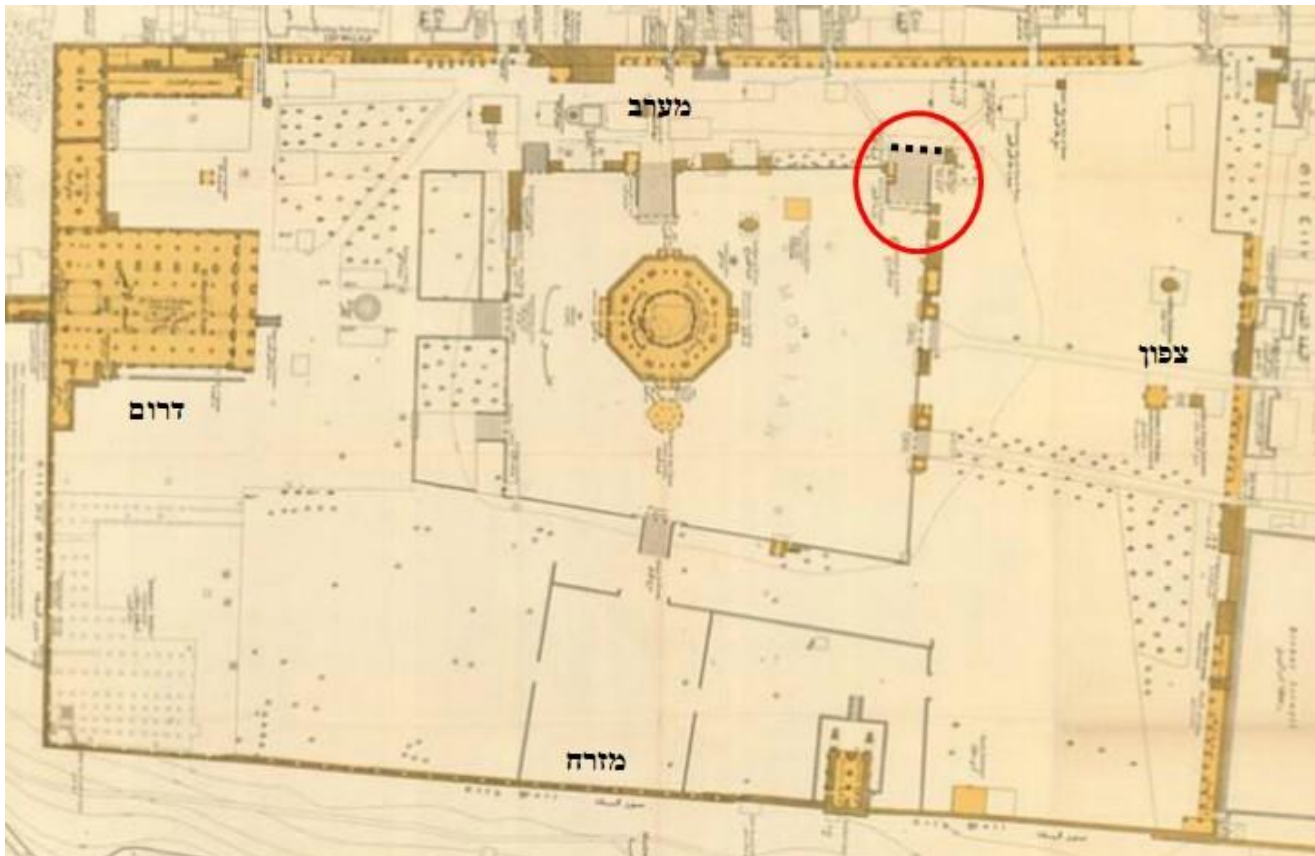
- בתמונה של הרב אלקנה ליאור בפינות של העזרה הקרובה יותר לכיפת הסלע, הדרום באמת יותר רחוק מן הצפון ונדמה לי שגם המזרח יותר גדול מן הצפון
- בתמונה של הרב א. ליאור, הרב הניח שאין דרך להעמיד את קדש הקדשים במערב הסלע בצאכרא. ואני טוען שיש דרך.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה):
מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

- הרב אלקנה ליאור שם את העזרה במקביל לקו בצבע טורקיז בתמונה שלו. וכדי לקיים את דברי התלמוד בירושלמי עירובין פרק ה, הל"א בפשטות זו הנחה סבירה. שהרי הירושלמי קבע, "כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שתהא החמה מצמצמת בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז". ואם סטייה של 6 מעלות מן המזרח כלפי צפון מותרת, למה יגעו נביאים הראשונים? אבל כמו שכתבתי במקום אחר במאמר הנוכחי, יש אפשרות שכל העזרה באמת נטתה 6 מעלות כלפי הצפון בצד המזרחי, (על פי מה שחקוק באבן השתיה) והיתה מקבילה לחומת הריבוע של הת"ק אמה על ת"ק אמה של הר הבית (בניגוד לציור של הרב אלקנה ליאור). ואז הצפון בתמונת הרב אלקנה ליאור מצטמצם הרבה והשטח במזרח אף יגדל. ואף על פי שאין לי מקור ברור לדחות את הירושלמי, אבל ראיתי במפות של הרב גורן בספרו "הר הבית" שהוא תמיד העמיד את העזרה במקביל לכותל המזרחי של מתחם הר הבית וכנראה היה לו מקור להצדיק הנטייה של העזרה כלפי צפון ב 6 מעלות (בניגוד לשיטת הירושלמי).
- ואולי בזמנו של הרמב"ם ושאר הראשונים, **שעלו בפועל להר הבית**, היה מוסכם, שהשטח, שבתמונה שצרפתי, בנטייה של 6 מעלות, היה השריד האמיתי של הכותל המערבי של הר הבית, וכיון שהר הבית היה מרובע מושלם, גם הכותל המזרחי היה בנטייה של 6 מעלות. המסורת או ההוכחה שהיתה להם על גבול הר הבית, היתה להם כהוכחה שגם במחנה שכינה מותרת סטייה של 6 מעלות בניגוד לשיטת הירושלמי. באתר

<https://har-habait.org/articleBody/30636>

יש גם סרטון שבו הרב יוסף אלבום מצביע על הכותל המערבי הקדום (על פי רוב החוקרים).

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

- ובאתר אחר מצאתי תמונה יותר ברורה של מה שנשאר מן הכותל הנ"ל, בזמן הזה.

- בדברי חז"ל אנו מוצאים שיש אמה בת 6 טפחים עוצבת. ויש אמה בת 6 טפחים שוחקת. הרב חיים נאה התלבט האם אמה עוצבת שווה ל48 ס"מ ואמה שוחקת 49 ס"מ או האם אמה עוצבת שווה ל47 ס"מ ואמה שוחקת 48 ס"מ. לגבי אלו המקטינים את האמה מתחת לשיעורו של הרב חיים נאה, יש מן המפרשים, המפרשים שהאמה השוחקת שווה בערך ל47.5 ס"מ.

ראיתי מפרשים המנסים להוכיח מדברי מסכת כלים שבבניית הר הבית השתמשו באמה שוחקת ולא באמה עוצבת. וז"ל המשנה מסכת כלים פרק יז משנה ט:

האמה שאמרו באמה הבינונית וב' אמות היו בשושן הבירה אחת על קרן מזרחית צפונית ואחת על קרן מזרחית דרומית. שעל קרן מזרחית צפונית היתה יתירה על של משה חצי אצבע שעל קרן מזרחית דרומית היתה יתירה עליה חצי אצבע נמצאת יתירה על של משה אצבע. ולמה אמרו אחת גדולה ואחת קטנה אלא שהאומנין נוטלין בקטנה ומחזירין בגדולה כדי שלא יבואו לידי מעילה:

נתחיל באמה בת 48 ס"מ. אמה כזאת גדולה 2.33 ס"מ מן האמה של 45.67 לכן בריבוע של 500 אמה על 500 אמה יש אפשרות להגדיל את הצד המזרחי והצד הדרומי ב 11.65 מטר. ואף להקטין את המרחק של העזרה לצפון ב $135/2 * 2.33$ ס"מ. נמצא באמה בת 48 ס"מ, אפשר שהדרום יותר גדול מן המזרח, והמזרח יותר גדול מן הצפון. ובאמה בת 47.5 ס"מ, אולי רובו ככולו של המזרח גדול מן הצפון (זה תלוי, כיצד מודדים). לענ"ד גם באמה בת 47.5 מקיימים את דברי המשנה. אבל אפשר להתווכח.

- יש מן המפרשים הסוברים שלא כל הגבול החיצון של הר הבית היה במישור ובאותו מפלס. אלא שהיתה סבה, להסביר מדוע בצפון, השטח ההלכתי של הר הבית עלה על הרמה העליונה.

ואודה על האמת, שיותר מסתבר לי, כמו שטוען הרב אלקנה ליאור, שהחלק החיצון של הר הבית ההלכתי (ת"ק אמה על ת"ק אמה) לא עלה על הרמה העליונה. אלא, שאני אישית לא מוכן לוותר על המסורת על אמה קטנה או מסורת על מיקום קדש הקדשים בגלל איזו השערה או ניחוש שיש לי.

- לדעת הרב אלקנה ליאור, אין שום ראייה שהחשמונאים (לפני הורדוס) הרחיבו מזרחה לתוואי הקדום של הת"ק. ויש להעיר שראיתי במאמר, של הארכיאולוג דן בהט שדווקא יש אינדיקציה שהחשמונאים הרחיבו מזרחה מתוואי הקדוש של הת"ק.

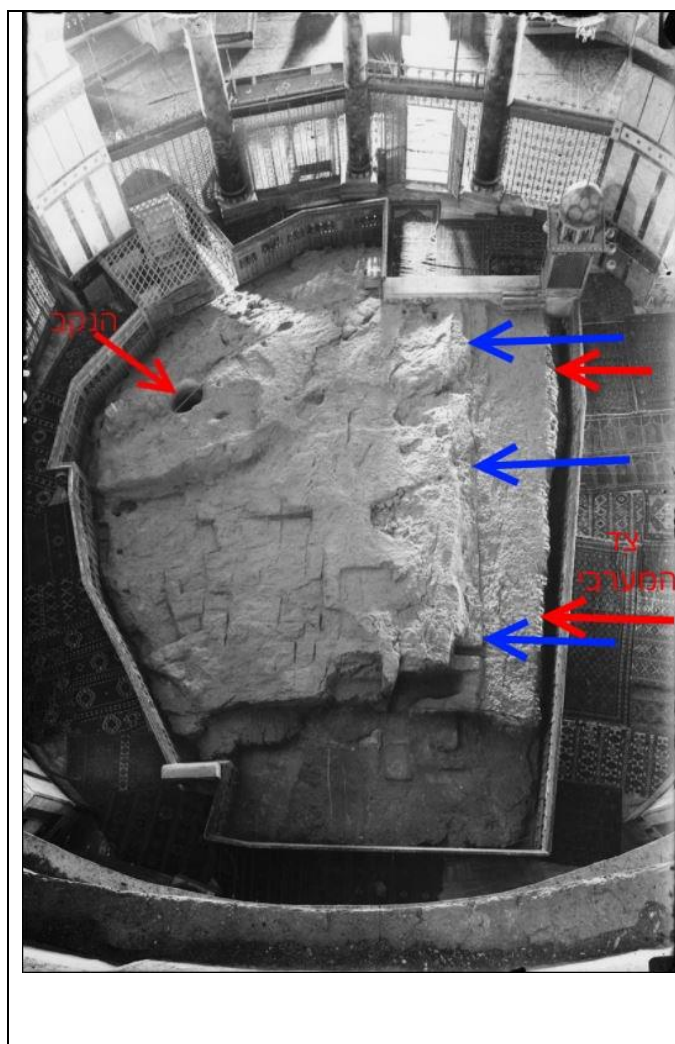

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

וכאן אצטט, "עד כה אין לקבוע מי בנה את החומה המזרחית בחלקה הקדום וההצעות השונות מתארכות את החלק הקדום עוד מימי הבית הראשון ועד לבניית החקרא בזמן מרד החשמונאים". ובהערה הוא מוסיף בנייה באבנים מאד דומות לבניה הקדומה שמדרום לתפר יש במצודה של סט. אנטיוקו שבסרדיניה. היא מתוארכת למאה השלישית לפסה"נ. יש לזכור שסרדיניה היתה גם היא, בדומה לירושלים, בתחום התרבות ההלניסטית.

נספח: אף על פי שעד עתה זה נראה ברור שפני המזרח של הר הבית חייב להיות מכון לגמרי למזרח האמיתי

עלה קצת ספק בלבי, האם סטייה של 6 מעלות או אפילו 13 מעלות נחשבת סטייה מן הדרישה שפני המקדש תהיה במזרח. שהרי גם לולב העקום קצת אינו פסול בכלל.³⁰

הספק העיקרי שלי נובע מבדיקה מדוקדקת של התמונה מכיפת הסלע.

הקווים האדומים בצד הימני של התמונה, מצביעים על חתך באבן של כיפת הסלע עם סטייה של 6 מעלות, והוא מקביל לכותל המזרחי של הר הבית בזמן הזה.

החתך באבן של כיפת הסלע עם הקווים הכחולים מצביעים על סטייה של בין 12 ל-13 מעלות מן המערב האמיתי.

לפי ההשערה שעל יד הקווים הכחולים או האדומים פעם היה קיר, ואם בוני המקדש בנו את הקיר, מדובר בקיר של קודש הקדשים במערב עם סטייה מהמזרח האמיתי.

ואם הצלבנים בנו את הקיר או בוני המקדש בתקופה של הקיסר, יוליאן הכופר, אין להסיק שום מסקנה הלכתית ממראה האבן.

שאלתי את פרופ' דניאל מיכלסון, שנתן לי כל הנתונים שהזכרתי. אם נותנים 10 אמות למידת החיל, לצפון ולמזרח של עזרת נשים, האם יש התנגשות בין שביל ההליכה של העולים להר הבית ובין החיל, אם נחשוש שפני המקדש סטו 13 מעלות מן המזרח?

פרופ' מיכלסון השיב "תחום חיל 10 אמות צפונה ומזרחה מעזרת נשים לא מגיע לשביל ההליכה שהולכים היום, בין לאורך כותל מזרחי בין סביב שער רחמים, גם אם מסובבים בית מקדש ב-13 מעלות צפונה {ממזרח אמיתי}".

נשמתי לרווחה על הבשורה הטובה.

³⁰ פסקי תשובות אורח חיים סימן תרמה אות יג

אבל לולב קצת עקום כמו ששכיח הרבה בלולבים שלנו אין בזה פסול כלל ואפילו עקום לצד פניו או לצדדים, אך מן ההידור שיהיה הלולב ישר ממש כשרביט. ועיין עוד שו"ת אור לציון חלק ד - הערות פרק לב - דיני לולב הערה ה

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

האם המקדש חייב להיות בראש הר המוריה?

יחזקאל פרק מג פסוק י - יב

(י) אֶתְּהָ בֶן-אָדָם הִגַּד אֶת-בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת-הַבַּיִת וְיִכְלְמוּ מַעֲוֹנוֹתֵיהֶם וּמִדָּדוּ אֶת-תִּכְנִיתוֹ:

(יא) וְאִם-נִכְלְמוּ מִכָּל אֲשֶׁר-עָשׂוּ צִוֵּת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצְאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל-צִוְרָתוֹ וְאֶת כָּל-חֻקֵּי וְכָל-צִוְרָתִי (קרי צִוְרָתִיו) וְכָל-תּוֹרָתוֹ (קרי תּוֹרָתִיו) הוֹדַע אוֹתָם וְכָתַב לְעֵינֵיהֶם וְיִשְׁמְרוּ אֶת-כָּל-צִוְרָתוֹ וְאֶת-כָּל-חֻקֵּי וְעָשׂוּ אוֹתָם:

(יב) זֹאת תּוֹרַת הַבַּיִת עַל-רֹאשׁ הָהָר כָּל-גִּבְלוֹ סָבִיב סָבִיב קֹדֶשׁ קֹדְשִׁים הִנֵּה-זֹאת תּוֹרַת הַבַּיִת:

מפשטות הכתובים די על מנת להוכיח שבית המקדש עומד על ראש הר המוריה וכך הבינו רוב רובם של המפרשים. וזה לשון הרד"ק: "על ראש ההר - הר הבית והוא ההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין". כך גם מעיד יוסיפוס פלביוס³¹, שבית שני היה בראש הר המוריה.

יש שהבינו מן המלבי"ם שם, שהוא סובר שרק לעתיד לבוא המקדש יהיה בראש ההר אבל כעת הוא בכתף הר המוריה.

אבל אחרי עיון במה שהוא כתב בזכריה יד, ד משמע שהשינוי שלעתיד לבוא יקרה על ידי נס, על ידי רעש הארץ המתואר בזכריה יד, ד. ועוד משמע מדברי המלבי"ם ליהושע טו, ח, שגם המלבי"ם מודה, שעין עיטם, שהיה יותר גבוה ממקום המקדש, לא היה על הר המוריה. וז"ל המלבי"ם: ועלה הגבול. עליה זו נמשכה עד מעין מי נפתוח ומשם התחיל לירד, כמ"ש חז"ל סבר למבניה בעין עיטם דמדלי טפי (זבחים נד ב):

לאור ההבנה הנ"ל, גם המלבי"ם מודה שבבית שני, ההיכל (כולל קדש הקדשים כמובן) היה בראש ההר, אלא שלעתיד לבוא הר המוריה, לדעת המלבי"ם, יהיה יותר גבוה מהרים אחרים.

המקדש יקבל תועלת מהגבהת הר המוריה, שבזמן ההוא הוא יהיה במקום הגבוה, בניגוד לעכשיו שהוא נמצא בכתף. על פי פרשנותו ליחזקאל בפרקים מה, מח, העיר תתרחק מרחק רב מן המקדש.

ואולי זה גם דעתו של רבנו בחיי, שלעתיד לבוא, הר המוריה יהיה הגבוה מכל הרי בנימין. זאת, אף על פי שהוא מודה לשיטת רש"י, שבזמן דוד, עין עיטם, **שהוא מעין מי נפתוח**, היה יותר גבוה. וז"ל רבנו בחיי לדברים פרק לג פסוק יב:

חופף עליו. על הכבוד שהיה שוכן בירושלים בחלק בנימין. וטעם "בין כתפיו" ולא אמר "על ראשו" לפי שבית המקדש אינו בגובה ההר ממש אלא למטה מעט נמוך כ"ג אמה מעין עיטם, ודעתו של דוד היה לבנותו שם, כמו שדרש בשחיתת קדשים, **וכן פירש רש"י ז"ל**. (עיין רש"י מסכת יומא דף לא עמוד א ד"ה עין עיטם).

לפי שיטת הרדב"ז היו שינויים מפליגים בטופוגרפיה של הר הבית. ולכן לשיטתו, בזמן בית שני או ראשון, הר הזיתים היה יותר נמוך מהר המוריה, ועל ידי חפירת האויבים הר המוריה נעשה יותר נמוך.

³¹ מלחמות היהודים ספר ה, א

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

לפי ר' בעז יעקובי הרדב"ז "שלל לחלוטין ההשוואה בין המצב הארכיאולוגי טופוגרפי היום למצב שהיה בזמן הבית. הרדב"ז נשאל (ב, תרל"ט):

שאלת ממני דמקראי משמע דהר הבית והמקדש גבוה מירושלם ... ועתה אני רואה שהיא גבוהה מהר הבית מכל סביבות הבית חוץ מצד הדרום...?

עונה הרדב"ז:

"דע כי ב' דברים גרמו זה והוא כי בהיות כי עכו"ם כבשו את הבית כמה פעמים ומשנאתם אותו ערו ערו עד היסוד בו ועוד כדי שלא יהיה גבוה ממקום שלהם ולפי שהמקום מדרון הגשמים היו שוטפין מידי שנה בשנה את העפר שהיה תיחוח ומוליכין אותו עד ששפל קרקעות הר הבית וגם מלכי העכו"ם היו חופרים כדי לגלות יסודות הבית לבנות עליהם חומת הבית".

כלומר, לדעת הרדב"ז מפלס הר הבית היה בגובה הר הזיתים והעיר העליונה, עשרות מטרים יותר גבוה מגובהו היום! היום אנו סוברים שגובהו של הר הבית דומה למה שהיה בזמן הבית. אבל, הרדב"ז עצמו סבר אחרת. אנו רואים שהוא לא התבסס על הארכיאולוגיה והטופוגרפיה שראה בימיו. ברור כי הרדב"ז התבסס רק על המסורת³².

ולפי זה כשם שזה לגיטימי לטעון שגובה הר המוריה השתנה הרבה מזמן בית שני, באותו דרך, אפשר לטעון שבימי דוד, ואולי אף בזמן בית שני היה איזה מקום בהר המוריה בשם עין עיטם שהיה יותר גבוה מכיפת הסלע. אבל היום הוא כבר לא יותר גבוה. לא שאני באמת מאמין שהשיטה הזאת צודקת, אלא באתי רק לסתור את "ההוכחה" שמנסים להביא מדברי הש"ס על עין עיטם להזיז את מקום המקדש, ממקום שידוע לנו על פי מסורת.

רצפת המערה מתחת לסלע בכיפת הסלע כהוכחה נגד הרב שלמה גורן

באתר [רשות הטבע והגנים](#) מובאות תמונות של ריצוף הר הבית בימי הורדוס

הכירו: כך נראתה הרצפה במתחם בית המקדש השני:

לראשונה במחקר הארכיאולוגי הצליחו חוקרים לשחזר בוודאות גבוהה מרכיבים אדריכליים מסוימים ששימשו במפעל הבניה של בית המקדש השני וחצרותיו, מזמן שלטונו של המלך הורדוס (37 עד 4 לפנה"ס). השחזור הוא של רצפות מעוטורות בצבעים שונים ודגמים גיאומטריים ששימשו ככל הנראה בסטווים שהקיפו את מתחם המקדש

³² הוא רק היה צריך למצוא הסברים מדוע אין סתירה בולטת בין המציאות על הקרקע ומסורתנו

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה):
מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

ואולי גם במבנים חשובים אחרים וברחבות הגדולות שבהם נאספו עולי הרגל הרבים שהגיעו אל בית המקדש.
ד"ר ברקאי: "מאפשר לקבל מושג על פארו הרב של בית המקדש."

במפעל סינון העפר מהר הבית, הנערך בגן הלאומי עמק צורים, על ידי חוקרים מאוניברסיטת בר אילן ובמימון עמותת עיר דוד והקרן לקידום הארכיאולוגיה בישראל, נתגלו כ-600 אריחי ריצוף צבעוניים מאבן. כ-100 מהם תוארכו בוודאות לימי הבית השני, בהתבסס על מידותיהם התואמות את תקן הרגל הרומית (שאורכה 29.6 ס"מ) ועל מקבילות מארמונותיו של הורדוס במצדה, הרודיון, יריחו ואתרים נוספים. כמו כן, מתבסס התיארוך על רצפות דומות שנתגלו בארמונות ובוילות מפוארות באיטליה, מבנים המיוחסים אף הם לימיו של הורדוס....

לפני כ-15 שנה חפר הוואקף המוסלמי, באופן בלתי חוקי, בהר הבית וסילק את העפר לערימות שפך במזרח ירושלים. ארכיאולוגים מאוניברסיטת בר אילן, ד"ר גבריאל ברקאי ויצחק דבירה, יזמו את הצלת הממצאים. רשות הטבע והגנים הלאומיים הכירה בחשיבות הארכיאולוגית של העפר והעמידה שטח בגן לאומי עמק צורים, ומזה כ-12 שנים מתבצע מפעל חינוכי וחברתי ענק בו לקחו חלק, עד עתה, למעלה ממאתיים אלף מתנדבים מכל שדרות החברה בישראל ומכל רחבי העולם. המפעל ממומן ומנוהל על ידי עמותת עיר דוד. המתנדבים מסננים את ערימות העפר, תחת פיקוח ארכיאולוגי הדוק. הקרן לקידום הארכיאולוגיה בישראל מממנת את חקר הממצאים. עד כה העלו המתנדבים שפע של ממצאים ארכיאולוגיים רבים ויקרי ערך, מהם ניתן ללמוד על הר הבית ועל שהתרחש בו במהלך ההיסטוריה. בין היתר נתגלו גם אריחי ריצוף צבעוניים מתקופות שונות.

צילום: פרויקט סינון הר הבית (צחי דבירה)

יש מערה בתוך הסלע של כיפת הסלע וברצפת המערה יש ריצוף דומה לריצוף של תקופת הורדוס

<https://har-habait.org/articleBody/30551>

הרב פינחס אברמוביץ

במרכז הר הבית על גבי הרמה המוגבהת, עומד מבנה כיפת הסלע, בערבית: "קובת א-צכרה", הניכרת למרחוק בכיפה המוזהבת הגדולה שעליה. קירות המבנה החיצוניים הם בצורת מתומן, שאורכו ורוחבו המרביים הם כחמישים מטר.

במרכז המבנה מעגל עמודים התומכים את הכיפה הגבוהה, ומתחת לכיפה, בתוך המעגל הפנימי שיוצרים העמודים, נמצא הצ'ורה, סלע ההר הטבעי המהווה למעשה את הנקודה הגבוהה ביותר בהר הבית: כ-744 מטר מעל פני הים. הסלע בולט ושטחו החשוף בגודל של 13 X 17 מטר, וגובהו מגיע לקומת אדם. על פי המסורת היהודית הסלע הוא 'אבן השתיה' שהיה בקודש הקדשים והיווה את התשתית לארון הברית בימי בית המקדש הראשון.

הארון נגנז בסוף ימי בית המקדש הראשון, ובימי הבית השני למעשה היתה בקודש הקדשים רק אבן השתיה.

בתוך הסלע החשוף חצובה מערה אשר אליה יורדים ב-14 מדרגות. המערה מרובעת ומידותיה כ-7 X 7 מטרים. גובהה בין 2 ל-2.5 מטרים. במערה ארבעה גומחות תפילה מהתקופה הצלבנית והפאטימית, ועל פי מסורת מוסלמית הן מקום התפילה של אברהם אבינו, דוד המלך, שלמה המלך ואליהו הנביא. בתחתית מערה זו ישנו פתח נוסף של חלל, אך הוא מכוסה בלוח שיש. כאשר דורכים על לוח השיש נשמע קול ההד של החלל שתחתיו. החלל הפנימי נקרא 'בור הרוחות', והמוסלמים מאמינים שבחלל זה אצורות כל נשמות בני אדם.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

מה יש במערה?

המערה החצובה בעומק הצח'רה היא תוך הסלע, ותקרתה אבן השתיה. והנה, המערה והחלל המסתורי שתחתיה מתאימים באופן מופלא לדברי הרמב"ם על 'מטמונית עמוקות ועקלקלות' החצובות באבן השתיה במקום קודש הקדשים.

השערה זו עלתה כבר בראשית המחקר, בסוף המאה התשע עשרה בין השערות נוספות. לעומתם יש המזהים את המערה על פי צורתה כקבר פיר מתקופת הברונזה. ואולם, יש לציין, שחלל זה לא נחקר מעולם באופן יסודי ואיננו יודעים לתארו בוודאות. היו אף שהטילו ספק בקיומו, כך החוקר הצרפתי בגטי מוסר שנכח בעצמו בשיפוצים של רצפת המערה בשנת 1959 ולא הבחין בשום כניסה לחלל נוסף תחת המערה.

הידיעות היחידות אודות 'מחקר' שנעשה בחלל זה הן קטועות מאד. בשנת 1911 הגיעה לירושלים המשלחת של מונטגיו פארקר, אשר בעידודו של מרטיקן שוודי חפרה בירושלים במטרה למצוא את אוצרות המקדש הנעלמים - ארון הברית וכתרו וחותרו של שלמה המלך. פארקר שיחד פקידים תורכיים אשר אישרו למשלחת לחפור בתוך הר הבית עצמו, בעיקר באזור אורות שלמה.

בליל י"ג בניסן, 17 באפריל, בחיפושם אחר ארון הברית, נכנסו אנשי משלחת פארקר לתוך כיפת הסלע והסירו המכסה מעל בור הרוחות. באותו הלילה הם נתפסו בידי שומר הווקף וחשיפתם גרמה לפרץ מהומות של הערבים. חברי המשלחת נאלצו לברוח מירושלים בעור שיניהם ותוך סכנת חיים. ממצאי המשלחת של פרקר מתוך בור הרוחות לא פורסמו מעולם, ואמנם, השמועות מספרות על קיומו של בור רדוד בעומק של כ-25 ס"מ. עכ"ל

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

ממה שראיתי באינטרנט רוב הזמנים בזה"ז השיש מכוסה על ידי שטיח, אבל היו תקופות שהסירו את השטיחים ואנו רואים שסגנון השיש דומה מאד לסגנון של השיש של הורדוס שמצאו בפרויקט סינון הר הבית. מזה משמע, שאף בימי הבית השני היתה מערה מתחת לאבן השתיה. אם כן, יש כאן הוכחה נוספת נגד שיטת הרב גורן.

מדוע?

בבית ראשון כל המזבח של 28 אמה על 28 אמה היה מעל שטח בלי חללים מתחת השטח. בבית שני הרחיבו את המזבח 4 אמות לכיוון מערב דרום לכלול את השיתין. אם יש חלל גדול מתחת לאבן השתיה ששטחו יותר גדול מ-4 אמות במערב ודרום, אנו מוכרחים לומר, שאבן השתיה לא יכול להיות מקום המזבח כשיטת הרב גורן.

מסכת זבחים דף סא עמוד ב ודף סב עמוד א עם פירוש חברותא

תנן התם במסכת מדות: בתחלה היה מזבח האבנים של שלמה כ"ח אמה על כ"ח אמה, ומתוך אותם כ"ח אמות מגרעים אמה מכל צד של מקום יסוד, ואמה מכל צד מקום הסובב, ואמה מכל צד מקום הקרנות, ואמה מכל צד מקום הילוך רגלי הכהנים, נמצא מקום המערכה כ' אמה על כ' אמה, וכשעלו בני הגולה ובנו בית שני הוסיפו עליו על המזבח ד' אמות מן הדרום וד' אמות מן המערב כמין גמא כמין גימל יונית כזו והיה המזבח כולו ל"ב אמה על ל"ב אמה ומקום המערכה כ"ד אמה על כ"ד אמה. ומבארינן: מאי טעמא הוצרכו להוסיף על מדות המזבח? ...

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

כי אתא רבין אמר רבי שמעון בן פזי לפרש הא דהוסיפו בני הגולה על המזבח משום שיתין, בורות לנסכים הוסיפו, כלומר משום דמעיקרא בימי שלמה סבור לפרש הא דכתיב "מזבח אדמה", פירוש שהוא [המזבח] יהא אטום באדמה ולא חלול, והבור של הנסכים היה על יד המזבח, ולא תחתיו כדי שיתקיים דין "מזבח אדמה", והיו הנסכין שותתין לרצפה אל הבור שליד המזבח. ולבסוף בימי בית שני כשעלו בני הגולה סבור דשתיה כאכילה היינו דניסוך הנסכים הוא כהקטרת חלבים, מה אכילה צריכה להיות מתאכלת במזבח, כלומר על האש, אף שתית הנסכים צריכה להבלע במזבח, ומשום כך הוסיפו בבנין המזבח כדי שהבור שעשו בימי שלמה יהיה בתוך שטח המזבח, ונקבים עשו בראש המזבח עד לבור כדי שירדו הנסכים לשם. ומאי פירושא ד"מזבח אדמה" לדבריהם? לא שיהא חלול, אלא ילפינן שהוא, המזבח, יהיה מחובר באדמה, שלא יבנו לא על גבי כיפים ולא על גבי מחילות אלא על האדמה, ובור של מזבח לא חשוב כיפין לפי שהוא צורך מזבח, כן כתבו התוס'.

וכן פסק החפץ חיים בליקוטי הלכות זבחים, פרק ששי, תורת הקדשים אות י'. אין בונין את המזבח ע"ג כיפין ולא ע"ג מחילות. ולכאורה מכאן הוכחה שאם המערה מתחת לאבן השתיה אינה מוגבלת ל-4 אמות בצד הדרום והמערב, שהוא פסול להיות המקום של המזבח. ואם פסלנו את המקום להיות מקום המזבח מודה הרב גורן שמצד המסורת מוכרח לקבל שהוא מקום חשוב לעם היהודי, היינו מקום קדש הקדשים.

ואולי בדוחק, אפשר לדחות את הראיה בטענה שאחרי שכבר הותר בבית שני, שיתין מתחת המזבח, הותר שיתין רחב ולא בצמצום. או שהמזבח לא היה על כל הסלע של כיפת הסלע אלא על פינה מסוימת ואותו פינה של הסלע היה כמעט בלי מערה תחתיו³³.

עוד יש להעיר שפוסק הרמב"ם ב הלכות בית הבחירה פרק ב הלכה יב

ולמטה ברצפה באותו הקרן היה מקום אמה על אמה וטבלא של שיש וטבעת קבועה בה שבו יורדין לשיתין ומנקין אותו.

וכן כתוב בש"ס³⁴ תניא, אמר רבי אלעזר בר צדוק: לול קטן היה בין כבש למזבח במערבו של כבש, ואחת לשבעים שנה פרחי כהונה יורדין לשם ומלקטין משם יין קרוש שדומה לעיגולי דבילה, ובאין ושורפין אותו בקדושה.

ויש לשאול איפה היה הלול הקטן אם הסלע היה מקום המזבח? ומדוע במקום זה אנו מוצאים מערה גדולה מתחת הסלע³⁵.

האם זה הגיוני שיש מחילות תחת ההיכל אם אסור תחת המזבח?

התוספתא במסכת כלים (בבא קמא) (צוקרמאנדל) פרק א הלכה יא אומרת, שהיו מחילות תחת ההיכל:

הכל נכנסים לבנות ולתקן ולהוציא את הטומאה. מצוה בכהנים אין כהנים נכנסין לויים. אין לויים נכנסים ישראלים. מצוה בטהורים אין טהורים נכנסים טמאין. מצוה בתמימין אין תמימין נכנסין בעלי מומין

³³ ועיין פרק ששי של ליקוטי הלכות, זבחים, זבח תודה ד"ה ששים אמה, שדן בשאלה האם ניתן ללמוד, שאפשר להוסיף על המזבח עד ששים אמה. ומשמע על פי הפרשנות של החפץ חיים שלדעת רש"י ותוספות אפשר להוסיף על המזבח עד ששים אמה. ובנוסף לדין הנ"ל, פוסקים "אין בונין את המזבח ע"ג כיפין ולא ע"ג מחילות".

³⁴ תלמוד בבלי מסכת סוכה דף מט עמוד א

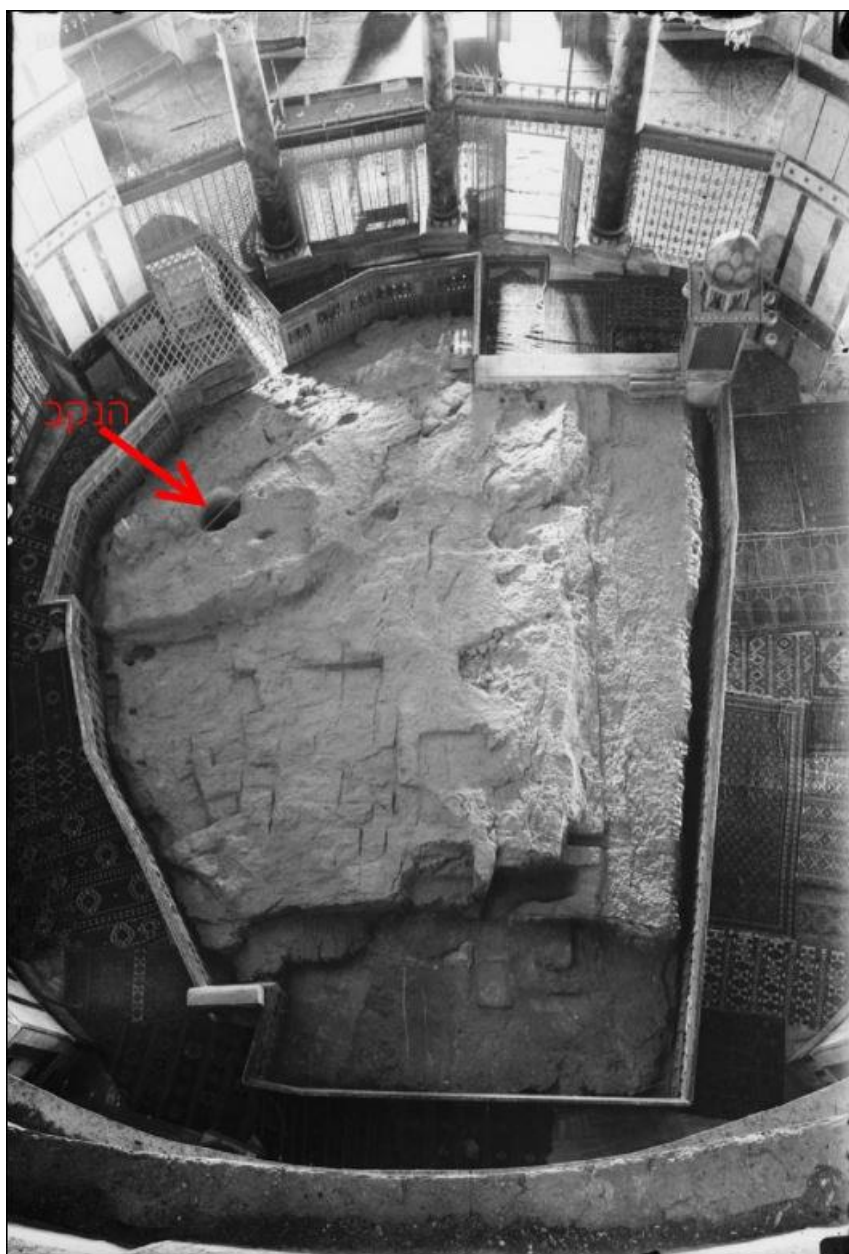
³⁵ ועיין מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי (אפשטיין-מלמד) שמות פרשת יתרו פרק כ פסוק כא דברי רבי מאיר לסלק את האפשרות שהציע המלבי"ם שאולי כן היה מחילות גדולות תחת המזבח. עוד יש להעיר שהרב גורן דן בספרו הר הבית פרק כ"ה במקצת הראיות נגד הזיהוי שלו למקום המזבח, וקשה לקבל את הסבריו.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

מצוה שיכנסו בתיבות אין שם תיבות נכנסין דרך פתחין. וכן הוא אומר ויבאו הכהנים לפני הבית לטהר ויוציאו את כל הטומאה וגו'. **ר' יהודה אומר: מחילות שתחת היכל חול**, וגגה של היכל קדש. אין אוכלין שם קודשי קדשים ואין שוחטין שם קדשים קלים והטמאים שנכנסו לשם הרי אלו פטורין: וכן מובא שהיו מחילות תחת ההיכל בפסחים דף פו. וסוטה ט.

הזיהוי של אבן כיפת הסלע על ידי תייר מבורדו 260 שנים אחר החורבן

בספר 'הר הבית' (עמ' קפד) כותב הרב גורן, שהמסורת אודות קדושת הסלע הנקוב בכיפת הסלע אינה מתחילה ברדב"ז אלא עתיקה היא, ותחילתה מיד לאחר החורבן. זו לשונו שם: **קדושתו ומעמדו העילאי של הסלע הנקוב** [בכיפת הסלע] נשתרש בקרב העם, כנראה, מיד אחרי החורבן של הבית השני. כי כבר בשנת 333 למנינם, כשעלה התייר מבורדו {הערה: תייר נוצרי} לירושלים ראה יהודים... 'שיבכו יקוננו אצל אבן אחת שנשארה שם מבית מקדשם. **אין ספק שכוונתו** [של התייר מבורדו] **לצ'אחרה שהוא אבן השתיה**." עד כאן הציטוט.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

לא ברור מי עשה הנקב בסלע, יהודים או גוים. אבל בניגוד למה שהרב גורן כתב למעלה, יש שרוצים להביא ראיה מן הנקב, שאין הסלע מקום קדש קדשים, שהרי לא יתכן שיהודים יכנסו לקדש קדשים, במיוחד בלי אפר פרה אדומה³⁶. וכמה תשובות לדבר.

א. אולי פסקו כשיטת המאירי בשם הראב"ד שאין איסור כניסה לכל שטח הר הבית בזמן החורבן. ודוד הראובני שהיה בימי הרדב"ז, שטען שהוא אח של מלך המולך על שבט ראובן וגד (ולזכותו יש לציין שרבי שלמה מולכו חזר בתשובה בגללו) נכנס בפועל להתפלל במערה מתחת כיפת הסלע³⁷. והרי ידוע שהרדב"ז בשו"ת רדב"ז חלק ב סימן תרצא היה מוכן לצרף את שיטת הראב"ד ז"ל ל"כי האידנא אין כרת למי שנכנס למקדש" כא' מן הספקות להתיר להיכנס לעליות בהר הבית". ועוד הרדב"ז העלה אפשרות (רדב"ז הלכות סנהדרין פרק ד הלכה יא) שהסמיכה יתחדש על ידי בני ראובן וז"ל "ותו דבני ראובן עתידים לבוא ולעשות מלחמות לפני בוא מלך המשיח ומאן לימא לן שלא יהיה בהן סמוך מפי סמוך והוא יסמוך אחרים"³⁸. הוי אומר, זה בכלל לא רחוק מלטעון שבימי התייר מבורדו יהודים דתיים נהגו על פי שיטת המקילים.

ב. הרמב"ם פוסק שמותר לצורך תיקון המקדש או לצורך הוצאת הטומאה, להיכנס לכל שטחי הר הבית. יתכן שבזמן התייר מבורדו היתה גישה למערה שמתחת כיפת הסלע, דרך הר הבית, ופסקו היהודים שבמחילות שמתחת כיפת הסלע מותר להיכנס מסיבה טובה, שהרי בתוספתא כתב שמי שנכנס לשם פטור. התייר מבורדו לא דייק בין מי שנמצא מעל הסלע ומי שנמצא מתחת³⁹.

ג. יש ראשונים הסוברים שעדיין היה להם אפר פרה אדומה להיטהר בזמן הנ"ל. כותב פרופ' מיכלסון, עולא אמר (חגיגה כ"ה ע"א ובנידה ו' ע"ב) "חברייא מדכן בגלילא" שהיו עושים שמן ויין לצורך בית המקדש בטהרה. ולתוס' בחגיגה ד"ה "שרצועה" פשוט מכאן שהיה אפר פרה אדומה בירושלים (או בסביבה). ועולא חי כ- 20 שנה לפני ביקור התייר מבורדו. ואולי סברו ששאר האיסורים להיכנס לאיזור ההיכל לא שייך בזמן החורבן.

ד. לא יודעים אם היהודים שתיתר הנוצרי מבורדו הם מאמיני תורה בעל פה או צדוקים, שגם חבבו את מקום המקדש.

לפי החזקוני יש תקדים למנהג היהודים למשוך את האבן בשמן שעליהם העיד התייר מבורדו

בחזקוני בראשית פרשת ויצא פרק כח פסוק יח כתוב:

(יח) **ויקח את האבן** אבן שתיה היא שממנה נשתת העולם. **ויצק שמן על ראשה** משח אותה לקדשה להקריב עליה קרבנות בשובו מפדן ארם. כמו שמצינו בכלי משכן וימשחם ויקדש אותם.

³⁶ ובענין ביאה ריקנית מצאתי בגור אריה ויקרא פרשת אחרי מות פרק טז פסוק ג: ואפילו אם תאמר דודאי אף לעתיד גם כן נתקדש, לכך נאמר "בזאת יבא אהרן" לומר שיש הפרש, דלאחר שחרב הבית לא הוזהר עליו אביאה ריקנית, כיון שלא נבנה, עד שנבנה. ואף על גב דהאי קרא "בזאת יבא אהרן אל הקדש" בבית ראשון איירי, דהא כתיב "בזאת", והוא בגימטריא ת", אפילו הכי מרבין ממנו בית שני שהוא בבל יבא, והיינו מדאפיק בית ראשון בלשון "אל הקדש", שמע מינה דהוא מחייב על בית ראשון משום קדושה, אם כן בית שני נמי קדוש - וחייב, כך פירוש:

³⁷ <https://www.daat.ac.il/daat/vl/davidhareuveni/davidhareuveni01.pdf>

³⁸ אני לא סובר כרדב"ז, אבל הרב שאול ישראלי רצה להצדיק את דבריו. עיין <https://www.yeshiva.org.il/midrash/3913>

³⁹ וצריך עיון האם בזמן החורבן יש מכת מרדות להיכנס דרך מערה שהרי קבע הרמב"ם הלכות ביאת המקדש פרק ג הלכה יט "טמא שנכנס למקדש דרך גגות פטור שנאמר ואל המקדש לא תבוא דרך ביאה חייבה תורה, ואף על פי שהוא פטור מכרת מכין אותו מכת מרדות [ואפילו נכנס במגדל הפורח באויר] בין שנכנס למקדש [במגדל] דרך גגות, בין שנכנס בו דרך פתחים". ועוד יש לברר האם בזמן החורבן יש מכת מרדות למי שהכניס רק ידיו למקדש שהרי פסק הרמב"ם בהלכות ביאת המקדש פרק ג הלכה יח: "וכן טמא שהכניס ידו למקדש מכין אותו מכת מרדות, עכ"ל.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

וכן מוכיח לפנינו אנכי בית אל אשר משחת לי שם מצבה. ד"א לסימן משחה כדי שיכירנה כשיחזור.

גם שכל טוב (בובר) בראשית פרשת ויצא פרק ל פסוק יג מביא את התקדים בשם הברייטא של ר"א בן הורקנוס

וישכם יעקב בבקר ויקח את האבן. מצא אותן נעשות אבן אחת: וישם אותה מצבה. בתוך המקום: [ויצוק שמן על ראשה]. הלך ללזז ולקח משם שמן ויצק על ראש האבן. וראיתי בברייטא של ר"א בן הורקנוס, שירד לו שמן מן השמים ויצק עליו, זש"ה לריח שמניך טובים שמן תורק שמך (שה"ש א ג). צוה הקדוש ברוך הוא ונתגלגלה האבן מאותו המקום שהוא סמוך עד הר המוריה והיתה עליו גזירתו ונשתקעה עד עמקי תהומות, ועשה אותו סניף לארץ, כאדם שעושה סניף לכיפה, ולפי' נקראת אבן שתיה, ששם הוא טבור כל הארץ, ועליו היכל ה' עומד, שנאמר והאבן הזאת אשר שמת מצבה יהיה בית אלהים:

בשינויים קלים כתוב גם ברמב"ן לבראשית כח, יז, ובפרקי דרבי אליעזר פרק לה.

פרקי דרבי אליעזר בשם רבי ישמעאל הביא שבאחרית הימים בני ישמעאל יבנו בנין בהיכל. אם כיפת הסלע בנוי במקום ההיכל כרגע יש קיום לדבריו. ואם רק המזבח בנוי בכיפת הסלע אין קיום לדבריו.

פרקי דרבי אליעזר פרק ל:

רבי ישמעאל אומר, חמשה עשר דברים עתידין בני ישמעאל לעשות בארץ באחרית הימים. ואלו הן, ימדדו את הארץ בחבלים, ויעשו בית הקברות למרבץ צאן אשפתות, וימדדו בהם וימיהם על ראשי ההרים, וירבה השקר, ותגש האמת, וירחק חק מִיִּשְׂרָאֵל, וירבו עונות בִּישְׂרָאֵל, שני תולעת כצמר, ויקמל הנר והקלמוס, ויפסל סלע מלכות, ויבנו את הערים החרבות, ויפנו הדרכים, ויטעו גנות ופרדסים, ויגדרו פרצות חומות בית המקדש, ויבנו בנין בהיכל. ושני אחים יעמדו עליהם נשיאים בסוף. ובימיהם יעמד צמח בן דוד, שנאמר [דניאל ב, מד] וביומיהון די מלכיא אנון יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל.

לפי האפשרות שהציע הרב גורן שכיפת הסלע היא מקום המזבח ומקום היכל ה', 85 אמות יותר מערבה, היינו צריכים למצוא לפי שיטת רבי ישמעאל בנין משמעותי. אבל מי שמדד קבע שאין בנין שמתאים לדברי רבי ישמעאל בשטח הנ"ל. כמובן, שאם כיפת הסלע בנויה על שטח ההיכל, יש קיום לדברי רבי ישמעאל.

גובה ההיכל לפי השיטה שכיפת הסלע = מקום המזבח

על פי המשנה במסכת מידות ג, ו, רצפת ההיכל היתה 6 אמות יותר גבוהה ממקום המזבח. אם כן, לפי השיטה שבכיפת הסלע היה מקום המזבח, חסרים הרבה מטרים של הר המוריה במערב לכיפת הסלע, מצד הגובה. דבר שהוא אפשרי להסביר, אבל היה דורש טירחה רבה (של חציבה וחפירה בהר) לגוים שממילא רצו להכניס את העבודה זרה שלהם למקום. ואם בכל זאת הגוים כל כך התאמצו להוריד שרידי המקדש יש לשאול מדוע הם לא הורידו את הסלע של כיפת הסלע (להיות שווה לגמרי לשאר השטח), או את חומות הורדוס?

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

כמובן, שאפשר לומר, שהגויים פחדו מבנין ההיכל יותר ממה שפחדו מבנין המזבח. לכן את סלע האם מתחת ההיכל הם התאמצו לעקור אבל לא מתחת המזבח.

יש בעיה טופוגרפית גם במזרח אם נניח שכיפת הסלע היא מקום המזבח כדעת הרב שלמה גורן

עזרת נשים צריכה להיות נמוכה 7 וחצי אמות מקרקעית עזרת ישראל. אבל אם נשתמש באמה של 58 ס"מ ונמדוד מכיפת הסלע את השטח שתופסים המזבח, עזרת כהנים ועזרת ישראל, נגלה שחסרה הירידה של 7 וחצי אמות שאנו מצפים שיהיו על פי המשנה.

כיוון בית המקדש ומסלול ההליכה על יד שער הרחמים

העולים להר הבית בדרך כלל מניחים שכיוון בית המקדש היה מכון בדיוק לפי המזרח האמיתי. ועל פי הירושלמי יש צד להניח כך.

וז"ל, תלמוד ירושלמי מסכת עירובין פרק ה הלכה א

מרבועה ריבוע עולם כדי שיהא מערבה למערבו של עולם ודרומה לדרומו של עולם (שולחן ערוך אורח חיים הלכות תחומין סימן שצח סעיף ג: כשהוא מרבועה, מרבועה בריבוע העולם, כדי שתהא כל רוח ממנו משוכה כנגד רוח מרוחות העולם ומכוונת כנגדם).

אמר רבי יוסה אם אין יודע לכוין את הרוחות צא ולמד מן התקופה ממקום שהחמה זורחת באחד בתקופת תמוז עד מקום שהיא זורחת באחד בתקופת טבת אלו פני מזרח ממקום שהחמה שוקעת באחד בתקופת טבת עד מקום שהיא שוקעת באחד בתקופת תמוז אלו פני המערב והשאר צפון ודרום הדא הוא דכתיב [קהלת א ו] הולך אל דרום וסובב אל צפון הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה. סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח אלו פני המזרח והמערב.

ניחא בשילה ובבית העולמים דמר ר' אחא בשם שמואל בר רב יצחק כמה יגעו נביאים הראשונים לעשות שער המזרחי שתהא החמה מצמצמת בו באחד בתקופת טבת ובאחד בתקופת תמוז. שבעה שמות נקראו לו שער סור שער היסוד שער חריסית שער איתון שער התווך שער חדש שער העליון. שער סור ששם היו טמאים פורשין הדא הוא דכתיב [איכה ד טו] סורו טמא קראו למו. שער היסוד ששם היו מייסדין את ההלכה. **שער חריסית שהוא מכון כנגד זריחת החמה היך מה דאת אמר [איוב ט ז] האומר לחרס ולא יזרח.** שער האיתון שהוא משמש כניסה ויציאה. שער התווך שהוא מיוסד בין שני שערים. שער חדש ששם חידשו סופרים את ההלכה שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל החיל ועזרת הנשים. ומעלה יתירה היתה בבית העולמים. ובמדבר מי היה מכון להן את הרוחות א"ר אחא ארון היה מכון להם את הרוחות הדא הוא דכתיב [במדבר י כא] ונסעו הקהתים נושאי המקדש זה הארון [במדבר י כא] והקימו בני מררי את המשכן עד בואם בני קהת שעליהן היה הארון נתון.

כיון שחוקר המקדש, גל ערמון, המציא שיטה חדשה, שאמנם מקום קדש הקדשים נמצא תחת כיפת הסלע, אבל לדעתו פניו של בית המקדש בירושלים היו מכוונים לצפון מזרח (באזימוט 62 מעלות) ולא למזרח המוחלט כדעה המקובלת, רציתי להוכיח נגד שיטתו. ואילו היה איזה חשש אמיתי לשיטתו, העולים להר הבית לא היו יכולים להקיף את ההר במזרח, לפי המסלול שבשימוש היום.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

יסוד גדול לשיטת גל ערמון, שדברי רבי יוסה שהבאתי לעיל בירושלמי על עירובין פרק ה, אינו מצביע על הר הבית המכוון למזרח המוחלט, אלא לדעת גל ערמון, רבי יוסה התכוון לסטיה בערך 62 מעלות מן המזרח האמיתי, שהרי מקום זריחת השמש בהר הבית בתקופת תמוז הוא בערך 62 מעלות סטיה מן המזרח האמיתי.

אלא שעל פי התוספתא אי אפשר להעמיס דברים כאלו בדברי רבי יוסה. וכך קבע התוספתא מסכת עירובין (ליברמן) פרק ד הלכה ו

הלכה ו

היו שני בתים יוצאין הימנו כמין שני פיגמין לשתי רוחות רואין כנגדן כאילו הן מלאין בתים וחצרות מרביע כנגדן ומוודד מהן ולהלן אלפים אמה מרבעה כריבוע עולם נותן צפונה לצפון עולם ודרומה לדרום עולם אמ' ר' יוסה אין אין {אם אין} יכול לרבעה כמין עולם {ביאור חזון יחזקאל: שאינו יכול לכוון הסימנים ע"פ המזלות} ירבענה כמין תקופה מקום שחמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר זהו פני דרום ביום ארוך ושוקעת ביום ארוך זהו פני צפון תקופת ניסן ותקופת תשרי חמה יוצאה בחצי מזרח ושוקעת בחצי מערב שנ' הולך אל דרום וסובב אל צפון הולך אל דרום ביום וסובב אל צפון בלילה סובב סובב הולך וגו' זה הוא מזרח ומערב

כוונתו של ר' יוסה שלכתחילה צריך לכוון את הרוחות על פי המזלות (קבוצת כוכבים) שתמיד נמצאים בצפון או בדרום ורק אם אין אתה בקי בחכמת הכוכבים יש לכוון את הרוחות על פי זריחת השמש

- רי"ף מסכת עירובין דף טז עמוד א

[דף נ"ו ע"א] ת"ר הבא לרבעה מרבעה לריבוע עולם צפונה לצפון עולם דרומה לדרומה של עולם וסימניך עגלה בצפון עקרב בדרום:

- רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף מסכת עירובין (לפי דפי הרי"ף) דף טז עמוד א
- עגלה בצפון ועקרב בדרום. מזלות הם ולא ישנו את מקומם לעולם בקיץ ובחורף כשאר מזלות:

- רש"י מסכת עירובין דף נו עמוד א

בריבוע של עולם - כדמפרש ואזיל.

נותן צפונה לצפון עולם ודרומה לדרום עולם - ולא באלכסונו של עולם.

וסימניך - אם אינך יודע לכוין צפון ודרום.

עגלה בצפון ועקרב בדרום - מזלות הן.

אם אינו יודע לרבעה בריבוע של עולם - שאינו מכיר במזלות הללו.

מרבעה כמין התקופה - לפי הילוך סיבוב החמה ניכר, איזו רוח דרומית ואיזו רוח צפונית.

חמה יוצאה ביום ארוך - אותו רוח שאתה רואה שחמה יוצאה ביום ארוך של ימי תקופת תמוז יוצאה בצידי האחד ושוקעת באותו רוח עצמו בצידי האחר.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

זהו פני צפון - לפי שהחמה לעולם ביום ממזרח לדרום מהלכת כדאמר קרא (קהלת א) הולך אל דרום והליכת החמה ביום היא, אבל בלילה אינו הולך, אלא סובב מחוץ לכיפה, וביום הארוך עומדת בקרן מזרחית צפונית, ומהלכת מזרח דרום ומערב, ושוקעת בקרן צפונית מערבית ובלילה סובבת פני צפון ולמחרת היום נקצר מעט ואינה יוצאה בקרן אלא נמשכת מן הקרן ולמזרח מעט, ויוצאה, ובערב שוקעת בתוך המערב משוך מן הקרן מעט, ובלילה סובבת אותו מעט וכל הצפון, ומעט במזרח יותר מליל של אמש וכן בכל יום, עד שיוצאה בתקופת תשרי באמצע המזרח ושוקעת באמצע המערב, לפיכך היום והלילה שוין, ועדיין בכל יום נמשכת לצד דרום ויוצאה, ובשקיעתה נמשכת לצד דרום ושוקעת עד שיוצאה ביום בתקופת טבת בקרן מזרחית דרומית, ומהלכת דרום לבדו ושוקעת בקרן מערבית דרומית, והיינו דקאמר חמה יוצאה ביום קצר ושוקעת ביום קצר - זהו פני דרום.

אף על פי שעד עתה זה נראה ברור שפני המזרח של הר הבית חייב להיות מכון לגמרי למזרח האמיתי

עלה קצת ספק בלבי, האם סטייה של 6 מעלות או אפילו 13 מעלות נחשבת לסטייה מן הדרישה שפני המקדש תהיה במזרח. שהרי גם לולב העקום קצת אינו פסול בכלל.⁴⁰

וכבר הרחבתי בדיון האם יש סטייה של 6 מעלות מן המזרח האמיתי בגבול של הת"ק אמה על ת"ק אמה המקודש בקדושת הר הבית, ובכיוון העזרה, כאשר רציתי לדון בראיה של הרב אלקנה ליאור נגד שימוש באמה מתחת ל-53.5 ס"מ, בהר הבית, עיין שם.

האם לחשוש לחיל של הרב זלמן קורן שלשיטתו יש להגדיל את החיל למידה של כ-230 מטר ממזרח למערב ו-190 מטר מצפון לדרום.

חוקר המקדש, הרב זלמן קורן דייק מדברי יוסיפוס פלביוס ואולי מציור של הרמב"ם להגדיל את החיל. לפי השיטה שלו שהגדילה את החיל, מסלול ההליכה של העולים להר הבית בזמן הזה נכנס לחיל באיזור שער הרחמים.

⁴⁰ פסקי תשובות אורח חיים סימן תרמה אות יג

אבל לולב קצת עקום כמו ששכיח הרבה בלולים שלנו אין בזה פסול כלל ואפילו עקום לצד פניו או לצדדים, אך מן ההידור שיהיה הלולב ישר ממש כשרביט. ועיין עוד שו"ת אור לציון חלק ד - הערות פרק לב - דיני לולב הערה ה

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

כידוע, קיימת מחלוקת אם נשארה קדושת החיל בזמן הזה. לפי פשטות דברי הרדב"ז או שאין חיל היום או שהוא מצומצם מאד, שהרי הרדב"ז כתב⁴¹ שמותר בצפון להתקרב עד 40 אמות מן הקיר הצפוני של בנין כיפת הסלע ולא חשש לחיל רחב. הגר"ד חיים שלוש זצ"ל בספרו בני עמי (עמ' רכו) כתב אף סברא להקל על סמך ההבנה של רוב האחרונים ברמב"ם שאיסור חיל מדרבנן. וכן משמע מדברי הרמב"ם בעצמו בפירוש המשנה לרמב"ם מסכת כלים פרק א משנה ח, כי הוא השתמש בלשון "לא הרחקנו" שמשמע שהגזירה מטעם בית דין וז"ל:

ובתוספתא ולא טמא מת בלבד אמרו אלא אפילו מת עצמו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו, עמו במחנה לזוה. ועל דרך זו היה מותר לטמא מת לכנס לחיל ולעזרת נשים לפי שהכל במעלת מחנה לזוה כמו שהקדמנו, אלא שכבר בארו בתוספתא ואמרו החיל ועזרת נשים מעלה יתירה בבית העולמים, והטמאין שנכנסו לשם פטורין. ולא הרחקנו טבול יום מן החיל כדרך שהרחקנו טמא מת, לפי שטבול יום כבר טהר, ובשלישי דטבול יום אמרו וחכמים אומרים אין טבול יום טמא. והרחקנו טבול יום מעזרת נשים ולא הרחקנו מחוסר כפורים, לפי שטבול יום אסור בתרומה ומחוסר כפורים מותר בתרומה כמו שקדם. וכל זה לפי הכלל האמור כל שטומאתו חמורה מטומאת חברו חמור שלוחו משלוחו חברו.

⁴¹ שו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תרצ"א

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה): מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

האם הרמב"ם חזר בו ממה שהוא כתב בפירוש המשניות

לפי חידושי הגרי"ז - עניינים סימן נג (בענין איסור כניסת טמא מת לחיל ולעזרת נשים) וכן בפירוש השני של המהר"י קורקוס להלכות בית הבחירה פרק ז, הרמב"ם לא חזר בו ממה שהוא כתב בפירוש המשניות. אבל לפי הפירוש הראשון של המהר"י קורקוס, הרמב"ם חזר בו ופסק, שאיסור כניסת מת לחיל, זה מדאורייתא.

לענ"ד הרמב"ם לא חזר בו מדבריו בפירוש המשניות, אבל לא ברור לי האם הרב אברהם שפירא, שנתן לי את הפסק המחמיר בקשר לעלייה להר הבית מסכים. לדעתו איסור חיל, זה בגדר הלכה למשה מסיני. וכאן אעתיק קטע שמצאתי באינטרנט (<https://har-habait.org/articleBody/32038>) שדן בשיטת הגר"א שפירא ב"מנחת אברהם" ח"א סימן כ"ג: "דהנה הרמב"ם כתב פ"ז מהלכות בית הבחירה הט"ז 'החיל מקודש ממנו שאין עכו"ם וטמא מת ובוכל נדה נכנסים לשם: {השגת הראב"ד} החיל מקודש א"א אף זה מדבריהם'. ולכאורה אין כוונתו להשיג אלא לבאר דברי הרמב"ם.

אבל האמת נראה שהשגה היא שהוא מפרש כוונת הרמב"ם שהאיסור מהתורה הוא, ונראה שלמד כן ממה שכתב בהלכה י"ז

'עזרת הנשים מקודשת מן החיל שאין טבול יום נכנס לשם ואיסור זה מדבריהם אבל מן התורה מותר לטבול יום להיכנס למחנה לוויה וטמא מת שנכנס לעזרת הנשים אינו חייב חטאת' דשם כתב הרמב"ם שזה מדרבנן, וע"כ דמה שכתב בהלכה ט"ז הוא מהתורה".

בהמשך שם כתב ע"פ הגמרא בזבחים קטז:

"תניא רשב"י אומר עוד אחרת היתה וחיל עזרת נשים היא ולא היו עונשין עליה" – "ובאמת פשטות דברי הברייטא כאן דמלבד ג' מחנות היה עוד אחד החיל,

משמע דאף הוא כמוהם מהתורה, ועוד דאם תני מקומות מדרבנן הרי שנים היו עזרת נשים והחיל, ועוד מאי קאמר שלא היו עונשים הרי לפי קדושתה מדרבנן עונשין מדרבנן מכת מרדות, וע"כ דקדושתה מהתורה ואפילו הכי אין לוקין מהתורה שאין לוקין על הלכה למשה מסיני".

עין עוד שם באריכות.

אם עושים שילוב בין שיטת הרב שפירא עם שיטת הרב זלמן קורן, אולי מצד דין ספק דאורייתא לחומרא אני צריך לחשש שמסלול העולים להר הבית נכנס לחיל

ורציתי להציע כמה הסברים להתיר מסלול עולי הר הבית בזה"ז, גם לפי השיטה שהרמב"ם חזר בו וסובר, שיש איסור הלכה למשה מסיני לטמא להיכנס לחיל.

א. השיטה המחמירה ביותר של הראשונים, היא שיטת המאירי, (בית הבחירה למאירי מסכת יומא דף טז עמוד א, ופירושו למסכת מידות פרק ב, משנה ב) שהחיל היה חומה ברוחב 10 אמות וגם בגובה 10 אמות, בדיוק לפני המפלס הבא של ההר. משמע ממפות הרב שלמה גורן, שלענין החיל גם הוא רק חשש לשיטת המאירי ולא יותר מזה.

ב. מדברי יוסף בן מתתיהו עצמו (מלחמת היהודים ה:הב) משמע לא כשיטת הרב קורן, אלא שהחיל לשיטתו היה במפלס העליון של ההר ולא במפלס שהולכים שם העולים להר בזה"ז.

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

ג. הרב עזריה אריאל במעלין בקודש כ"ח, וכן הרב אלבה במעלין בקודש ל"ב, כתבו ראיות חזקות לסתור את התיאוריה של הרב קורן. לדוגמה, שיטת הרב קורן בנוי על תרגום לא מדויק של המילה היוונית טטרגונון שמופיעה בכתבי יוסיפוס פלביוס. לפי המילון היווני-אנגלי של לידל, פירוש המילה היא : בעל ארבע זוויות שוות, מלבני או מרובע (וכך גם שימושה בחז"ל, ראו נזיר ח ע"ב בהשוואה למשנה נגעים פי"ב מ"א ורמב"ם הל' טומאת צרעת יד, ו). הרב קורן הכניס את המילה מרובע לתוך פיו של יוסיפוס פלביוס כדי להצדיק את הרחבת החיל, הרבה מאד בדרום ובצפון.

ד. הגר"א פסק שלא היה איסור חיל מדרום וצפון לעזרת נשים, וזה לשונו: החיל. הוא קרקע רחב מקיף את עזרת נשים ועזרת ישראל עד הסורג הר הבית והסורג מקיפין מכל הרוחות. אבל מעזרת נשים ואילך לא היה רק במזרח. רק עזרת ישראל מקיף מד' רוחות את כל מה שחשב ממנו ואילך. (ביאורי הגר"א, מדות פרק ב, בששה סדרי משנה, הוצ' מאורות, תשל"ו) ה. יתכן לומר שלפי הרמב"ם, האיסורים של החיל היו רק לחיל הסמוך לכניסה העיקרית של הר הבית, הוי אומר, החיל שלפני עזרת נשים, אבל לא מצפון ודרום למחנה השכינה. מנין אני אומר כן? שהרי הרמב"ם פסק בהלכות פסולי המוקדשין פרק א הלכה א: "כל הפסולין לעבודה מותרין לשחוט קדשים ולתחלה ואפילו קדשי קדשים, חוץ מן הטמא שאינו שוחט לכתחלה, ואף על פי שהוא חוץ לעזרה ופשט ידיו ושחט בעזרה גזירה שמא יגע בבשר". שאל בעל ערוך השלחן⁴², איך אפשר לטמא לשחוט והא השחיטה היא בעזרה וטמא אסור ליכנס לעזרה, דבאמת בגמ' דזבחים שם מוקי לה כשעשה סכין ארוכה ושחט והוא עמד מחוץ לעזרה דאין השוחט צריך להיות בפנים כמו שיתבאר. וזהו אם ביאה במקצת שמה ביאה, אבל אם ביאה במקצת לא שמה ביאה א"צ לסכין ארוכה אלא שעמד חוץ לעזרה ופשט ידיו לפנים ושחט.

וזהו טעמו של הרמב"ם שכתב ריש פהמ"ק וז"ל: כל הפסולין לעבודה מותרין לשחוט בקדשים לכתחלה, ואפילו קדשי קדשים, חוץ מן הטמא שאינו שוחט לכתחלה ואף על פי שהוא חוץ לעזרה ופשט ידיו ושחט בעזרה גזירה שמא יגע בבשר, עכ"ל. ולכאורה קשה הא בגמ' מוקי לה בסכין ארוכה, ולפמ"ש א"ש דזהו למאן דס"ל ביאה במקצת שמה ביאה, ולכן הרמב"ם שפסק בפ"ג מביאת מקדש דלא שמה ביאה לא הוצרך לזה אלא בהכניס ידיו (לח"מ)⁴³.

וחפשתי ראייה שהטמא ששחט בגבול בין מחנה שכינה והחיל, הוא טמא מת ומצאתי סיוע בדברי רש"י (מסכת זבחים דף לא עמוד ב) וז"ל מתני'. כל הפסולין ששחטו שחיטתן כשרה - כדיליף בגמ'.

ובטמאים - בטמא שרץ קאמר שאינו מטמא כלי דלאו אב הטומאה הוא או בטמא מת וכגון שבדק קרומית של קנה ושחט בה אבל בסכין לא שהוא מטמא את הסכין והסכין מטמא את הבשר, וכגון דעביד סכין אריכא ושחט⁴⁴.

ומשמע מפסקי רי"ד מסכת זבחים דף לב עמוד א, שהוא מודה לחידושו של רש"י וז"ל :

"או אפי' בטמא מת, וכגון שבדק קרומית שלקנה ושחט בה, שאין הקרומית מקבלת טומאה, וכגון דשחט בקרומית ארוכה, ושחט שהיתה ידו חוץ לשער העזרה, שאסור הטמא להכניס ידו

⁴² ערוך השולחן העתיד הלכות פסולי המוקדשין סימן קכ סעיף ג - ד

⁴³ ויש לציין שהמאירי חולק על שיטת הערוך השולחן (בית הבחירה למאירי מסכת חולין דף ב עמוד ב) וסובר שמדברי סופרים אסור לטמא להכניס ידיו למחנה שכינה, גם לסוברים ביאה במקצת אינה ביאה מדאורייתא.

⁴⁴ וכן הסכים ר' עובדיה מברטנורא מסכת זבחים פרק ג משנה א, תוספות מסכת סוכה דף ה עמוד א, תוספות מסכת חגיגה דף כד עמוד ב, תוספות מסכת בבא בתרא דף סו עמוד א, תוספות הרא"ש מסכת שבת דף קכ עמוד ב ועוד ראשונים, שמדובר בטמא שבדק קרומית של קנה ושחט בה.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

לתוך העזרה דביאה במקצת שמה ביאה, דאמ' עולא אמ' ריש לקיש טמא שהכניס ידו לפנים בעזרה לוקה שנ' בכל קודש לא תגע ואל המקדש לא תבוא, מקיש ביאה לנגיעה מה נגיעה במקצת אף ביאה במקצת, עיין בפרק שיני דחולין ובפר' ב' דשבועות, וכגון שהכניס הקרומית באחד משערי צפון ודרום שלעזרה, דאי מצד מזרח דהינו שערי ניקנור, היאך יכול הטמא להתקרב שם שעזרת נשים היתה לפניה, ולא מיבעיא טמא, אלא אפילו טבול יום אסור ליכנס שם כדתנן בפ' קמ' דכלים עזרת הנשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם, והיא היתה קל"ה אמות על קל"ה אמות כדתנן במדות, הילכך אין להעמיד מתני' אלא באחד משערי צפון ודרום שבעזרה, שרשיי הטמא להתקרב עד השער ויכול לשחוט על ידי סכין ארוכה.

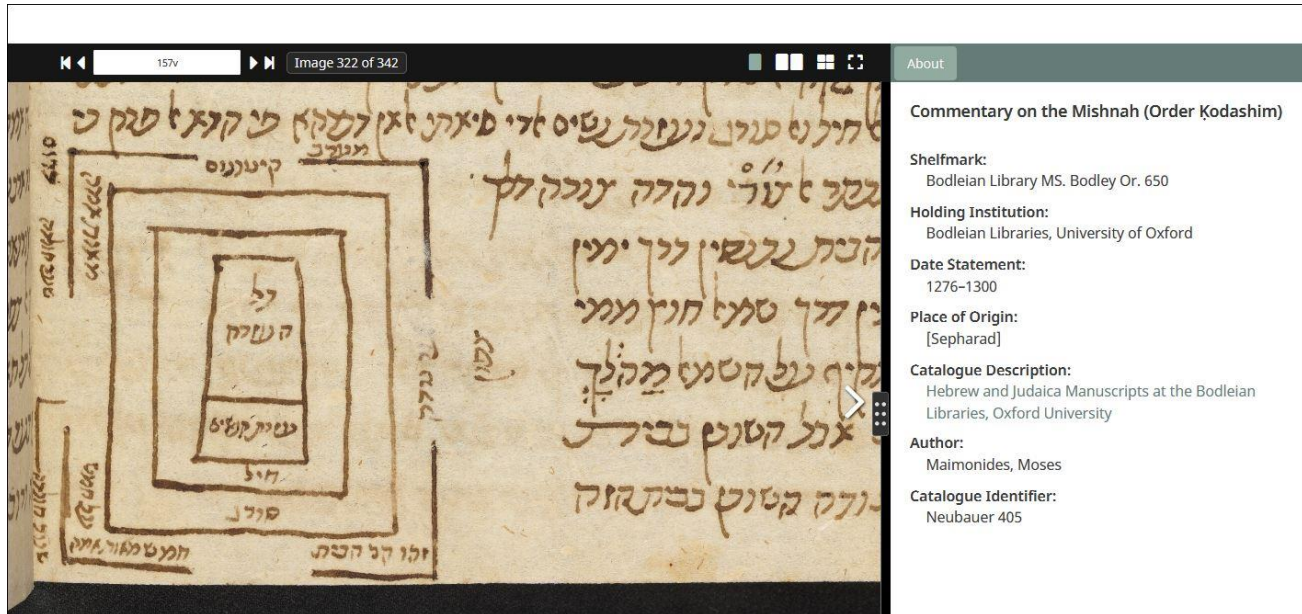
וגם ברשב"א⁴⁵, משמע שיש את ההגבלות ההלכתיות של חיל ועזרת נשים רק במזרח של הר הבית לפי שהוא משמש כניסה ויציאה לכל אדם. וז"ל:

ובמוקדשין לא ישחוט שמא יגע בבשר ואם שחט וכו', הקשו בתוס' האיך אפשר לו לטמא זה לשחוט במוקדשין דהא בעו עזרה ואי בטמא מת מיירי טמא מת אסורין ליכנס אפי' בחיל ואי בשנטמא בשרץ טבול יום אסור ליכנס אפילו בעזרת נשים כדתנן בפ"ק דכלים החיל מקודש מהר הבית שאין נכרים וטמא מת נכנסין לשם עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם, ועזרת נשים ארוכה קל"ה אמה והאיך יתכן שתהא סכין זו ארוכה כל כך, ויתרץ הרמב"ן ז"ל דמתני' דהכא לא מיתניא משום איסור טומאה דעזרה כלל אלא משום חשש שחיטה גופה אבל משום טומאה דעזרה אפשר שעבר ונכנס ובא לשחוט אף על פי שהוא אסור לו, ומיהו לדבריו יש לדקדק דמ"מ פירושא דמתניתין הכין מפרש לה רבה בר עולא הכל שוחטין לכתחלה ואפי' טמא בחולין אבל טמא במוקדשין לכתחלה לא ישחוט שמא יגע בבשר ולהך לישנא דאמרינן הכי עיקר ולאשמעינן דינא דטמא במוקדשין מיתניא מתני', אמאי נקיט לה משום שמא יגע בבשר הא פשיטא דלכתחילה לא ישחוט שאין מניחין אותו לשחוט ולהתעכב בעזרה, ובתוספות מתרצים דמדאורייתא מותר ליכנס טמא מת בכל מחנה לויא וכדתניא (פסחים ס"ז א') טמא מת מותר ליכנס במחנה לויא ולא טמא מת בלבד אמרו אלא מת עצמו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו עמו במחיצתו, אלא דרבנן גזרו ואסרו שלא יכנסו מן החיל ולפנים, ולא בכל מקום אסרו, וטבול יום נמי כשהוא אסור ליכנס במחנה לויא ובעזרת נשים אינו אסור אלא מדרבנן וכדאמרינן ביבמות פ"ק (ז' ב') החצר החדשה שחדשו בה דברים ואמרו טבול יום לא יכנס למחנה לויא, ולא בכל מקום החמירו שהרי בית המוקד שהיא חציה בקדש וחציה בחול טבול יום נכנס לשם וכדתנן בתמיד (כ"ה ב') אירע קרי לא' מהן הולך וטובל ירד וטבל עלה ונסתפג ונתחמם כנגד המדורה ובא וישב לו אצל אחיו הכהנים, ואומר רבינו יצחק ז"ל דלא החמירו ליכנס טבול יום אלא בעזרת נשים לפי שהוא משמש כניסה ויציאה לכל אדם אבל בשאר מקומות נכנס סמוך ממש לעזרה ובסכין ארוכה קצת ניחא.

1. במעלין בקודש גליון לב הרב קורן הציג תרשים (של הרמב"ם) שמציג את החיל בצורה של כמעט ריבוע. וזה מובא כהוכחה לשיטתו שהחיל היה רחב בדרום ובצפון. ויש להשיב בדומה לציור של הרמב"ם על המנורה שמדובר בתרשים סכמטי ולא בתרשים מדויק (ובענין המנורה הרמב"ם מעיד על עצמו שהציור שלו "אינו מדויק"). וגם ברור מציור של עזרת נשים שמופיע גם בתרשים של הרב קורן (במעלין בקודש גליון לב) וגם בתרשים מכתב יד עתיק של פירוש הרמב"ם למשניות (מסכת מדות) שגם הציור של הרמב"ם על חלקי הר הבית היה סכמטי ולא מדויק. שהרי ב2 הציורים הוצג עזרת נשים כמלבן, ועל פי המשנה, עזרת נשים היתה ריבוע של 135 אמה על 135 אמה. ובכתב יד מספריית Bodleian החיל של הרמב"ם מוצג כמלבן ולא ריבוע, לכן לענ"ד קשה לדייק מן הרמב"ם שהוא תמך בחיל רחב - בניגוד לטענת הרב זלמן קורן.

⁴⁵ חידושי הרשב"א מסכת חולין דף ב עמוד ב

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה): מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

יש לשאול: אם יש כמה סיבות לחשוב שאין איסור חיל בדרום ובצפון היום או שיש איסור רק ב10 אמות הקרובות למחנה שכינה, האם מותר לי להתעלם מן החששות שהעלה הרב זלמן קורן, במיוחד שלאור ההתנגדות החריפה שלו לעלייה להר הבית מטעמים אחרים, אני חושש שהוא ממציא כאן חומרה שאין בו ממש⁴⁶.

הכפתור ופרח ושיטת האדריכל טוביה שגיב וקצת על אשר קאופמן

החוקר אשר קאופמן דגל בשיטה כי קודש הקודשים ממוקם במקומה של כיפה פרוצה הממוקמת מצפון לכיפת הסלע ומכונה "כיפת הרוחות". ברצפתה של כיפה זו חשוף סלע ההר הטבעי, ולדברי קאופמן זהו מקום "אבן השתייה". בנוסף, לדברי קאופמן, מתחם ההר אינו מרובע בן 500 אמה על 500 אמה, אלא מתחם טרפזי בעל צלעות עקומות ולא ישרות, מטעמים שונים, ששטחו הכולל 250,000 אמות מרובעות. כמו כן סבור קאופמן כי שער הרחמים הוא שער המזרח של הר הבית. הקושי הגדול ביותר בשיטת קאופמן הוא התעלמותו מפני השטח ומגובהו של הסלע ב"כיפת הסלע"⁴⁷.

לא ראיתי שתלמידי חכמים באמת מוטרדים משיטתו והרב זלמן קורן כתב כמה טענות חזקות לדחות את שיטת אשר קאופמן לגמרי. ואולי לעתים רחוקות מתנגדי עלייה להר הבית מזכירים את שיטתו רק להוסיף חששות ששמה העולים להר נכנסים לאיזור שאסור להם. אבל כן ראיתי תלמידי חכמים שבאמת חוששים לשיטתו של טוביה שגיב שהזיז את קדש הקדשים לדרום הר הבית (ביניהם הרב סילבצקי, הנשוי לנכדה של הרב שפירא).

הדיוק מדברי הכפתור ופרח

לפני שאנסה לדחות את ההצעה שרבי אשתורי הפרחי, המחבר של כפתור ופרח⁴⁸ דגל בשיטת טוביה שגיב, שהזיז קדש הקדשים דרומה מכיפת הסלע אקדים כמה נקודות.

⁴⁶ <https://www.inn.co.il/news/488719>

⁴⁷ https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%96%D7%99%D7%94%D7%95%D7%99_%D7%9E%D7%A7%D7%95%D7%9D_%D7%94%D7%9E%D7%A7%D7%93%D7%A9

⁴⁸ רבי אשתורי הפרחי הגיע לביקור בירושלים בערך 150 שנה אחרי שהגיע רבי בנימין מטודלה לשם וכבר בזמנו של רבי בנימין מטודלה היה מפורסם שקדש הקדשים היה במקום האבן בכיפת הסלע. וקצת אחריו הגיע ר' פתחיה מרגנשבורג, תלמיד ר"ת, ואמר דברים דומים. וכן בתקופת הכפתור ופרח, ר' יצחק חילו, שביקר בירושלים תמך במקום המסורתי כמקום המקדש.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה):
מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

בזמן הזה, אילו היו מציעים שנחדש הקרבת קרבנות, המתנגדים שמסכימים עם שיטת שגיב או שיטת הרב גורן, מיד היו מוחים, "אסור לחדש את הקרבת הקרבנות, כי יש ספק רציני על מקום המזבח הכשר להקרבה. ויש עבירה ולא מצוה להקריב במקום הלא נכון".
בניגוד לזה, הכפתור ופרח הביא בספרו⁴⁹ ש"רבינו יחיאל דפריש ז"ל אמר לבא לירושלם, והוא בשנת שבע עשרה לאלף הששי, ושיקריב קרבנות בזמן הזה".

מה שהטריד את הרב אשתורי הפרחי לגבי התוכנית של רבנו יחיאל דפריש, היה איך נתגבר על הבעיות ההלכתיות של טומאת המת, וכהן מיוחד. ולא הטריד אותו בכלל, איפה מקום המזבח. מזה משמע שהוא הסכים עם המסורת הידועה שמקום האבן מתחת לכיפת הסלע הוא מקום קדש הקדשים. ומשם אפשר למדוד להגיע לשטח של 60 אמה שבו מותר לבנות את המזבח.

וכן ברור שהכפתור ופרח הסכים עם המסורת הידועה, כי הוא קבע ששער שושן, השער שעמד בדיוק למזרח המזבח וההיכל היה כמטחוי קשת לשערי הרחמים (בהנחה ששערי רחמים של זמן הזה הוא שער הרחמים של רבי אשתורי הפרחי). המרחק של כמטחוי קשת נזכרת פעם אחרת בדברי הכפתור ופרח⁵⁰ וכך הוא כותב:

"ונחל אשכול הוא לצפון ההר, ששם היה חברון ומערת האבות הקדושים ע"ה היא למזרח, ואל מערב המערה כמטחוי קשת, מקום אבנר בן נר."

כותב פרופ' דניאל מיכלסון, "מדדתי את המרחק בין כניסה לקבר (תחילת המדרגות היורדות למטה) עד פינה צפון-מערבית של בנין מערת המכפלה והוא כ- 74 מ'. לעומת זאת המרחק ממרכז שער שושן לפי חשבוני (מול כיפת הסלע) עד מזוזה דרומית של פתח (סתום) של שער רחמים הוא 80 מ' ⁵¹."

לפי זה גם הכפתור ופרח הסכים לשיטת הרדב"ז שממקמת את אבן השתיה בכיפת הסלע שהרי שער שושן היה ממוקם בדיוק ממזרח לשער ההיכל⁵².

עוד סבה להניח ששער שושן של הכפתור ופרח היה בדיוק ממזרח לכיפת הסלע שהרי לשיטתו ואני מדגיש לשיטתו "הפרה היתה נשרפת בהר המשחה, וכדאמרין מסכת פרה פ"ג (מ"ו) כבש היו עושין מירושלם להר המשחה, פרה וכל מסעדיה יוצאין להר המשחה והוא במזרחה של ירושלם. עוד היום מקובל המקום ההוא, והוא צפוני לקבר חולדה כמטחוי קשת שפל ממנו מעט".
כותב על זה הרב אלישע וולפסון "בהר הבית כהלכה":

"והנה, בזמן הכפתור ופרח זיהו קבר חולדה היה בהר הזיתים כמו שכתב הוא עצמו, וכ"כ המהרי"ט (ח"ב י"ד סי' לז), גם הרדב"ז בתשובה (ח"ב סי' תרלג) כתב "דקבר חולדה חוץ לירושלים הוא", וכ"כ ר' גרשון ב"ר אליעזר (אוצר מסעות עמ' 182), ור' יצחק חילו (שם עמ' 72), [ור' יוסף שווארץ (בספרו תבואת הארץ) היה הראשון שערער על הזיהוי המקובל]. והנה, אם נמדוד כשמונים מטר צפונית לקבר חולדה בהר הזיתים, ונרד מעט בהר – נגיע בדיוק אל מול כיפת הסלע – כזיהוי הרדב"ז. אולם דבר זה לא מסתדר כלל עם הזיהוי הדרומי של הר הבית – ואדרבא – ככל שתאמר

⁴⁹ כפתור ופרח, פרק ששי

⁵⁰ ספר כפתור ופרח פרק יא

⁵¹ http://www.truthofland.co.il/sagiv/sagiv_thumin28.htm

⁵² ספר כפתור ופרח פרק ו

העולה בידינו שהשערים שהם למזרח הם חמשה, הראשון שער שושן בחומת הר הבית, השני שער התחתון והוא בחומת החיל והוא כדי לכנס לעזרת נשים, השלישי שער ניקנור שהוא בחומת העזרה, הרביעי הוא שער האולם. והאולם הוא כותל שער שלפני ההיכל ארכו מאה אמה ובאמצעיתו השער גבהו ארבעים רחבו עשרים, בינו ובין כותל ההיכל י"א אמה. וכן לסוף אותם מאה אמה לכל צד מהאולם כותל עד כותל ההיכל המערבית והרוחב שביניהם עשר אמות, ואותו רוחב נקרא בית החילופות והוא מקום הסכינים לגנזם שם. והוא לשון המקרא שנקראים הסכינים חליפות שכן כתוב מחלפים תשעה ועשרים בתחלת ספר עזרא (א, ט). ועובי כותל זה האולם בכל שלשת צדדיו חמש אמות, הרי שהאולם מקיף ההיכל משלשה צדדין עד חומת המערבית. השער החמישי שער ההיכל, **מכוונים זה לזה**

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

ש"כמטחוי קשת" הוא מרחק גדול יותר – כן תגדל הקושיא – היאך זיהה הכפו"פ את מקום שריפת הפרה כמטחוי קשת צפונית לקבר חולדה".

דיחוי הראיות שבעל כפתור ופרח דגל בשיטה הדרומית

הראיה העיקרית שתומכי השיטה הדרומית מביאים היא שכתב הכפתור ופרח⁵³ "עוד היום ניכר שער שושן למזרח והוא סגור אבני גזית. ואם תחלק זה הכותל לשלשה חלקים יהיה זה הפתח בחלק הראשון מצד קרן מזרחי דרומי".

כיון שאורך הקיר המזרחי של מתחם הר הבית בזמן הזה הוא 466 מטר עלולים להסיק ששער שושן ממוקם במרחק של כ-155 מ' מן הפינה הדרום מזרחית של הר הבית. הבנה זו של הכפתור ופרח מעוררת תמיהה גדולה, שהרי כיפת הסלע ומקום המקדש הם צפוניים עוד יותר בכ-90 מ' והיינו מצפים ששער שושן יהיה ממוקם אל מול מקום המקדש, מקום כיפת הסלע. ויתכן שלפי פירוש אחר בדברי הכפתור ופרח, אפשר להזיז את שער שושן עוד יותר דרומה. הוי אומר, לנקודה שנמצאת 166.66 אמות (שליש מ-500 אמות) מהפינה הדרום מזרחית של מתחם הר הבית בזמן הזה.

את הפירוש השני שמדובר ב-166.66 אמות מהפינה הדרום מזרחית של מתחם הר הבית שאנו רואים היום יש לדחות על הסף. שהרי הכפתור ופרח כותב (ב פרק ו)

"העזרה לא היתה מכוונת באמצע הר הבית, אלא רחוקה מן הדרום של הר הבית יותר מכל הרוחות, וקרובה למערבו יותר מכל הרוחות, ובינה ובין הצפון יותר ממה שבינה ובין המערב, ובינה ובין המזרח יותר ממה שבינה ובין הצפון. נמצא היותר קרוב המערב, אחריו הצפון, אחריו המזרח, אחריו הדרום". ואם שער שושן באמת היה רחוק 166.66 אמות מן הפינה הדרום מזרחית, אז יהיה סתירה בדברי הכפתור ופרח, כי במקרה כזה דרום הר הבית היה צריך להיות יותר קרוב לעזרה מצפון הר הבית.

ואם נפרש, שכל אורך הקיר המזרחי של מתחם הר הבית בזמן הזה, הוי אומר 466 מטר, הוא הר הבית **המקודש**, אז תהיה בעיה כפולה. א. שיוצא מזה שאורך האמה של הכפתור ופרח שווה 0.932 מטר, שזה יסתור את דבריו במקום אחר. ב. גם אם נקבל שבהר הבית השתמשו באמה בת 0.932 מטר, שוב במקרה כנ"ל תהיה סתירה בדברי הכפתור ופרח, שלפי מקומו של שער שושן, יוצאת לנו תוצאה שהמרחק בין מחנה שכניה לצפון הר הבית יהיה יותר גדול מן המרחק לדרום, והכפתור ופרח אמר לנו ההפך שדרום הר הבית רחוק מן העזרה יותר מן הצפון.

אלא שאחרי שהכפתור ופרח גם קבע, שהר הבית "הוא מרובע מוקף חומה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה", מוכרחים להסיק שלדעת הכפתור ופרח, לא כל האורך של ה-466 מטר שאנו רואים היום היה קדוש בקדושת הר הבית, ורק קטע מסוים מוגדר כקדוש. או לחילופין שכותל המזרח של הר הבית של הכפתור ופרח אינו זהה לכותל שלנו.

ומי שמסתכל על הכותל המזרחי של מתחם הר הבית בזמן הזה לא יראה שום רמז באבנים שנמצאים שם, לשער שושן שראה בעל כפתור ופרח, שכנראה נהרס או הוסתר בזמן שליטת האימפריה העות'מאנית. אין שום סימן לשער (10 אמות ברוחב, ו20 אמות בגובה⁵⁴) שתיאר הכפתור ופרח בימינו לא מול כיפת הסלע ולא בכל קטע של הכותל המזרחי במתחם.

על מה אני מבסס את התיאוריה שאולי חומת הר הבית של בעל כפתור

ופרח היה מזרחה מחומת העות'מאנים שאנו רואים בזמן הזה

⁵³ ספר כפתור ופרח פרק ו

⁵⁴ בדברי כפתור ופרח (פרק ששי) "רוחב כל שער עשר באמה וגבהו עשרים"

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה):
מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

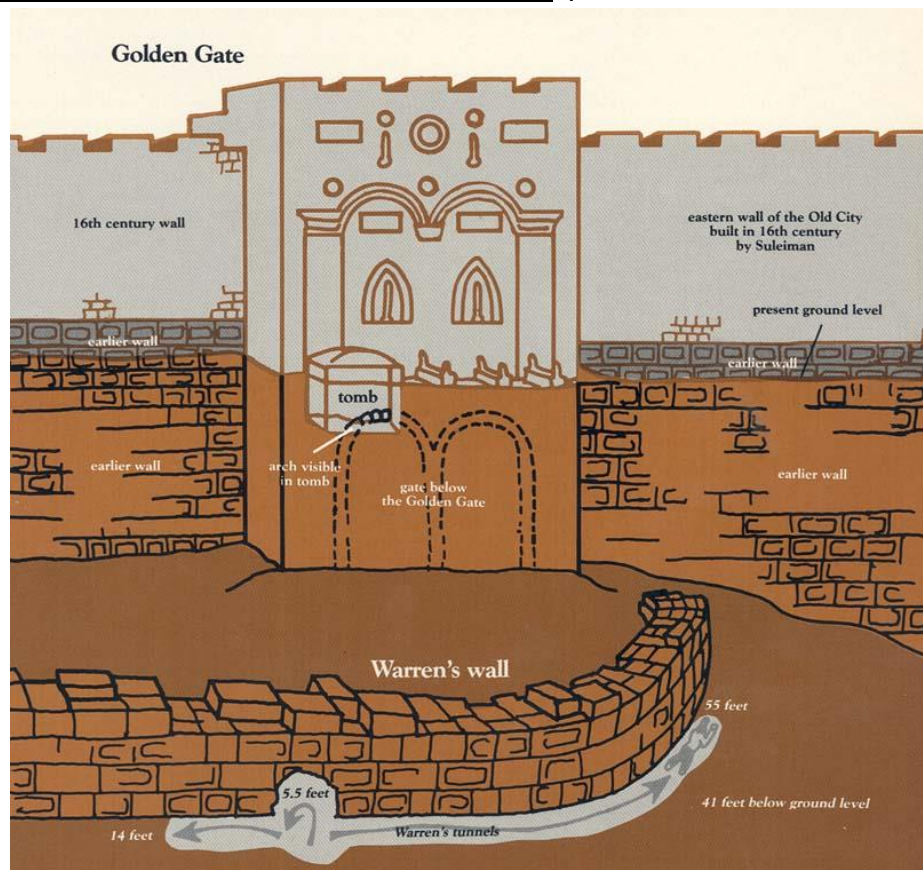
• כותב רב ישראל משקלוב בפאת השלחן הלכות ארץ ישראל פרק ג, חלק בית ישראל (כו):
וצריך לשקול הדבר כי אולי חידשו זו החומה כמו שאומרים שכתוב עובדא דנבנה ע"י תקיפי יהודי'
מאנשי שפניא שמצא חן בעיני המלך וקיצרו ועשו החומה במקום חדש דמשמעות שחומת הר הבית
הי' בסוף שיפועו ... עכ"ל.

• הכפתור ופרח (פרק ו) כותב על החומה המזרחית של זמנו:
"והנה אין אנו רואים שיהיה משפת ההר, כלומר הר המוריה של מזרחו תחתיו הוא עמק יהושפט
אלא כמו חמשים אמה או פחות, ואין טעם לומר שנאכל מן ההר כל כך, א"כ בהכרח יש לנו
לומר שהם כותלי הר הבית".

בזמננו ברוב קטעי חומת המזרח, המציאות אינה תואמת למה שכתב הכפתור ופרח. וז"ל הרב
עזריה אריאל בתגובה שלו למאמרו של הרב אבי סילבצקי "נכון יהיה הר בית ה'":
לא ברור מהיכן מדד, וכשנמדוד את שפת הר המוריה, ולו רק מהכביש העובר ממזרח לחומה,
נמצא שכמעט לכל אורכו המרחק לחומה הוא למעלה מ- 40 מטר! בהכרח עלינו לומר שהכו"פ
אמד באמות גדולות, מדעת או שלא מדעת. ובדוחק יש לומר שכוונתו רק לקטע קצר בקצה
הדרומי של החומה שבו אכן המרחק פחות 15 - 30 מטר, מפני שדי בקטע כזה כדי להוכיח
שחומה זו איננה חומת העזרה.

לפי ההצעה שלי, אפשר להסביר את דברי הכפתור ופרח בלי דוחק. הוי אומר, החומה שראה
בעל כפתור ופרח היתה ממזרח לחומה של זמננו.

• לפי הרב פינחס אברמוביץ' <https://har-habait.org/articleBody/30795>

"בשנת 1867 הגיע לארץ קפטן צ'ארלס וורן מטעם הקרן הבריטית לחקירת ארץ ישראל ועתיקותיה (PEF) כדי לחקור את
ארץ הקודש. השלטונות הטורקים אסרו על וורן לחפור בתוך הר הבית, והוא נאלץ לחקור את קירות הר הבית במערכות של
פירים (אנכיים) ומנהרות (אופקיות) שחפר סביב כותלי הר הבית מבחוץ.

בס"ד האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר? (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

וורן לא יכול היה לחפור סמוך לשער הרחמים מבחוץ, בגלל בית קברות המוסלמי המשתרע לאורך הכותל המזרחי של הר הבית, ועל כן חפר רק 44 מטרים ממזרח לו. וורן פתח פיר שהגיע עד סלע האם, ומתחת לאדמה חפר מנהרה מערבה לכיוון שער הרחמים. כאשר הגיע למרחק של 15 מטר מן הכותל המזרחי, וורן נתקע בקיר מסיבי שלא הצליח לעבור. וורן ניסה לעקוף את הקיר אבל עצר את העבודה כאשר נהייתה החפירה מסוכנת. כך בפועל לא הצליח וורן להגיע אל הכותל המזרחי ולחקור את יסודות שער הרחמים. "עכ"ל.

אם כבר אנו יודעים על קיומה של חומה ענקית מזרחה ממתחם הר הבית של הזמן הזה, אולי זה מה שהכפתור ופרח ראה, בהנחה שבימיו חלק מן החומה הנ"ל היתה חשופה מעל הקרקע או אולי הוא ראה חומה אחרת שהצליחו העות'מאנים לפרק לגמרי.

- הרדב"ז כאשר הוא התיר בזמנו עלייה להר הבית (שו"ת רדב"ז חלק ב סימן תרצא) לכאורה קבע שהוא הסכים עם דברי הכפתור ופרח, וז"ל: "הנה נתבאר כי הכותל המזרחי אשר היא בנוי עתה הוא כותל הר הבית המזרחי לפי שמשם והלאה הוא הר הזיתים. ועוד כי שערי רחמים הם באותו כותל וכתב בעל כפתור ופרח שהם שערים שהיו נכנסים בהן והאבלים/האבלים/ והחתנים" ובלי לתקן את הגירסא של הרדב"ז, משמע מדברי הרדב"ז באותה תשובה, שיש 489 אמות מן הקיר המערבי של כיפת הסלע עד החומה המזרחית. ומי שבקי במדידות כתב לי שיוצא לפי הרדב"ז אמה של 43 ס"מ, שזה קטן מכל השיטות הקיימות. רק אם נניח שתשובת הרדב"ז נכתבה לפני שבנו את החומה הנוכחית, והחומה שהיתה בימי הרדב"ז בתחילה היתה יותר מזרחה, אז נוכל לטעון שאורך האמה של הרדב"ז התאימה לאורך האמה של חלק פוסקי זמננו. דרך אגב, עוד אני סובר שמדרש שלימה, שהרדב"ז הזכיר בתשובה שלו (שו"ת רדב"ז חלק ב סימן תרצא) אינו מסגד אל-אקצה אלא מקום אחר. ובכך תלונה נוספת נגד שיטת הרדב"ז נמחקת.

סיבות להניח שאולי בכל זאת החומה המזרחית של הכפתור ופרח היתה בערך בתואי של החומה המזרחית בימינו

- יש להקדים שמה שהכפתור ופרח מייחס בהר הבית לשלמה המלך, באמת לפעמים נבנה על ידי הבונים של הורדוס. או אפילו בונים שלאחריו. וכך כותב הכפתור ופרח לגבי מערת המכפלה בפרק יא: ופרק חזקת הבתים (ב"ב נח, א) דאמרינן גבי רבי בנאה, כי מטא למערתא דאברהם על, ציין, ונפק. תמה, שהרי סביב המערה מרובע רבוע גדול, חומה גבוה מאבני המקום הקדוש בית המקדש, ומקובל שהוא מבנין שלמה ע"ה. באמת הבונים של הורדוס בנו את המבנה החיצוני של מערת המכפלה ולא שלמה. וכן אבנים שהכפתור ופרח ראה בתוספת הורדוס הם מתקופת הורדוס או אחר כך ולא משלמה. ושער הרחמים בצפון מזרח הר הבית שסבר הכפתור ופרח שמדובר בבנייה של שלמה, באמת לפי החוקרים נבנה בתקופה שלאחר החורבן. וכאן אני לא דן איפה באמת הגבולות של הת"ק אמה על הת"ק אמה המקודשים, אלא רק מה סבר הכפתור ופרח. בהנחה שהחומה המזרחית ב2 הקצוות בדרום ובצפון שרדו מתקופת הורדוס, אולי יש להניח שהחומה שחיברה בין 2 הקצוות היתה בערך בקו ישר. והניח הכפתור ופרח שהכל היה פרי מעשי בוני שלמה.
- בזמן הזה השער המכונה, שער השבטים במתחם הר הבית, נמצא בפינה מזרחית צפונית של המתחם. ומשמע קצת מלשון הכפתור ופרח שגם הוא סבר שהר הבית הגיע עד שם,

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

וז"ל: "השער שקורין היום שער השבטים מדושן העפר שלפניו מחוץ לעיר, והוא לקרן מזרחית צפונית להר הבית, ושמה הוא מה שהזכיר ירמיה על תוספת העיר בגאלתינו השלישיה (לא, לט) וכל הדשן וכל השדמות, ורש"י (שם) פי' מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם". מכאן קצת ראייה נגד התירוץ של הרב זלמן קורן להסביר את דברי הכפתור ופרח.

• בזמנו של הכפתור ופרח, קבע המחבר, "וכן ניכרים שני שערי חולדה לדרום". אבל שערים במדה של 10 אמות רוחב ו20 אמות גובה לא ניכרים היום בדרום. וכן הוא קבע, "שער הצפון שהוא הטדי אינו ניכר שאותו צד נחרב"⁵⁵. לכן, יש צד להניח, שממקום השערי חולדה שלו – **שהוא רחוק מן החומה הדרומית של זמן הזה**⁵⁶, התחיל הכפתור ופרח את המדידות שלו, והוא סיים את המדידות שלו בשער השבטים. ואם תחלק את החומה בקטע שבין שערי חולדה עד שער השבטים לשלשה חלקים יהיה זה שער שושן בחלק הראשון מצד קרן מזרחית דרומית (שהוא בדיוק למזרח לכיפת הסלע).

מדוע הכפתור ופרח לא הזכיר במפורש את "כיפת הסלע" בניגוד לתלמיד הרמב"ן בן דורו או רבי בנימין מטודלה (מתקופת הרמב"ם) שכן הזכירו במפורש את כיפת הסלע

מזה שהביטוי "כיפת הסלע" לא מופיע במפורש בכתבי הכפתור ופרח, הדוגלים בשיטה הדרומית מביאים ראיה, שיש להסיק שהכפתור ופרח חלק על הזיהוי המקובל של מקום קדש הקדשים. ואני אציע הסברים אחרים מדוע הכפתור ופרח נמנע מלהשתמש בביטוי.

• בזמנו של הכפתור ופרח זה היה נפוץ להציג את הר הבית במפות דמיוניות, ולא כולם היו רגילים לחשוב שיש כיפה על קדש הקדשים. יתכן שהכפתור ופרח רצה לבחור בסימן שפחות מבלבל. אז הוא בחר בשער שושן כסימן לזיהוי.

⁵⁵ ובגלל ששער טדי נחרב, הכפתור ופרח מדד עד שער השבטים כי לא היתה לו אפשרות לדייק מהו הגבול הצפוני בהר הבית כלומר, הרב אשתורי הפרחי ראה בימיו שריד של שער, ברוחב 10 אמות וגובה של 20 אמות, שבנוי באותו מפלס טופוגרפי של הר הבית שאנו מוצאים סמוך לסורג. שכמו שאדם שנכנס משער המזרחי של הר הבית מהלך עד סוף החיל בשוה (עיין רמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ו, הלכה א) סביר להניח שגם השטח משער חולדה עד הסורג היה "בשוה". הפתחים הסתומים שאנו רואים במתחם הר הבית בזמן הזה, שנמצאים מתחת למפלס של הר הבית, אינם שערי חולדה, אלא פתחים למנהרות תת קרקעיות, שמובילים להר הבית.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה):
מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

• אולי הכפתור ופרח פחד ששוב הצלבנים יתפשו את הר הבית והיה לו חשש שבכיבוש הבא יהיה שינוי דרמטי למראה כיפת הסלע מבחוץ או אולי יחבלו בסלע, וכו' לכן הכפתור ופרח העדיף לתלות את זיהוי המקום בשער שושן ולא בכיפת הסלע.

• יש הלכה לכאורה לא להשתמש בעבודה זרה כנקודת ציון⁵⁷. הכפתור ופרח הביא בספרו שיש מחלוקת על מעמד הישמעאלים. וכך הוא כותב, בפרק חמישי של ספרו: .

"כתב גאון ז"ל הני ישמעאלים דאנן ביניהו לא קא חזינן מסיבתם לע"ז ומברכין על בשמים שלהן, עד כאן. ואם תאמר שהוא עובד ע"ז רוצה לומר למרקוליס, וכמו שכתב רבי אברהם בן עזרא בפירוש דניאל, מכל מקום אינו מנסך שהיין חרם הוא לו בכל נימוסיו. וכל כיוצא בזה מקום שאין לחוש אין חוששין".

לכן אולי לצאת ידי כולם, הכפתור ופרח לא רצה להשתמש בכיפת הסלע, שהערבים לפעמים התפללו בו כמסגד, כנקודת ציון (אף על פי שמעיקר הדין הוא סבר כשיטת הגאון הנ"ל). ויש לציין שעשיתי חיפוש בשו"ת בר אילן, והמילה מסגד לא מופיעה בכלל, בכל הספר של הכפתור ופרח.

ויש לציין שגם לשיטת הרמב"ם אם נפרש דבריו כפשוטו⁵⁸ שהישמעאלים אינם עובדי ע"ז כלל, עדיין יש לדון האם המסגד של מוסלמים יש לה דין של בית המינים והמשומדים והקראים ש"פקרי בחציפותא", שלדעת הרמב"ם "שאפי' רדף רודף אחריו להורגו ורץ נחש אחריו לנשכו אל יכנס בבתייהם אפי' בשעת סכנה"⁵⁹. וצריך להביא ראיה, שלשיטתו מותר להשתמש במסגד כנקודת ציון.

וגם אם יטען הטוען שלשיטת הרמב"ם, אין למסגד דין של בית המינים, בכל זאת הצלבנים⁶⁰ ודאי היו עובדי עבודה זרה לשיטת הרמב"ם. וכיון שהם הפכו את כיפת הסלע לכנסיה וכיון שלשיטת הרמב"ם, מוסלמי אין לו את הכח ההלכתי לבטל עבודה זרה של נוצרי⁶¹, יתכן שלפי הפרשנות הזאת לכיפת הסלע יש דין בית של עבודה זרה לכו"ע (לפחות לפי ההשקפה של הכפתור ופרח). לכן כאשר יש ברירה לזהות את קדש קדשים על ידי "שער שושן" אולי סבר הכפתור ופרח שאסור לזהות על פי סימן של בנין של עבודה זרה או בית המינים⁶².

• בספר כפתור ופרח פרק ו כתוב:

בפרקי דרבי אליעזר פרק (כ"ח) [ל"ה] אין זה כי אם בית אלדים, מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלם כאלו מתפלל לפני הקדוש ברוך הוא ולפני כסא כבודו ששער השמים הוא שם, וישב יעקב ללקוט את האבנים ומצאן כלן אבן אחת, ושם אותה מצבה בתוך המקום, וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה. ונקראת אבן שתיה ששם טיבור הארץ ומשם נצמחה כל הארץ, ושם היכל הש"ם עומד שנאמר (שם שם, כב) והאבן הזאת.

מציטוט הנ"ל משמע שגם הכפתור ופרח הבין שהיכל ה' עומד על אבן השתיה. ואולי בזמנו זה היה מובן מאליו שאבן השתיה הוא האבן בכיפת הסלע ולא היה צורך לפרט יותר. הערעור על מקום

⁵⁷ שלא יאמר אדם לחבירו שמור לי בצד עבודה זרה פלונית. (סנהדרין סג, ב) וכן הביא החפץ חיים להלכה, בספר המצוות הקצר מצוות לא תעשה מצוה יג

⁵⁸ ולא נגיד שהוא אמר בסגנון של עולא, לרוצח, במסכת נדרים כב, א

⁵⁹ שו"ת הרמב"ם, סימן תמ"ט

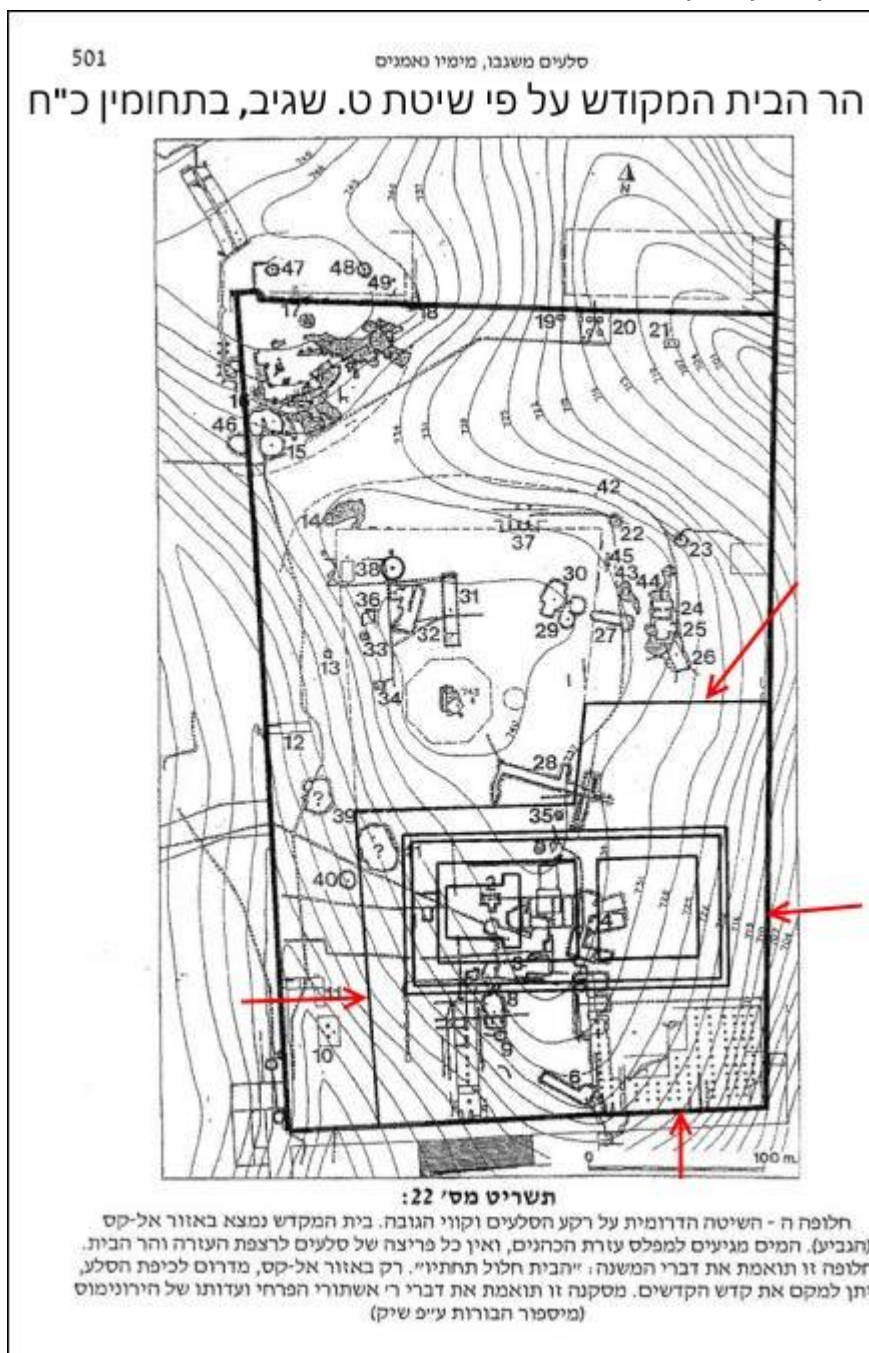
⁶⁰ הלכות עבודה זרה פרק ט הלכה ד

⁶¹ רמב"ם הלכות עבודה זרה פרק ח הלכה ט, "אבל מי שאינו עובד עבודת כוכבים אין ביטולו ביטול".

⁶² ראיתי בשערי היכל, על זבחים של מכון המקדש, מערכה רצה, הסבר מדוע יש רבנים שאינם חוששים לתת מקום של עבודה זרה כנקודת ציון. וז"ל: "ועיין בשו"ת חוות יאיר סי' א, בענין איסור 'לא ישמע על פיר'. 'דאין איסור רק במזכירו שלא לצורך... כל שכן שאין למנוע לכתבו בספר לתכלית בירור המצוה'. הציטוט הובא בקשר למיקום מקום עשיית הפרה אדומה בהר הזיתים – עמדת הרב יונתן אדלר, תחומין כרך כ"ב

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

המקדש, זה תופעה חדשה של התקופה המודרנית ולא היה ערעור כזה בזמן הראשונים, לכן אולי לא עלה על דעתו של הכפתור ופרח לפרט יותר.

ראיות נוספות נגד השיטה הדרומית של האדריכל טוביה שגיב

- לדעת ר' אשתורי הפרחי הר הבית הוא ריבוע של 500 מאות אמה על 500 אמה. הר הבית לפי טוביה שגיב אינו ריבוע. וגם אורך האמה של טוביה שגיב (44 ס"מ) קטנה ממה שמקובל. ר' אשתורי הפרחי גם הסכים לפירוש הרמב"ם על המשנה, "הר הבית רובו מן הדרום", אבל בתחומין כ"ח שגיב חולק על הרמב"ם, למרות שהוא מביא את ר' אשתורי הפרחי כראיה לשיטתו. גם השער שושן של שגיב לכאורה לא מכון נגד מקום עשיית הפרה האדומה, על פי שיטת ר' אשתורי הפרחי.

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

- לפי יוסיפוס פלביוס ההיכל היה על המקום הגבוה ביותר בהר המוריה לכן אין לעשות דיוקים מפוקפקים מדברי יוסיפוס פלביוס כגון זוית הראיה של המלך אגריפס כאשר הוא הסתכל על עבודת המקדש (עיין מאמרו של שגיב בתחומין יד) כדי "להוכיח", שהסלע בכיפת הסלע היה מצודת אנטוניה ומחוץ לגבול המקדש.

הכותל הקטן - צילום Deror Avi

מי שמתפלל בכותל הקטן, שהוא ההמשך של כותל הדמעות ("המערבי") ומכוון כנגד הצד הצפוני של מפלס העליון של הר המוריה, מתפלל ישר ולא לכיוון הדרום⁶³. את החוסר דיוק של חלק מן המתפללים בכותל הדמעות (המכונה, מערבי) לא להתפלל באלכסון לכיוון מקום המקדש, נראה לדון לכף זכות, בהתבסס על מה שכתוב במסכת בבא בתרא דף כה עמוד ב "הרוצה שיחכים - ידרים, ושיעשיר - יצפין". אין להביא את כיוון המתפללים כראיה לשיטה הדרומית, כפי שטען שגיב.

- ויש להעיר שברוב בתי הכנסת שאני ראיתי, בירושלים, רוב המתפללים פונים בכיוון שהכסא שלהם מסודר ולא פונים בדיוק למקום מסוים בהר הבית. לדוגמה, בשמחת תורה האחרון הייתי בבית כנסת עגול, והכיסאות שם היו מסודרות בצורת האות האנגלית V. נראה לי שרוב המתפללים התפללו לפי הכיוון שסדרו את הכסא שלהם.
- לפי ספרא ויקרא - דבורא דנדבה פרשה ה סוף פרק ו אות ח כבש המזבח היה בדרום בניגוד לציר של טוביה שגיב. וכאן אצטט:
(ח) על ירך המזבח צפונה שהירך בצפון והיכן הן פונים לדרום הא למדנו שהכבש בדרום, רבי יהודה אומר ומעלתהו פנות קדים שיהא העולה לו פונה לימינו למזבח הא למדנו שהכבש בדרום.
וכן עמדת הש"ס בזבחים סב,ב
- כתב רבינו חננאל מסכת יומא דף לא עמוד א: "ת"ר חמשה טבילות וי' קדושין כו' וכולן בקדש אבית הפרוה. שנאמר ורחץ את בשרו במים במקום קדוש ולבש את בגדיו. חוץ מן הראשונה שהיתה ע"ג שער המים כלומר מקוה היה שם עשוי ע"ג שער המים והיו מימיו נמשכין בו מעין עיטם. כדגרסינן בתלמוד א"י בגמרא דבן קטין עשה י"ב דד לכיור. אריב"ל אמת המים היתה מושכת בו מעין עיטם כו' (בו) וגם בזה המקוה היו מימיו נמשכין בו מזה המעין שהיה נקרא עין עיטם. והיה

⁶³ למטה קישור למפת גוגל למי שמפקפק

<https://www.google.com/maps/place/%D7%94%D7%9B%D7%95%D7%AA%D7%9C+%D7%94%D7%A7%D7%98%D7%9F%E2%80%AD/@31.7782183,35.2349899,564m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x0:0xe29ae554c34c7ba!8m2!3d31.77847!4d35.2341115>

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה: מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

גובה השער כ' אמה ובנין המקוה עליו אמה על אמה ברום ג' נמצא עין עיטם גבוה מקרקע עזרה כ"ג אמות ויותר כדי שיהא עשוי במורד שיהו המים נשפכין מעין עיטם ויורדין על המקוה שע"ג שער המים.

הניח טוביה שגיב, שאמת המים שסיפקה מים למקוה של הכהן הגדול, היא אמת המים המכונה, **האמה התחתונה** (נקראת גם **האמה החשמונאית**). הוי אומר, אמת מים מהתקופה החשמונאית, שהובילה מים ממעינות הקרובות לבית לחם ועד הר הבית שבירושלים לאורך 23 קילומטרים, היא אמת המים של עין עיטם.

האמה התחתונה מתאימה למפלס העזרה **לפי שיטתו**, אבל לא למפלס העזרה יחד עם כ"ג אמות של המקוה לאלו הדוגלים בשיטה המסורתית של הרדב"ז וכו'.

יש להשיב, שהאמה התחתונה של שגיב, לא באמת היה קיים במקדש הראשון אלא במקדש השני. לפי הש"ס בזבחים נד, ב עין עיטם היה בגבול שבט בנימין ויהודה, ואם כן, לא מדובר במעינות הקרובות לבית לחם הרחוקות מאוד מגבול שבט בנימין שספקו מים בתקופת בית שני. ולפי המקורות שאביא בהמשך, כבר היה צורך להביא מים למקדש מעיטם בבית ראשון. החוקרים מזהים את עין עיטם של בית ראשון עם המעין ליפתא, הגובל בשכונת רוממה בירושלים. ואף על פי שמעין ליפתא נמוך יותר מהר הבית, מצאתי באינטרנט שרוממה גבוהה בהרבה מהר הבית והגובה של רוממה - קו פרשת המים הוא 826 מ'. וכנראה שחלק מאיזור רוממה נקרא עין עיטם על שם המעיין המפורסם על ידו. ויכול להיות שבזמן המקדש חוץ ממעין ליפתא היה מעין נוסף באיזור רוממה (שאולי אח"כ התייבש) שממנה הגיעו המים למקדש. או לחילופין השתמשו בהיתר הלכתי, כדי להביא מים ממקום נמוך (ליפתא) בלי לפסול אותו. רק **כדוגמא** לשבר את האוזן, עיין בשו"ת בית יצחק תוכן העניינים יורה דעה ב, שיש דרך על ידי הפאמפע לעלות מים מן המפלס הנמוך אל הגבוה בלי לפסול אותו⁶⁴ והוא נאלץ לתרץ עבור שיטת רש"י, "אולי לא הי' יודעין אז ממלאכת הפאמפע". לכן לפי שיטת רש"י נצטרך לחזור לתירוץ, שפעם היה מעין באיזור רוממה יותר נמוך מ826 מטר מעל פני הים אבל יותר גבוה מ743 מטר שהוא

⁶⁴ ועיין מלאכת שלמה מסכת מקוואות פרק ה משנה א

העבירו ע"ג בריכה. וכתוב בב"י שם סי' ר"א דף רל"ח ע"ד בשם מהר"י קולין ז"ל בשרש קט"ו וקכ"ו נלע"ד דאע"ג דקאמר מתני' דמעין שהפסיקו הרי הוא כמקוה היינו דוקא היכא שנחו המים במקוה וכבר נעשו אשבורן אלא שאתה בא להחשיבו כמעין ע"י חבורו למעין ומש"ה דין הוא כשהופסק ממנו שחזר לדין מקוה אבל היכא דאכתי לא נייחי מיא באשבורן אלא עדיין חיים זוחלין מכח נביעת המעין אף על פי שהופסקו מהמעין מ"מ שם מעין עליהם עדיין מצד עצמן כיון דאכתי חיים זוחלין הן ולא פקע חיותן מינייהו והביא ראייה מההוא דתנן גל שנתלש ובו מ' סאה ונפל על האדם ועל הכלים טהורים ופשיטא שאין לך הפסקה מן המעין גדולה מזו שנתלשה הגל מן הים והולך למרחוק וכן אין לך זחילה גדולה מזו שאין כאן אשבורן כלל וכי היכי דלא יקשה מההיא דמעין שהפסיקו צריך לחלק דטעמא דגל משום דאכתי לא נייחי מיא דגל כדפרישית לעיל עכ"ל ז"ל:

ועיין תוספות יום טוב מסכת מקוואות פרק ה משנה ו, ד"ה גל שנתלש, תפארת ישראל - בועז מסכת מקוואות פרק ז אות יב ועיין ערוך השולחן יורה דעה סימן רא סעיף צד:

וכתב רבינו הרמ"א בסוף סעי' ל"ו דאם המים באים אל הצנור על ידי כלים הקבועים בגלגל והם נקובות בדרך שלא מקרי כלי מותר לטבול בהם אם יש מ' סאה במקוה אבל אם אין בה מ' סאה אין לטבול שם דלא מקרי חיבור לנהר ע"י זה עכ"ל כלומר משום דכל חיבור שע"י זחילה לא הוי חיבור כמו שיתבאר וכ"ש בכה"ג ועוד דלבד זה דכל שבא מלמעלה קרוב הדבר שיש הפסק כמ"ש וזה שכתב והם נקובות בדרך שלא מקרי כלי זהו כשפופרת הנוד דכן הוא דעת רבינו הרמ"א כמ"ש בסעי' ס"ז [וקושיית הש"ך סק"פ על הרמ"א כבר יישיבה הדגמ"ר וכמ"ש ע"ש ודו"ק]:

פסגת הר המוריה לפי אנציקלופדיה המכלול⁶⁵, ערך הר הבית. ובמקום אחר באותו מאמר כתוב 744 מטר⁶⁶ לפסגה (וכעת אין נפקא מינא על החוסר דיוק).

- פרופ' דניאל מיכלסון כותב: בהצעה חדשה, שגיב העלה את העזרה למפלס של 737.5 מ'. מאחר וזהו מפלס הר הבית של היום, יש לומר שסלע שעליו עמד הארון ושעליו נשתת העולם, נעקר יותר משש אמות (ואף יותר, עד תחתית ריצפת המזרקה באל כס). אבל דבר זה לא פתר את הבעיה של אמת המים. כתוב בירושלמי מסכת יומא דף יט/א פרק ג הלכה ח "א"ר יהושע בן לוי אמת המים היתה מושכת לו מעיטם והיו רגלי שבדרום פחותין כרימונים ר"ש בר כרסנא בשם ר' אחא הים בית טבילה לכהנים הוא (דברי הימים ב ד) והים לרחצה לכהנים בו ולא כלי הוא אמת המים מושכת לו מעיטם והיו רגליו שבדרום פחותים כרמונים". וכן פסק רמב"ם הלכות ביאת המקדש פרק ה הלכה טו "הים שעשה שלמה כמקוה היה מפני שאמה של מים היתה עוברת בתוכו מעין עיטם לפיכך לא היו מימיו נפסלין בלינה כמי הכיור וממנו היו ממלאין הכיור". ברור שאם אמה היתה מחוברת לים של שלמה אז לחץ המים בה היה מתאים לגובה שפת הים. גובה זה היה 5 אמות ועוד גובה שורים-כנראה 3 אמות. שורים אלו עמדו על ריצפת העזרה. לכן אמה שבאה ממפלס של 737.5 מ' לא יכלה לעמוד בדרישה זאת. על כן שגיב יצטרך או להתעלם מהירושלמי ומהרמב"ם או להוריד את העזרה עוד כ-8 אמות. ואז יצוצו אצלו סלעים בהרבה מקומות. אפשרות אחרת: שהיתה אמה נוספת אשר ספקה מים לים של שלמה וכן למקוה של הכהן גדול שעל גבי שער המים. אם כך, אז ממילא מסולקת קושיה על השיטה המרכזית ממפלס אמה תחתונה.
- לפי הרב עזריה אריאל, טוביה שגיב מציין צילומי אינפרא אדום שבמקומות בהם הטמפרטורה גבוהה יותר הם זורחות יותר, ואת זה הוא תולה בחללים. התמונות הושפעו רק מנוכחות או העדר ריצוף שבשעות שהשמש זורחת עליהם הם מושפעים בקליטת ואגירת החום, ואין שום קשר לחללים (ופלא איך הוא לא שם לב לעובדה פשוטה זו).
- עוד ראינו שהביא הרב עזריה אריאל נגד שיטת שגיב: בתלמוד ירושלמי מסכת פסחים פרק ז הלכה יב נאמר: "רבי יוחנן בר מדיא בשם ר' פינחס: מן מה דאנן חמיי רבנן שלחין סנדליהון תחת האגוף של הר הבית, הדא אמרה שלא קידשו תחת האגוף של הר הבית". תרגום: ממה שאנחנו רואים את החכמים שחולצים סנדליהם תחת האגף, השער, של הר הבית, זאת אומרת שלא קידשו את השטח שתחת השער של הר הבית. פירוש: הירושלמי מתלבט האם חלל השער כלול בקדושת הר הבית או לא, ומביא הוכחה ממנהגם של חכמים לחלוץ את סנדליהם בשער עצמו ולא מחוצה לו, ומכאן שהחשיבו את חלל השער כשטח שאינו מקודש. רבי יוחנן בן מדיא ורבי פנחס הם מהדור החמישי והאחרון לאמוראים בירושלמי, מן המאה ה-4 למנינם. ברור מן הסיפור שחכמים אלו ידעו בדיוק היכן הם שערי הר הבית המקודש, והחליטו על מקום חליצת הסנדלים לפי תפיסתם על דין חלל השער. הדבר שולל לחלוטין את קביעתו של שגיב, לפיה חומות הר

⁶⁵ https://www.hamichlol.org.il/%D7%94%D7%A8_%D7%94%D7%91%D7%99%D7%AA
⁶⁶ ובא' המאמרים של פרופ' מיכלסון, הוא כותב שהפסגה היתה לפחות 744.5 מטר מעל פני הים

בס"ד **האם יש מקום להתיר לי לעלות להר הבית כיום לאור הפסק שקבלתי בעבר?** (הבהרה:
מאמר לעיון - אבל אין כאן הוראה, הלכה למעשה מצד מחבר המאמר)

הבית קבורות בתוך המתחם מאז ימי אדריינוס, ולפי דבריו לא יכלו היהודים כלל
לעמוד תחת השערים או אף לדעת את מקומם המדויק.

**כותב המאמר: שלמה משה שיינמן, שגם חיבר את המאמר על ארגמן
בתחומין כרך כו ועל תכלת בכתובת**

<https://60ribo.org.il/wp-content/uploads/2017/05/%D7%A4%D7%AA%D7%A8%D7%95%D7%9F-%D7%91%D7%A2%D7%99%D7%95%D7%AA-%D7%99%D7%A1%D7%95%D7%93-%D7%91%D7%AA%D7%9B%D7%9C%D7%AA.pdf>